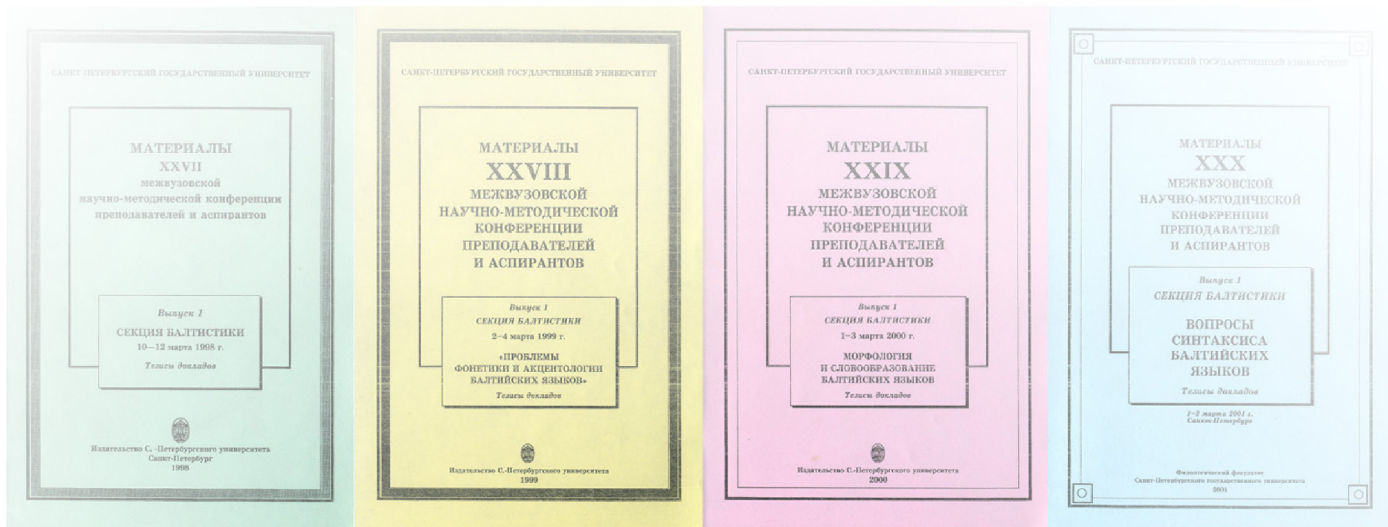

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ И ИСКУССТВ

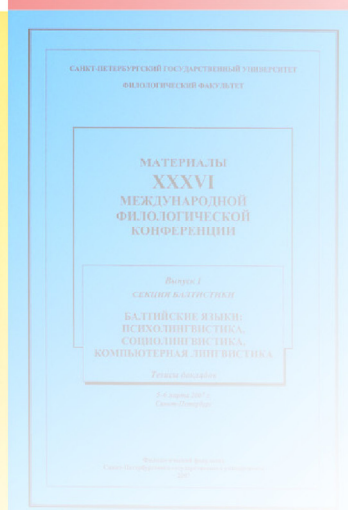
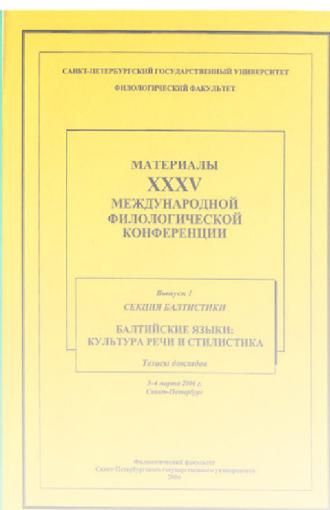
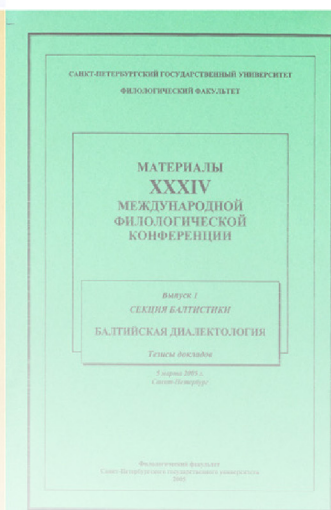
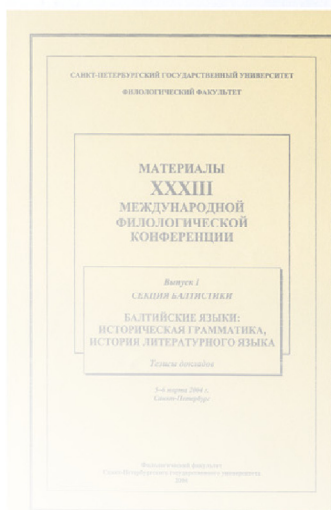
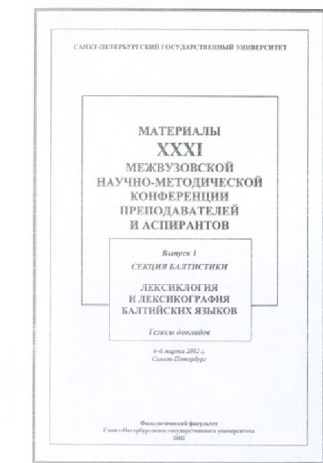
Международная научная конференция

ДНИ БАЛТОВ и БЕЛЫЕ НОЧИ

Круглый стол
«Балтийская филология»:
десять лет спустя

Тезисы докладов

19–21 июня 2008 г.

Факультет филологии и искусств
Санкт-Петербургского государственного университета
2008

**САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ И ИСКУССТВ**

Международная научная конференция

ДНИ БАЛТОВ и БЕЛЫЕ НОЧИ

**Круглый стол «Балтийская филология»:
десять лет спустя**

*19–21 июня 2008 г.
Санкт-Петербург*

Тезисы докладов

**Факультет филологии и искусств
Санкт-Петербургского государственного университета
2008**

Ответственный редактор:

А. В. Андронов

© Коллектив авторов, 2008

© Факультет филологии и искусств

Санкт-Петербургского государственного университета, 2008

Международная научная конференция

ДНИ БАЛТОВ И БЕЛЫЕ НОЧИ

(Круглый стол «Балтийская филология»: Десять лет спустя)

ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ

19–21 июня 2008 г., Санкт-Петербург

Лицензия ЛП № 000156 от 27.04.99

Авт. л. 4,46. Печ. л. 3,5. Тираж 100 экз. Заказ № 763.

Факультет филологии и искусств СПбГУ.
199034, С.-Петербург, Университетская наб., 11.

ОНУТ факультета филологии и искусств СПбГУ.
199034, С.-Петербург, Университетская наб., 11.

КРУГЛЫЙ СТОЛ

10 ЛЕТ СПУСТЯ

Санкт-Петербургский
государственный университет

19–21 июня 2008 г.

От редактора

Подошёл к концу цикл конференций «Балтистика в Петербурге». Завершая его, организаторы испытывают чувство удовлетворения: удалось успешно реализовать план, родившийся десять лет назад на круглом столе «Балтийская филология». Ежегодные конференции сыграли огромную роль в развитии молодого отделения балтистики в СПбГУ, ставшего теперь заметным центром изучения и преподавания балтийских языков за пределами Балтии. Своим возникновением центр обязан многим людям. В первую очередь это наши учителя, поддерживавшие непрерывность вековой традиции балтистики в Университете. Это администрация факультета и университета, своевременно оценившая перспективу создания отделения в начале 1990-х годов и сделавшая так много для его становления. Это дипломатические представительства Литвы и Латвии в Петербурге и правительства этих стран, уделяющие нам много трогательного внимания. И, конечно же, это вы — наши коллеги в Латвии, Литве и других странах, приезжающие на конференции, привозящие книги, читающие лекции нашим студентам, помогающие организовывать для них летние учебные практики и стажировки.

Цикл конференций завершается. Подумаем вместе, в какой форме продолжать нашу любимую общую работу.

Интересных «Дней балтов в белые ночи» и — до новых встреч!

Конференции по балтистике в СПбГУ

(время проведения — первая неделя марта)

- 1998 г. Круглый стол «Балтийская филология»
- 1999 г. Фонетика и акцентология
- 2000 г. Морфология и словообразование
- 2001 г. Синтаксис
- 2002 г. Лексикология и лексикография
- 2003 г. Этимология и ономастика
- 2004 г. Историческая грамматика, история литературного языка
- 2005 г. Диалектология
- 2006 г. Стилистика и культура речи
- 2007 г. Психолингвистика, социолингвистика, компьютерная лингвистика
- 2008 г. *Круглый стол «Балтийская филология»: 10 лет спустя*

Председатель организационного комитета

Алексей Андронов

e-mail: baltistica@gmail.com

Санкт-Петербургский государственный университет

Факультет филологии и искусств

Кафедра общего языкознания

Университетская наб., 11

199034 Санкт-Петербург, Россия

тел. (7 812) 328 97 62, 328 95 10

факс (7 812) 328 97 65

St. Petersburg State University

Faculty of Philology and Arts

Department of General Linguistics

Universitetskaya nab., 11

199034 St. Petersburg, Russia

phone (7 812) 328 97 62, 328 95 10

fax (7 812) 328 97 65

<http://www.genling.nw.ru/baltist/baltist.htm>

Алексей Викторович Андронов (Санкт-Петербург)

Ещё раз о морфологической сегментации глагольных и именных словоформ в современных балтийских языках

Существует два варианта морфемного членения глагольных словоформ в современных балтийских языках, различающиеся трактовкой древнего тематического гласного. Традиционные описательные грамматики признают опрощение, в результате которого тематический гласный вошёл в состав окончания (лит. *aug-ame*, лтш. *aug-am*), альтернативный подход (Žulys 1975; Andronov 2000) соответствует исконной сегментации, когда тематический гласный является основообразующим суффиксом (лит. *aug-a-me*, лтш. *aug-a-m*). Аналогичные варианты членения именных основ в литовском языке рассматривались Т. В. Булыгиной (1970). Понятно, что адекватность того или иного подхода зависит от степени удалённости языка в своем развитии от «идеальной» аддитивной модели морфологии (Плунгян 2003: 39), характерной для реконструируемого праязыкового состояния (тем не менее, альтернативное членение небесмысленно и для такого языка как русский, см. Зализняк 1967). Разная степень архаичности может характеризовать не только языки в целом, но и разные элементы языковой системы, поэтому вряд ли следует удивляться тому, что для глагольной и для именной словоформы в одном и том же языке членение может производиться «по-разному» (ср. Holvoet 2006). Вероятно, заключение о «разном» членении вообще основывается на диахроническом анализе, в то время как адекватность описания в синхронной грамматике должна определяться целесообразностью выделения тематического гласного в качестве самостоятельной морфемы в системе языка. Изменение членения закономерно связано со статусом и перераспределением функций сегментов в составе словоформы. Постепенное распространение фузии влечёт за собой более сложные правила морфонологического варьирования на стыках морфем и способствует возникновению сложнзначности аффиксов. В глагольных словоформах балтийских языков этот процесс оказался менее продвинутым, чем в именных. Древний тематический гласный в системе глагола может рассматриваться как основообразующий суффикс со значением времени, в то время как в системе имени он лишён семантики и связан теперь лишь с формальным типом склонения. В принципе же выбор варианта членения не должен определяться ориентацией на историческое рассмотрение материала и стремлением к описанию морфологической системы по аддитивной модели.

Аффиксы являются лишь одним из средств выражения морфологических значений — наряду с морфологической трансформацией, изменением синтактики и использованием служебных слов (Касевич 1988: 192–197). Подобным образом и при словообразовании роль формата может выполнять не только морфема. Даже если в основе противопоставления форм исторически лежит некий аффикс, возникшее значимое различие может быть обобщено в качестве самостоятельного средства выражения определённых значений, и именно это средство должно описываться в синхронной грамматике (ср. попытку реанимации именных тематических гласных в Holvoet 2006).

Последовательное разграничение трёх типов морфологического членения словоформы (морфемный, формообразовательный и словообразовательный) не позволяет говорить о нулевых (несегментных) морфемах, — несегментными могут быть лишь функциональные единицы — формативы (Богданов 1997; Касевич 1997; ср., однако, Плунгян 2003: 67–70). Как контактирующие морфемы, так и формативы могут вызывать определённые изменения в морфемной структуре словоформы: обуславливать выбор алломорфа и вызывать опущение морфем (например, в структуре смешанных глаголов, ранее описывавшейся при помощи некорректного понятия нулевого алломорфа: *mat-y-ti* ~ *mat-Ø-o* ~ *mat-Ø-é* — см. Andronov 2000; Pakerys 2003).

1998.–2007. gada devums latviešu valodas 16.–17. gs. tekstu izpētē

Pēc II Pasaules kara aktīva seno tekstu pētniecība noritēja lielākoties ārpus Latvijas (sal. Krēsliņš Sr. 1998), bet XX gs. 80. g. vidus uzskatāms par zināmu pavērsienu seno tekstu lomas pārvērtēšanā Latvijā (J. Rozenbergs, M. Baltiņa, A. Blinkena, I. Druviete). 90. g. sākumā ļoti aktīvi sevi pieteica P. Vanags, J. Kušķis, 90. g. tika turpināta vērtīgu rokrakstu atšifrēšana un avotu publicēšana (T. G. Fennels, P. Vanags). Pēdējie desmit gadi latviešu valodas seno tekstu pētniecībā bijuši ražīgi: publicētas vairākas monogrāfijas (Vanags 2000; Pokrotniece 2002, 2007; Rosinas 2005), ir vērtīgas iestrādes latviešu valodas vēstures teorētisko jautājumu pētījumos, par senajiem tekstiem ieinteresējušies jauni pētnieki, 2002. g. tika izveidots un top papildināts seno tekstu korpus (www.ailab.lv/SENIE), ne tikai no jauna uzvirtojušas diskusijas par seno tekstu vārdnīcu (Fennels 2002), bet beidzot arī uzsākts darbs pie latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas P. Vanaga vadībā (www.ailab.lv/lvvv).

Latviešu valodas senie teksti vienmēr ir piesaistījuši arī literātu, vēsturnieku, teologu un bibliotēkas zinātnieku interesi. Aplūkojamā periodā vērtīgākais ieguvums ir LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas A. Apīņa vadībā sagatavotais kopkatalogs „Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855“ (1999). Papildus LNB sagatavojusi biogrāfiju krājumu „Latviešu grāmatniecības darbinieki līdz 1800. gadam“ (2000) un laidusi klajā „Letonikas grāmatu autoru rādītāju (1523–1919)“ (2005). Jāuzsver M. Grudules veikums K. Fīrekera dziesmu izpētē.

Labi izpētīti ir visagrāk publicēto tekstu avoti (P. Vanags, G. Mikelini), ir iznācis arī jauns 1586. g. luterāņu katehisma kritisks izdevums ar komentāriem (Иноуэ 2002). 17. gs. rakstu pieminekļu avoti nav daudz pētīti, bet ir jāuzsver T. G. Fennela ieguldījums 17. gs. vārdnīcu manuskriptu atšifrēšanā, to publicēšanā un apstrādē. 1999. g. publicēta 1705. g. iespiestā četervalodu vārdnīciņa, tās rašanās priekšvēsturi, uzbūvi, rakstības un fonētikas, morfoloģijas un leksikas īpatnības komentējis P. Vanags. Sanktpēterburgas Valsts universitātē uzsākts ilgtermiņa projekts „Baltistika Sanktpēterburgas arhīvos“, kura laikā tiek apzināti un aprakstīti arī senākie latviešu raksti.

Aplūkojamā periodā ir veikti pētījumi par visiem valodas līmeņiem, daudreiz ir kritiski pārlūkoti, noraidīti vai precizēti iepriekšpaustie vērtējumi (sal. Baldunčiks 2006), taču vēl aizvien ir jautājumi, kas gaida savus pētniekus.

Fonētikas īpatnības visvecākajos latviešu valodas rakstu avotos ir salīdzinoši labi aprakstītas, bet pētījuma par 17. gs. avotu fonētisko sistēmu kopumā vēl aizvien trūkst.

Visvecākā perioda rakstu avotu vispār un atsevišķa avota rakstības parādības pamatīgi aplūkojis P. Vanags, G. Elgera ortogrāfiju pētījis B. Kristofs. Vēlreiz atgādināti arī ekstralingvistiskie priekšnosacījumi, kas palīdz saprast, kādā veidā veclatviešu rakstu sistēma attīstījās uz viduslejasvācu rakstības principiem (Pavidis 2005).

Ir veikti pētījumi ne vien par runāto latviešu valodu (J. Kušķis, M. Baltiņa), bet arī runāto vācu valodu, kas ir fiksēta 17. gs. vārdnīcās (I. Brigzna). Baltijas vācu valodas pētīšana 17. gs. latviešu vārdnīcās šķiet perspektīvs virziens, jo tas palīdzētu izsekot arī dažādu latviešu valodas leksēmu nozīmes attīstības gaitai.

Pēc ilgāka pārtraukuma ir turpināts XX gs. 70. g. uzsāktais un vēlāk pārtrauktais darbs latviešu valodas vēstures jautājumu izpētē LU LVI, kas beidzot vainagojies ar monogrāfijām par lokāmajām un nelokāmajām vārdšķirām (Pokrotniece 2002, 2007). Latviešu valodas lietvārdu locīšanas sistēmai, tai skaitā arī vēsturiskā skatījumā, veltīta A. Rosina monogrāfija (2005). Ir virkne publikāciju, kurās aplūkotas atsevišķas gramatikas vai vārddarināšanas parādības.

Seno tekstu sintaksē šobrīd visaktīvāk darbojas M. Beitiņa un K. Pokrotniece, sevi piesaka arī jaunās Liepājas pētnieces L. Katkeviča un G. Elksnīte. Tieši rūpīgā tekstu un vārdnīcu materiālu analīze ļauj apstrīdēt iepriekšpieņemto uzskatu par haosu seno tekstu sintaksēs

līmenī, tā vietā atrodot atbilstmes tautasdziesmu vai izlokšņu materiālā, un secinot, ka „latviešu valodas sintakses sistēmas resursi ir bijuši pietiekami bagāti arī 17. gadsimtā“ (Beitiņa 2003), tāpēc daudzos gadījumos latviešu valodai ir pieticis spēka pretoties vācu valodas sintakses ietekmei.

Leksikai veltīto darbu skaits ir salīdzinoši liels, tie aptver gan atsevišķas leksēmas (*bikses* (Jansone 2001); *rāms* (Vanags 1998); *oga*, kas vairākos 17. gs. avotos minēta ar nozīmi ‘bumbieris’, kura, varēja rasties viduslejasvācu valodas ietekmē, kur leksēma *bēre* (*bere*, *beer*) lietota abās nozīmēs (Eckert 2004)) un to tematiskās grupas, gan kāda avota vai autora vārdu krājumu, gan atsevišķas aizguvumu grupas. Vairāki pētnieki pievērsušies aizguvumu inventarizācijai latviešu valodā: gan to ienākšanai ar vācu valodas starpniecību un pirmajiem fiksējumiem rakstos, gan adaptācijas procesiem.

J. Rozenbergs monogrāfijas „Latviešu valodas stilistika“ tulkojumā angļu valodā pauž 80. gadu vidū un otrajā pusē izvirzīto tēzi par latviešu valodas senajiem tekstiem kā vienīgo avotu, no kura iespējams gūt priekšstatu par latviešu literārās valodas izveidi. Lietuviešu pētnieki ir aplūkojuši arī ekstralingvistiskos faktoros, kas ietekmējuši latviešu un lietuviešu valodas stilistisko sistēmu (Kvašīte, Čepaitiene, Župerka 2003; Kvašytė, Čepaitienė, Župerka 2006).

Līdztekus vārdnīcu materiālu atšifrēšanai T. G. Fennels atgriežas pie „universālās“ — latīņu valodas — gramatikas iespaida latviešu valodas gramatiskajā aprakstā. Latīņu valodas ietekme lielā mērā izpaudās teorētiskā līmenī, bet praktiskajā realizācijā autori tai ir pakļauti daudz mazāk, kas apliecina, ka „gramatiķu faktiskās valodas zināšanas ir bijušas precīzākas, nekā varētu domāt pēc viņu teorētiskajiem aprakstiem“ (Fennell 2002).

Neraugoties uz bagātīgo publikāciju klāstu, ir jomas, kur vēl daudz darāmā. Mantoto latviešu valodas īpašības vārdu semantisko pārmaiņu cēloņus ir veiksmīgi uzsākusi pētīt A. Trumpa (2005), tāpat būtu jāturpina arī citu vārdšķiru semantikas pētījumi, kas noderētu arī latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas sagatavošanā. Ir pavisam nedaudz sastatāmās analīzes darbu, nepieciešami arī atsevišķu autoru valodas apraksti. Pozitīvi jāvērtē starpdisciplinārie pētījumi, centieni skatīt latviešu rakstu sākotni plašākā Livonijas un arī Eiropas kultūrvēsturiskajā kontekstā (sal. Ross, Vanags 2008).

Cerams, ka turpmāko pētījumu klāstu veicinās seno tekstu plašāka pieejamība korpusa veidā. Jāpiemin, ka arī „Thesaurus Indogermanischer Text- und Sprachmaterialien“ („Titus“ projekts) mājas lapā ir pieejams 1586. gada luterāņu katehisma teksts (<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lett/alett/alett.htm>).

Seno tekstu pētniekiem būtu jāattaisno uz viņiem liktā cerība, ka „rakstu datorizācija un daudzpusīgā pētniecība vainagosies ar 16. un 17. gs. (vai 16. gs. un 17. gs. pirmās puses) rakstu valodas vārdnīcu un kolektīvu monogrāfiju, kas atspoguļos visus svarīgākos valodas aspektus (rakstību, gramatiku, leksiku u. c.)“ (Baldunčiks 2006).

Peter Arkadiev (Moscow)

Morphosyntax of “accusativus cum participio” constructions in Lithuanian

Among various functions fulfilled by participles in Lithuanian (for an overview, see Ambrazas 1979, Klimas 1987) that of forming clausal complements to verbs has not been subject to systematic synchronic investigation (cf. remarks in Holvoet, Judžentis 2003). Here I will focus on a subtype of participial complement (PC) constructions in Lithuanian, viz. that where the subject of the participle is distinct from that of the main clause and the participle has the non-agreeing form (“padalyvis”), as in (1):

- (1) *Sakiau tėvą^{ACC} gerai gyvenant.*
 ‘I said [my] father lived well.’ (Ambrasas 1997: 367)

The range of verbs which take PCs is quite broad and includes verbs denoting perception, speech acts of different kinds, emotional and cognitive states. With respect to the syntactic characteristics of the PC, it turns out that PC-taking verbs fall into two classes: the one which includes such verbs as *matyti* ‘see’, *girdėti* ‘hear’, *vaizduoti* ‘depict’ and some other verbs implying perception, and the other including *verba dicendi*, *verba putandi* and their kin. With the predicates of the first class, the accusative noun phrase is a direct object which may be passivised (2), while the other predicates disallow passivisation, cf. (3).

- (2) *Tėvas buvo matomas pareinąs.*
 ‘Father was seen coming back.’
- (3) **Jonas buvo manomas // sakomas // teigiamas esąs gerai mokytas.*
 intended meaning ‘Jonas was thought // said // claimed to be well-educated.’

Interesting evidence comes from the usage of negative pronouns, which can be licensed by the negative forms of verbs like *matyti* but not by those of *verba dicendi* / *putandi*, cf. (4) vs. (5):

- (4) [B]ėgiojantys toje trasoje sakė, kad dar *nematė nieko* ridinėjant. (Internet)
 ‘Those who run on this track said that they had not yet seen anybody roll [there].’
- (5) **Jonas nesakė nieko* parėjus.
 intended meaning: ‘Jonas didn’t say that anyone had come back.’

These data strongly suggest that we are dealing with two essentially different though superficially similar syntactic configurations determined by the nature of the matrix verb.

PCs with both types of verbs show rather controversial behaviour with respect to common tests for monoclausal vs. biclausal status. Though the participle may exhibit independent tense distinctions, has its own subject, and may preclude licensing of negative elements by the matrix verb, as in (5), it is nevertheless transparent to case-assignment by the main predicate without its subject being necessarily at the edge of the PC, cf. (6) and (7), and even to anaphoric dependencies otherwise believed to be strictly local, cf. (8).

- (6) *Teigia pasaulyje esant tvarką^{ACC}.*
 ‘[He] claims that there is order in the world.’ (Internet)
- (7) *Eksptai nemano esant problemų^{GEN}.*
 ‘The experts do not believe there to be any problems.’ (Internet)
- (8) *Advokatas_i teisės terminų aiškinimą mano esant savo_i darbą.*
 ‘The lawyer believes the interpretation of legal terms to be his job.’ (Internet)

It is not obvious how these and other relevant facts (e. g. word order possibilities) fit into the existing typology of clausal complementation, which is not an unwelcome conclusion, since it shows that, once carefully analysed, Lithuanian data may serve as a valuable contribution to linguistic theory.

References

- Ambrasas 1979 — V. Ambrasas. Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė. Vilnius, 1979.
- Ambrasas 1997 — Lithuanian Grammar / ed by V. Ambrasas. Vilnius, 1997.
- Holvoet, Judžentis 2003 — A. Holvoet, A. Judžentis. Sudėtinio prijungiamojo sakinio aprašymo pagrindai // Lietuvių kalbos gramatikos darbai. 2. Sintaksinių ryšių tyrimai / red. A. Holvoet, A. Judžentis. Vilnius, 2003 — p. 115–172.
- Klimas 1987 — A. Klimas. The Lithuanian participles: Their system and functions // *Lituanus* 33 (1). 1987 — p. 38–73

Zilbju robeža trīslīdzskaņu savienojumos

Izstrādājot automatizētu fonētiskās transkribēšanas sistēmu, ir svarīgi definēt zilbes struktūru un zilbju robežas, jo 1) tas atvieglos automatizētu galvenā uzsvara un palīguzsvara vietas noteikšanu vārdā; 2) zilbe, kas veido vienotu perceptīvu un akustisku vienību, kā segments var tikt izmantota gan runas atpazīšanā, gan runas sintēzē; 3) zilbes robežu modeļi var tikt izmantoti kā pamats pārnēsamsadalē. Nosakot zilbju robežas vietu, jāievēro viens vai vairāki principi.

Referātā atspoguļoti zilbju robežu, modeļi trīslīdzskaņu savienojumos, kas rodas saknes un galotnes, saknes un piedēkļa, piedēkļa un galotnes, saknes, piedēkļa un galotnes sadūrā. Nav aplūkota zilbju robežas vieta trīslīdzskaņu savienojumos, kas rodas piedēkļa un saknes sadūrā un uz salikteņu komponentu robežas.

Nosakot zilbju robežas modeļus ievērots (1) maksimālā zilbes sākuma princips („the Maximal Onset Principle“); (2) sonoritātes secības princips („the Sonority Sequencing Principle“ vai „Sonority Sequencing Generalization“); (3) zilbju kontakta likums („the Syllable Contact Law“) un ne mazāk svarīgais (4) morfoloģiskais princips.

Deviņos no vienpadsmit trīslīdzskaņu savienojumu tipiem zilbju robeža, kas noteikta, ievērojot sonoritātes secības principu un maksimālā zilbes sākuma principu, sakrīt.

-RTR-, -RSR-, -TTR-, -TRR-, -STR-, -RRR-, -TST-, -TSR-, -RST¹ tipa trīslīdzskaņu savienojumos, kas veidojas saknes un galotnes, saknes un piedēkļa, piedēkļa un galotnes vai divu piedēkļu sadūrā, zilbju robeža ir starp pirmo un otro līdzskani:

Līdzskaņu savienojuma tips	Līdzskaņu savienojumu skaits	Zilbju robežas vieta	Piemēri	Izņēmumi
-RTR-	41	C.CC	<i>fil.tri, til.pne, ēr.glis, ir.klis, mir.kļi, vir.kne, an.glis</i>	[ldn], [lkm], [lpp], [ltn], [ltņ], [ntsl], [ndn], [rbn], [rdn], [rtn], [rtņ], [rpn]
-RSR-	15	C.CC	<i>gul.snis, skrim.slis</i>	[rzm]
-TTR-	2	C.CC	<i>ak.trise, spek.tri</i>	[ktn]
-TRR-	1	C.CC	<i>lat.vji</i>	—
-STR-	5	C.CC	<i>as.tri, mez.gloties</i>	[stm], [stn]
-RRR-	2	C.CC	<i>zal.vju, vir.vju</i>	—
-TST-	6	C.CC	<i>skrap.šķi, lāp.sta</i>	[gzd]
-TSR-	10	C.CC	<i>zib.snis, māk.sla</i>	—
-RST-	0	C.CC	<i>val.šķīgs, ār.ste</i>	—

-RTT- tipa divlīdzskaņu savienojumos, kas veidojas saknes un galotnes, saknes un piedēkļa, piedēkļa un galotnes vai divu piedēkļu sadūrā, zilbju robeža ir starp otro un trešo līdzskani:

Līdzskaņu savienojuma tips	Līdzskaņu savienojumu skaits	Zilbju robežas vieta	Piemēri
-RTT-	7	CC.C	<i>spilg.ti, zalk.tis, spirg.ti, panc.kas, punk.ti</i>

¹ Slēdzenveida troksneņi (T), spraudzenveida troksneņi (S) un skaneņi (R). Pie skaneņiem šajā pētījumā pieskaitīti arī līdzskaņi v un j, jo tie funkcionē kā sonanti, piem., to priekšā nav vērojama nebalsīgo troksneņu asimilācija balsīguma ziņā.

Ir gadījumi, kuros zilbes robeža vienmēr sakrīt ar morfēmu robežu — tādad, nosakot zilbju robežu, tiek ievērots morfoloģiskais princips, piemēram, vārdos, kas atvasināti ar piedēkli *-niek-*, *-niec-*.

Lai noskaidrotu, kuru no iepriekš minētajiem principiem, dalot vārdus zilbēs, ievēro latviešu valodas runātāji, tika veikti divi eksperimenti. Abos eksperimentos informanti noteica zilbju robežas: 1. eksperimentā — liekot zilbju robežu uzrakstītos vārdos, 2. eksperimentā — noklausoties iepriekš ieskaņotus beznozīmes (piemēram, *rungļi*, *centne*, *ventra*) vārdus. Iegūtie dati liecina, ka, dalot zilbēs vārdus, kuros intervokālā pozīcijā ir trīs līdzskaņi, dominē fonoloģiskais princips, t. i., pēdējie divi līdzskaņi tiek atstāti kopā, ja tie ir sastopami arī vārda sākumā kā iniciāļi.

Māris Baltiņš (Rīga)

Daži latviešu terminoloģijas saskaņošanas centieni līdz 1918. gadam

Līdz ar latviešu nacionālās inteliģences veidošanos XIX gadsimta vidū, aktuāls kļuva jautājums par mērķtiecīgu terminoloģijas attīstīšanu. Terminoloģijas jautājumam tolaik tika piešķirta ne tik vien pragmatiska, bet simboliska nozīme, lai pierādītu latviešu valodas spējas izteikt vissarežģītākos zinātnes jēdzienus. Tas kalpoja par būtisku argumentu gan visiem citiem tautas patstāvības centieniem un palīdzēja atspēkot vācu vai krievu publicistu apgalvojumus par latviešu valodas nabadzību, kas tai neļaujot sekmīgi funkcionēt izglītībā. Atbilstoši M. Skujenieka 1913. gadā izteiktajiem vārdiem, cīņa par terminoloģijas attīstību bija būtiska, lai latviešu valodas jautājums no tiesiska jautājuma nepārvērstos vienīgi par gramatikas lietu.

Tomēr terminoloģijas attīstība šai laikā notika reizē ar populārzinātniskās literatūras uzplaukumu. Šāds attīstības ceļš gan veicināja detalizēti izstrādātas terminu sistēmas veidošanos dažās nozarēs (piemēram, botānikā — J. Ilsters vai zooloģijā — A. Dīriķis, Aronu Matīss), taču daudzos gadījumos tas bija individuāls viedoklis, kas nebija apspriests ar citiem. Tādēļ būtiski pieminēt Rīgas Latviešu biedrības Zinību (iesākumā — zinātnības) komisijas darbu, kas atspoguļots jau pirmajā tās rakstu krājumā 1876. gadā. Ar nosaukumu „vārdi, kurus zinātnības komisija atrada par derīgiem priekš lietošanas“ publicēta virkne K. Ulmaņa vārdnīcā neatrodamu vai aplam tulkotu vārdu. Kaut gan ne visus no tiem var uzskatīt par terminiem, bet šī ir pirmā reize, kad nosacītu akceptu guva tādi vārdi kā *avīze*, *avīžnieks*, *burts*, *cietoksnis*, *daile*, *dzejolis*, *dzelzsceļš*, *izstāde*, *jaunkundze*, *jēdziens*, *jūrniecība*, *kuģniecība*, *luga*, *nodoms*, *nolīgums*, *pētītājs*, *robeža*, *runasvīrs*, *zīmulis*. Savukārt par dažiem citiem vārdiem (piemēram, *ārvārds* = *das Fremdwort*, *atskola* = *die Repetitionsschule*, *garīdznieks* = *der Geistliche*, *iekava* = *die Klammer*, *tvaikons* = *der Dampfer*) teikts, ka te vēl nav iespējams dot galīgo spriedumu.

Papildus grūtības terminoloģijas attīstībā radīja XIX gadsimta 80. gados uzsāktā skolu rusifikācija, kas būtiski ierobežoja terminoloģijas apguvi dzimtajā valodā. Situāciju labi raksturoja M. Skujenieka (1913) rakstītais par studentiem, kuri izglītību gandrīz pilnīgi bija guvuši krievu valodā un nereti latviešu grāmatas un avīzes regulāri nelasīja: „Ikkatru neikdienišķu jēdzienu viņi apzīmē ar krievu vārdu, bet zinātniskos terminus parasti saprot vienīgi krievu valodā.“ Lai pretotos šai tendencei, studenti un citas izglītotākās latviešu aprindas dažādu biedrību paspārnē organizēja terminoloģijas izstrādi. Visaktīvāk tehnisko terminoloģiju veidoja inženieris K. Marovskis Baltijas Tehniskajā biedrībā un Rīgas Politehniskā institūta (RPI) studentu pulciņa dalībnieki. Latviešu ārstu biedrības (dibināta 1902. gadā) sēdēs pirms Pirmā pasaules kara itin regulāri notika terminoloģiskas diskusijas K. Kasparsona vadībā. Aktīvi darbojās arī 1908. gadā dibinātās Latviešu izglītības biedrības terminoloģiskā komisija (priekšsēdis — advokāts A. Čikste). Diemžēl no šajās sēdēs apspriestajiem materiāliem saglabājušies tikai atsevišķi fragmenti.

Vajadzība pēc vispusīgi attīstītas, saskaņotas un niansētas terminoloģijas tika vairāk-kārtīgi pausta presē, uzlūkojot to par svarīgu priekšnoteikumu tautas vispusīgai kulturālai attīstībai. Zīmīgs šai ziņā ir ieraksts Raiņa dienasgrāmātā 1912. gada 2. februārī, kurā viņš, apcerot tautas kulturālajai attīstībai nepieciešamo bez idejas par latviešu augstskolu ārzemēs, norāda, ka sekmīgai tautas attīstībai bez izglītības iestādēm vēl nepieciešams arī zinātnisks žurnāls un „mācītas biedrības terminoloģijas nodibināšanai“.

Ingrida Balčiūnienē (Kaunas)

Tipiškiausios lietuvių vaiko morfologijos klaidos

Išsamūs ir sistemingi lietuvių vaikų kalbos tyrimai Lietuvoje buvo pradėti prieš keturiolika metų. Per šį laikotarpį buvo sukaupti šešių vaikų (trijų berniukų ir trijų mergaičių) kalbos ilgalaikio stebėjimo duomenys, naudojantis šiais duomenimis, buvo ištirtas lietuvių kalbos daiktavardžių (Savickienė 1999; 2003), veiksmažodžių (Wójcik 2000), įvardžių (Balčiūnienė 2002; 2004) įsisavinimas, nustatytos tipiškiausios vaikiškosios kalbos (vaikams skirtos suaugusiųjų kalbos) ypatybės (Wójcik 1994; Kamandulytė 2005), pradėtas tirti morfonotaktikos (Kamandulytė 2006) ir pokalbio (Balčiūnienė 2006; 2007) įsisavinimas. Pranešimo metu pristatomas tyrimas yra pirmasis bandymas išanalizuoti morfologijos klaidas, užfiksuotas lietuvių vaiko kalbos įrašuose, ir nustatyti, kokios lietuvių kalbos morfologijos charakteristikos yra sunkiausiai įsisavinamos. Tyrimas buvo atliktas analizuojant vienos lietuvių mergaitės (1;8–2;8) kalbos įrašus, sukauptus ilgalaikio stebėjimo metodu. Gauti rezultatai rodo, kad visas morfologijos klaidas (atvejus, kai viena ar kelios morfologinės žodžio kategorijos yra pasirinktos netinkamai) galima skirti į penkias grupes.

1. Reikiamos morfemos nebuvimas (*dan = dangtis, puti = kopūstas* ir pan.) būdingas ankstyvajam kalbos raidos laikotarpiui, kai vaikas įsimena tik leksemą, tačiau dar nesuvokia žodžių kaitybos sistemos. Šios klaidos sudaro pusę visų užfiksuotų morfologijos klaidų.

2. Premorfemos vartojimas vietoje reikiamos morfemos (galūnės, priešdėlio) ar žodžio (prielinksnio). Šių klaidų randama nuo tiriamojo laikotarpio pradžios iki 2;5 amžiaus, jos sudaro 21 % visų užfiksuotų morfologijos klaidų.

3. Veiksmažodžio nuosakos formos klaidų atsiranda šiek tiek vėliau, nuo 1;9, jos sudaro 14 % visų užfiksuotų morfologijos klaidų.

4. Nesangražinės veiksmažodžio formos vartojimas vietoje reikiamos sangražinės užfiksuotas nuo 1;9, jos sudaro tik 2 % visų užfiksuotų morfologijos klaidų.

5. Veikslo formos klaidos vaiko kalboje atsiranda vėliausiai (nuo 2;5) dažniausiai yra susijusios su dalyvių įsisavinimu. Šios klaidos sudaro 13 % visų užfiksuotų morfologijos klaidų.

Literatūra

- Balčiūnienė 2002 — I. Balčiūnienė. Asmeninių įvardžių vartojimas ankstyvoje vaikystėje: bakalauro darbas. Kaunas: VDU, 2002.
- Balčiūnienė 2004 — I. Balčiūnienė. Parodomųjų ir asmeninių įvardžių įsisavinimas: magistro darbas. Kaunas: VDU, 2004.
- Balčiūnienė 2006 — I. Balčiūnienė. Pirmosios kalbos įsisavinimas: tarmės ir bendrinės kalbos konfliktas // XIV-osios J. Jablonskio konferencijos „Bendrinė kalba ir kitos kalbos atmainos“ tezės. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006 — p. 6–8.
- Kamandulytė 2005 — L. Kamandulytė. Vaikiškosios kalbos modifikacijos. Magistro darbas. Kaunas: VDU, 2005.
- Kamandulytė 2006 — L. Kamandulytė. The Acquisition of Morphonotactics in Lithuanian // Wiener Linguistische Gazette, 2006 (73). — p. 88–96.
- Savickienė 1999 — I. Savickienė. Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija: daktaro disertacija. Kaunas: VDU, 1999.
- Savickienė 2003 — I. Savickienė. The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003.

Wójcik 1994 — P. Wójcik. Some characteristic features of Lithuanian Baby Talk // *Linguistica Baltica*. 1994 (3). — p. 71–86.

Wójcik 2000 — P. Wójcik. *The Acquisition of Lithuanian Verb Morphology: a Case Study*. Kraków: Quartis, 2000.

Guntis Bārzdiņš, Normunds Grūzītis, Gunta Nešpore (Rīga)

Metodes un rīki tekstu korpusa daudzdimensionālai anotēšanai: projekta „SemTi-Kamols“ pieredze

Tekstu korpusi atbilstoši tā anotācijas līmeņiem¹ atspoguļo empīriskus valodas datus. Atkarībā no analīzes mērķiem (piem., leksiskā semantika pretstatā sintaktiskajai) mainās arī prasības pret noteiktā līmenī anotēta korpusa apjomu. Parasti jo augstāks ir anotācijas līmenis, jo salīdzinoši mazāka apjoma anotēts korpusis ir nepieciešams — tiešāk parādās kopsakarības valodas kā sistēmas lietojumā. Tiesa, anotēšanas process kļūst komplicētāks un dārgāks. Līdz ar to lingvistisko zināšanu formalizācijas modeļa izvēle ir ļoti būtisks aspekts no turpmākās valodas automatizētas analīzes viedokļa, ar automatizāciju saprotot ne tikai dažādus korpusa vaicājumu rīkus (piem., izsmalcinātas konkordances), bet galvenokārt dabīgās valodas apstrādes sistēmas (strukturētas informācijas ekscerpēšanai, mašintulkošanai u. c. lietojumiem), kurām ir jābūt spējīgām pietiekoši precīzi darboties bez cilvēka virsvadības. Tā kā plaša pārklājuma algoritmu a priori izstrāde teikumu un teksta analīzei augstākos valodas līmeņos ir praktiski neiespējama, kopsakarību automātiska mācīšanās no empīrisku zināšanu avotiem kļūst vitāli svarīga.

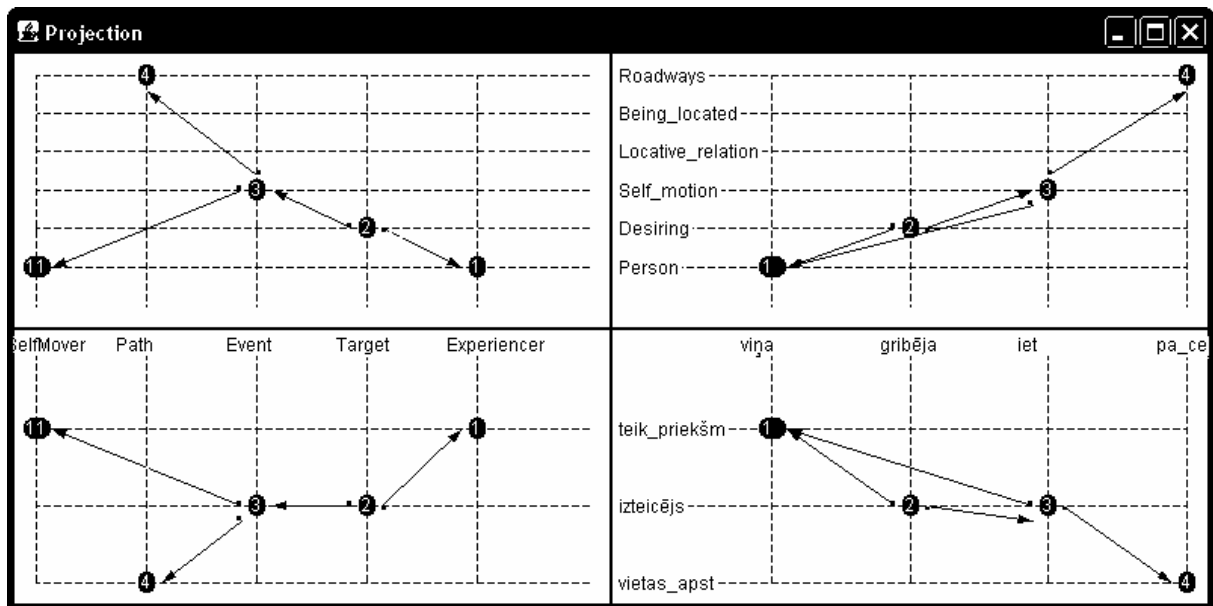
Šāda mācīšanās atkarībā no anotācijas modeļa un piekļuves citu līmeņu anotācijām var būt gan virspusēja, gan padziļināta. Pirmā ir izteikti populārāka pieeja, kas daudz īsākā laikā, balstoties uz vienkāršotām anotācijām (parasti viena analīzes līmeņa robežās), salīdzinoši liela korpusa un statistiskiem aprēķiniem, detaļās neizstrādātos lietojumos sniedz viduvējus (60 %) līdz labus (80 %) rezultātus — precizitātes un pārklājuma attiecība, kuru ietekmē daudzi faktori. Turpretim projekta „SemTi-Kamols“² centrālais mērķis ir padziļināta semantiskā analīze un tekstā izteiktās nozīmes formāla reprezentācija. Jāuzsver, ka semantiskā analīze tiek aplūkota ne tikai leksiskās semantikas aspektā, bet, pirmkārt, no situāciju (*frame*) semantikas viedokļa, nosakot sintaktisko un semantisko lomu atbilstmes.

Ceļā uz latviešu valodas teksta semantiskās analīzes līdzekļu izveidi „SemTi-Kamola“ ietvaros ir izstrādātas metodes un rīki arī zemāko līmeņu padziļinātai analīzei un anotēšanai: morfoloģiskais analizators [Paikens 2007], uz kura bāzes ir izveidota³ grafiska morfoloģiskās marķēšanas rīka pilotversija [Borodkins 2008], inovatīvs sintaktiskais analizators [Bārzdiņš u. c. 2007], kura formālā gramatika šobrīd ir aprakstīta un tiek pārliciecināti lietota vienkāršu paplašinātu teikumu līmenī. Patlaban tiek attīstīta oriģināla pieeja semantiskā līmeņa formalizācijai un analīzei [Bārzdiņš u. c. 2008]. Jāpiemin, ka projekta tiešais mērķis neietver lingvistisko resursu izveidi, taču iestrādes var tikt izmantotas un attīstītas šiem nolūkiem, veicinot savstarpēju izaugsmi — kā rīki un metodes tiktu izmantotas korpusa anotēšanā, tā anotēts korpusis kalpotu par empīrisku pamatu konceptorientēto leksikonu un formālo gramatiku pilnveidošanā.

¹ Skatīt, piemēram, Valsts valodas aģentūras projektu „Latviešu valodas korpusa koncepcijas izstrāde“ (2005).

² Projekts tiek īstenots Valsts pētījumu programmas „Informācijas tehnoloģiju zinātniskā bāze“ ietvaros. <http://www.semti-kamols.lv>

³ Sadarbībā ar Valsts valodas aģentūras projektu „Latviešu valodas korpusa programmatūras izstrādes otrais posms“ (2008).

Attēls. SemTi-Kamola daudzdimensiju redaktorā četras plaknes projicē „FrameNet“ anotēta teikuma četru dimensiju grafa dažādus divdimensiju aspektus.

Līdz šim attīstītākais modelis situāciju semantikas aprakstīšanai ir „FrameNet“ [Fillmore e. a. 2003], kas sniedz daudzpusīgas analīzes iespējas leksiskās un sintaktiskās semantikas mijiedarbībā. „FrameNet“ formalizē leksisko semantiku, sasaistot vārdu nozīmes ar idealizētām situācijām un to iekšējiem elementiem, tomēr formalizācijas pakāpe un analīzes līmeņu integritāte nav pietiekama un „caurspīdīga“, lai to efektīvi izmantotu bez cilvēka līdzdalības¹.

Mēs piedāvājam „FrameNet“ formalizācijas pieeju, kas balstīta uz daudzdimensiju ontoloģijas jēdziena [Bārzdīņš u. c. 2008] un ļauj uzkrāt zināšanas par „precedentiem“, kuri parādās manuāli anotētos korpusa teikumos. Uzkrājot šādu precedentu korpusu (ontoloģiju), tā vēlāk var tikt izmantota jaunu tekstu automātiskai semantiskai analīzei, lietojot mašīnmācīšanās metodes.

Pieejas pamatideja ir daudzdimensiju telpā ģeometriski izkārtot manuāli anotētus teikumus tā, ka uz telpas koordinātēm atrodas visu iespējamo (paredzēto) situāciju klašu un ložu vārdi (atbilstoši analīzes līmeņiem), kā arī leksēmas, bet konkrēto situāciju anotācijas šajā koordinātu sistēmā parādās kā vārdā nenosaukti objekti (punkti) un attieksmes (orientētas šķautnes), kas savieno punktus (sk. att.). Ar šādu reprezentāciju ir panākts, ka visi analīzes līmeņi ir aprakstīti vienotā modelī (telpā), veidojot komplicētu struktūru (ontoloģiju), kas pakāpeniski atspoguļo kopsakarības korpusā — leksēmu, situāciju, ložu un valenču savstarpēji pieļaujamās attieksmes.

„FrameNet“ gadījumā šādai telpai ir četras dimensijas, taču pēc nepieciešamības (atkarībā no korpusa anotācijas līmeņiem) var tikt pievienotas (izšķirtas) jaunas dimensijas. Piemēram, kā semantiskā analīze palīdz risināt sintaktisko daudznozīmību, tā diskursa analīze ir nepieciešama semantiskās daudznozīmības izšķiršanai teikumu līmenī, tādējādi atsevišķa dimensija ir jāatvēr anaforisko attieksmju fiksēšanai.

Kaut gan vairāk nekā trīs dimensijas ir grūti iztēloties un vizualizēt, „SemTi-Kamola“ ietvaros ir izstrādātas veiksmīgas metodes un rīku pilotversijas šādu daudzdimensionālu anotāciju vizualizēšanai un rediģēšanai [Čakāns 2008]. Turpmākais uzdevums ir integrēt šīs iestrādes ar gramatisko analizatoru, lai anotēšanas procesu padarītu automatizētāku.

¹ Lai gan attīstītākie automātiskie semantisko ložu marķētāji, kas balstās uz „FrameNet“ leksikonu, ir uzrādījuši daudzsološus rezultātus [Johansson, Nugues 2007], to precizitāte joprojām ir tālu no vēlamās.

Vēres

- Paikens 2007 — P. Paikens. Lexicon-Based Morphological Analysis of Latvian Language // Proceedings of the 3rd Baltic Conference on Human Language Technologies. Kaunas, 2007 (pieņemts publicēšanai).
- Borodkins 2008 — I. Borodkins. Latviešu valodas tekstu gramatiskās marķēšanas rīka izstrāde: Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte: Rīga, 2008.
- Bārzdiņš u. c. 2007 — G. Bārzdiņš, N. Grūzītis, G. Nešpore, B. Saulīte. Dependency-Based Hybrid Model of Syntactic Analysis for the Languages with a Rather Free Word Order // Proceedings of the 16th Nordic Conference of Computational Linguistics. Tartu, 2007. — pp. 13–20.
- Bārzdiņš u. c. 2008 — G. Bārzdiņš, N. Grūzītis, G. Nešpore, B. Saulīte, I. Auziņa, K. Levāne-Petrova. Multidimensional Ontologies: Integration of Frame Semantics and Ontological Semantics // Proceedings of the 13th EURALEX International Congress. Barcelona, 2008 (pieņemts publicēšanai).
- Fillmore e. a. 2003 — C. J. Fillmore, C. R. Johnson, M. R. L. Petruck. Background to Framenet // International Journal of Lexicography, vol. 16, 2003. — pp. 235–250.
- Johansson, Nugues 2007 — R. Johansson, P. Nugues. LTH: Semantic structure extraction using nonprojective dependency trees // Proceedings of SemEval-2007. Prague, 2007. — pp. 227–230.
- Čakāns 2008 — A. Čakāns. Daudzdimensiju semantisko tīklu redaktors: Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte: Rīga, 2008.

Rima Bacevičiūtė (Vilnius)

Žemaitiškų ir aukštaitiškų ypatybių sankirta šiaurinėse vakarų aukštaičių šnektose

Lietuvių kalbos ploto vakarų aukštaičių kauniškių patarmė laikoma artimiausia bendrinei kalbai, tačiau kartu turi ir nemažą sluoksnį savitų fonetikos, gramatikos ir leksikos ypatybių. Patarmės plotas labai nevienalytis, išraižytas gausių izoglosų, kurių daugelis liudija bendrus ypatybių arealus su buvusios Mažosios Lietuvos tarmėmis.

Iš vakarų aukštaičių kauniškių labiausiai išsiskiria šiaurinis ploto pakraštys. Jis dialektologinėje literatūroje dažnai vadinamas žemaitiškų ir aukštaitiškų ypatybių susikirtimo vieta. Dažniausia minimos šio ploto ypatybės — žemaitiškas ilgųjų nekirčiuotų galūnių trumpinimas bei ryškiai pastebimas balsių [i], [u] atvirumas.

Šio pranešimo tikslas — apžvelgti iš žemaičių į vakarų aukštaičių kauniškių plotą besitęsiančias fonetikos, morfologijos ir leksikos ypatybes, kartografuotas „Lietuvių kalbos atlaso“ žemėlapiuose (1977–1991).

Pastebėta, kad šiaurines kauniškių šnektas su žemaičių plotu daugiau vienija morfologijos ypatybės, šiek tiek mažiau fonetikos ir leksikos. Svarbiausios iš jų minėtinos šios: fonetikos — nekirčiuotų galūnių trumpinimas; balsio *e*, *ei* (o ne *a*, *ai*) vartoseną žodžio pradžioje; dvibalsio *ai* vienbalsinimas priesagoje *-aitis*, *-ė*; pastovus neveikiamosios rūšies dalyvių kirčiavimas (*pagirtas*, *pagirta* ~ *pagirtas*, *pagirtà*); kai kurie metatezės bei žodžio pradžios dėsnių ypatumai; morfologijos — daugiskaitos naudininko ir įnagininko linksnių formos dažniau vartojamos su galūne *-s* (*boboms*, *akims*, *sūnums*; *jums*, *mums*); vienaskaitos vietininko formos trumpinamos numetant vieną skiemenį (*galvō* ~ *galvojė*, *žėmė* ~ *žėmėje*); vartojamos analogiškos atitinkamų kamienų formos (*bitis* ~ *bitė*, *debesis*, *dantis*, *žuvis* — gen. pl. *žuvių* ~ *žuvų*); bendras kai kurių priesagų vartojimo arealas (*-ikė*, *-ininkas* ir kt.); leksikos — bendras germanizmų sluoksnis (*staldas* ‘tvartas’, *rungas* / *rungininkas* / *runginyčia* / *gyvrungis* ‘tokia vežimo dalis, skersaplautis’; *stelvoga* / *štelvoga* / *voga* ‘vežimo dalis, skietas’; *špykis* ‘stipinas’); bendras kitų leksikos vienetų sluoksnis (*kuilys* / *kuilis*, *kadagys* / *kadugys* ir kt.).

Peržvelgus visą LKA pateiktą medžiagą, galima teigti, kad žemaitiškos ypatybės vakarų aukštaičių plote nusitęsia dviem pluoštais. Pirmasis žemaitiškų ypatybių pluoštas apima pačias šiaurines vakarų aukštaičių šnektas (senosios klasifikacijos — „veliuniškius“), sutam-

pančias su galūnių trumpinimo arealu. Antrasis pluoštas nusitęsia ilgu siauru ruožu į pietus (maždaug iki Lenkijos sienos) palei vakarinę kauniškių ribą. Jų paplitimo arealas rytuose maždaug sutampa su akūtinių dvigarsių pirmojo dėmens ilginimo riba.

Sturla Berg-Olsen (Oslo)

On the productivity of dative constructions in modern Latvian

This paper will deal with the question to which extent certain argument constructions involving dative case-marking are productive in modern Latvian. The concept of productivity has been interpreted in various ways; here I take the usage-based approach of Bybee (1995) and Barðdal (to appear A and B), who basically view productivity as *extensibility*, i. e. the degree to which a pattern can be extended to new items. Barðdal (to appear A) assumes “that productivity is a function of type frequency and coherence, i. e. internal consistency, and that there is an inverse correlation between the two”.

Clear evidence of the productivity of some dative constructions is seen in the adaptation of recently borrowed verbs into Latvian construction, as when the verb *atmailot* ‘send (by email)’ is used with a dative recipient (Bušs and Ernstsone 2006: 37). However, it has also been observed that the dative is at times used with verbs that require other cases according to the official norm (Berg-Olsen 2005: 113ff). Thus, *simpatizēt* ‘sympathise’ is found with the experiencer either in the nominative (in line with the norm) or the dative. Furthermore the verbs *interesēt* ‘interest’, *saisīt* ‘tie together, attract, fascinate’, *traucēt* ‘disturb’ and *uztraukt* ‘worry, upset’, while generally used in the transitive construction with accusative objects, are also to varying degrees encountered with the dative. My hypothesis is that the use of dative constructions with these (and possibly other) verbs is an innovation due to semantically motivated extensions. In the terms of Barðdal, the dative constructions, although not particularly type frequent, have a relatively high degree of (semantic) coherence, which ensures them a certain degree of productivity.

A related question pertaining to the verbs where more than one construction is in use is to what extent the different constructions reflect slightly different construals of a situation on the part of speakers. I shall examine some examples and argue that at least to some extent, this is indeed the case.

References

- Barðdal (to appear A) — J. Barðdal. Predicting the Productivity of Argument Structure Constructions // Proceedings of the 32nd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. Available at <<http://www.hf.uib.no/i/lili/SLF/ans/barddal/BLS-32.barddal.pdf>>.
- Barðdal (to appear B) — J. Barðdal. Productivity: Evidence from Case and Argument Structure in Icelandic. Amsterdam.
- Berg-Olsen 2005 — S. Berg-Olsen. The Latvian dative and genitive: A Cognitive Grammar account. (Acta Humaniora 242. Faculty of Humanities, University of Oslo). Oslo, 2005.
- Bušs and Ernstsone 2006 — O. Bušs, V. Ernstsone. Latviešu valodas slenga vārdnīca. Rīga, 2006.
- Bybee 1995 — J. Bybee. Regular Morphology and the Lexicon // Language and Cognitive Processes 10(5), 1995 — pp. 425–455.

Инета Бернота (Лиепая)

Заемствования в первых поваренных книгах на латышском языке (1795, 1796)

Изучению кулинарных терминов в латышском языке посвящено недостаточно работ. Из языковедов названия блюд в первую очередь изучала Бригита Бушмане, но объектом её исследования не являются непосредственно поваренные книги. Начиная с первых текстов на латышском языке (XVI в.) можно говорить о развитии латышской религиозной терминологии, впоследствии дополненной терминологией светских сфер жизни.

Источниками данного исследования являются две первые поваренные книги на латышском языке: «*Tā pirmā pavāru grāmata no vācu grāmatām pārtulkota*» («Первая поваренная книга, переведённая с немецких книг») (Рубене, 1795) и «*Latviska pavāru grāmata muižas pavāriem par mācību visādus kungu ēdienus gardi vārīt un sataisīt*» («Латышская поваренная книга для помещичьих поваров с наставлениями о том, как разные господские блюда вкусно варить и готовить») (Елгава, 1796).

Авторы поваренных книг не названы, указаны только составители и издатели. Поваренную книгу 1795 года составил и издал Рубенский священник Кристофер Хардер, поваренную книгу 1796 года — Матиас Стобе. Главный источник этих книг — поваренная книга, составленная Кристиной Варгой и изданная в Швеции в 1753 г.

В докладе дан анализ национальных и интернациональных заимствований, которые сохранились до наших дней с небольшими лексическими изменениями.

В первых поваренных книгах самое большое количество заимствований из немецкого языка (*kartupelis* ‘картофель’, *cukurs* ‘сахар’, *vafeles* ‘вафли’ и др.). Это объясняется продолжительными и тесными контактами латышского языка с нижненемецким языком и немецким происхождением составителей первых поваренных книг.

Представлена также часть заимствований из славянских языков (*pīrāgs* ‘пирог’, *siers* ‘сыр’, *kāposts* ‘капуста’), французского языка (*zupa* ‘суп’, *buljons* ‘бульон’, *želeja* ‘желе’), английского языка (*pudiņš* ‘пудинг’) и др.

Некоторые кулинарные термины в ходе времени пытались латонизировать, но не все эти варианты слов сохранились до наших дней.

Первые поваренные книги являются ценным и интересным источником исследования латышского языка.

Оярс Бушс (Рига)

К изучению латышских — и не только латышских — прозвищ

Прозвищам (лтш. *iesaukas*, лит. *pravardės*, англ. *nicknames*) как в балтийском языкознании, так и в мировой ономастике до сих пор было посвящено значительно меньше внимания, чем некоторым другим антропонимическим категориям, например, именам и фамилиям. Такая ситуация вполне закономерна, учитывая как реальный более скромный удельный вес прозвищ в антропонимической системе, так и трудности сбора соответствующего качественного языкового материала. Одним из немногих ономастов, специализирующихся почти исключительно на исследовании прозвищ, является литовский лингвист Альвидас Буткус, опубликовавший словарь литовских прозвищ в одном томе с монографией (Butkus 1995). Это издание, основой которого послужили более 20 тысяч прозвищ, собранных — вместе с информацией об их мотивации — во время полевых экспедиций, а также при помощи вопросников — со всех сельских регионов

Литвы, является одним из наиболее серьёзных исследований прозвищ и в мировом контексте.

Значительно менее «повезло» латышским прозвищам. Опубликовано некоторое — не очень большое — количество относительно старых материалов (Latkovskis 1968–1971; Plāķis 1936; 1939), содержащих лишь сами прозвища без каких-либо комментариев или раскрытия мотивации. За последнее десятилетие появились отдельные статьи (Bušs 1997; Ernstsone 2002; Štrausa 2007; Zuģicka 2006), произошло определенное накопление результатов лингвистического исследования, требующее в дальнейшем более углубленного подхода, более детализированного анализа.

Представляется, что большие возможности для дальнейшего исследования прозвищ связаны с функциональными аспектами использования в речи этой категории антропонимов. Для характеристики эмоционально-экспрессивной специфики тех или иных прозвищ в «Словаре русской ономастической терминологии» предлагаются обозначения «возвеличивающее прозвище (мелиоратив)», «насмешливое прозвище», «уничижительное прозвище» (Подольская 1978: 115–116); в этот же ряд следует добавить «нейтральное прозвище». Отнесение прозвища к той или иной эмоционально-экспрессивной категории не вытекает автоматически из семантики мотивирующей лексической основы, формально одинаковые прозвища (омонимы) могут в зависимости от употребления относиться к разным оценочным категориям (например, *Profesors* может в школьной среде быть и возвеличивающим, и насмешливым, и уничижительным прозвищем). Поэтому эмоционально-экспрессивную специфику прозвища необходимо установить уже в процессе сбора материала (если этот сбор ведется при помощи вопросников, они должны содержать соответствующий вопрос). Следующим относящимся к функциональному аспекту вопросом мог бы быть вопрос о том, используется ли прозвище только заочно («дискретные прозвища») или также и при обращении («адресативные прозвища»). Ещё одним функциональным аспектом является регулярность употребления, соответственно которому можно выделить «регулярные прозвища» и «спорадические прозвища» (частным случаем спорадических прозвищ можно считать «прозвища индивидуального употребления»).

Литература

- Bušs 1997 — O. Bušs. No Adatiņas līdz Žīda Pēterim (iesauku vākums J. Plāķa vietvārdu krājumos) // Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. Liepāja, 1997. — 31.–34. lpp.
- Butkus 1995 — A. Butkus. Lietuvių pravardės. Kaunas, 1995.
- Ernstsone 2002 — V. Ernstsone. Neoficiālie vārdi jeb iesaukas jauniešu valodā // Vārds un tā pētīšanas aspekti. 6. Liepāja, 2002. — 422.–427. lpp.
- Latkovskis 1968–1971 — L. Latkovskis. Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas. 1.–2. München, 1968–1971.
- Plāķis 1936 — J. Plāķis. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. 1. Kurzemes vārdi. Rīga, 1936.
- Plāķis 1939 — J. Plāķis. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. 2. Zemgales vārdi. Rīga, 1939.
- Štrausa 2007 — I. Štrausa. Iesaukas Ukru pagastā // Onomastica Lettica. 3. / Atb. red. Dz. Hirša. Rīga, 2007. — 117.–130. lpp.
- Zuģicka 2006 — I. Zuģicka. Riebiņu novada iesauku semantika // Humanitāro Zinātņu Vēstnesis, 2006, Nr. 9. — 52.–63. lpp.
- Подольская 1978 — Н. В. Подольская. Словарь русской ономастической терминологии. Москва, 1978.

Лина Бронислововна Воробьева (Псков)

Пословицы с зоонимами в литовском и русском языках

Сопоставление пословиц разных языков, в том числе литовских и русских, свидетельствует о наличии как интернациональных вариантов, так и национально-специ-

фических, в которых прослеживается индивидуальность содержания, формы, определённые особенности стилистики того или иного языка.

К. Григас во вступительной статье к исследованию «Patarlių paralelės» отмечает, что «в теоретической литературе мало изучен вопрос о том, от чего зависит интернациональный характер пословиц» [Grigas 1987: 46]. Соответствия пословиц в разных языках можно рассматривать как типологические аналогии, когда сходства формы и значения объясняются общностью быта, производства, традиций, или как варианты общих по происхождению единиц, обусловленные давними контактами, тенденцией проникновения мудрости, опыта, норм этики и морали.

Названия животных (зоонимы) — один из самых древних пластов лексики во всех языках мира. В. М. Мокиенко отмечает, что «если всю русскую фразеологию разделить по тематическим группам, то образов из животного мира окажется, наверное, больше всего. Это ещё одно свидетельство того, что фразеология — историческое зеркало жизни общества» [Мокиенко 1999: 95]. Пытаясь охарактеризовать внешность, характер, поведение, человек обращался к сравнению с тем, что было ему ближе всего и хорошо известно — к образам животных. В связи с этим в последнее время ученые стали отмечать актуальность взаимодействия естествознания и гуманитарных наук, объясняя это тем, что анализ оценочной метафоры (лингвистического знания) основан на когнитивной этологии — науке о поведении человека и животных (психологического и биологического знания) [Маркелова, Хабарова 2005: 17].

В традиционной культуре литовского и русского народов животные неизменно выступают в роли определенных символов, при этом часто одно и то же животное может характеризовать несколько признаков человека. Иногда многовековые наблюдения над повадками животных отражаются в вариантных единицах одного из сравниваемых языков. Например, при наличии литовско-русского соответствия *Tinka kaip karvei balnas* — *Пристало, как седло корове*, в литовском языке обнаруживаем варианты единицы, использующие в своей структуре иные образы: *Tinka kaip kiaulei balnas*; *Tinka kaip šuniui balnas*. Если данные единицы, характеризующие что-либо абсолютно не идущее кому-либо, делающее смешным и нелепым, имеют иронический оттенок, то следующие пословицы дают положительную характеристику человека: наряду с литовско-русским эквивалентом *Senas arklys vagos negadina* — *Старый конь борозды не портит* существует литовский вариант *Senas jautis tiesią vagą varo*. В некоторых случаях все образы животных в вариантных пословицах сравниваемых языков различны: *Bijok šuns iš priešakio, arklio iš užpakalio, o blogo žmogaus iš visų pusių*; *Jaučio saugokis iš priekio, arklio iš užpakalio, o pikto žmogaus iš visų pusių*; *Козла бойся спереди, коня сзади, а человека со всех сторон*. Как показывают наблюдения, чаще всего в пословицах используются наименования домашних животных.

Необходимо отметить, что иногда совпадения в семантике пословиц двух языков позволяют говорить, с одной стороны, о типологическом сходстве восприятия определённых качеств животного представителями разных народов (трусость, хитрость, сила и т. п.), а с другой, о разном восприятии животных, названия которых для разных народов символизируют различные качества.

Литература:

- Grigas 1987 — К. Григас. Patarlių paralelės. Vilnius, 1987.
Мокиенко 1999 — В. М. Мокиенко. В глубь поговорки. СПб., 1999.
Маркелова, Хабарова 2005 — Т. В. Маркелова, О. Г. Хабарова. Метафорическая ценность фразеологизмов с опорным компонентом зоонимом или фитонимом // Филологические науки. 2005, № 5. — с. 17–27.

Onīms — viens no bērna pasaulainas komponentiem

Bērns ar pirmajiem dzīves mirkļiem ienāk valodas un kultūras pasaulē. Tā ir ģimenē valdošā valodas vide, kas var būt gan lingvāli monolīta, gan arī divu vai vairāku valodu un kultūru vide, kuras kvalitāti ietekmē gan filmas, gan radiopārraides, dziesmas, pasakas, spēles, gan kontaktēšanās ar pieaugušajiem un saviem vienaudžiem. Līdz ar to vai ikkatra bērna pasaulainu veido valodu un kultūru dažādība, ko papildina un paplašina grāmatu, tostarp mācību līdzekļu, verbāli vizuālā pasaule ar saviem tēliem un vārdiem, tai skaitā onīmiem, kas ir ne tikai lingvistiski, bet arī vēsturiski unikāla un kulturoloģiski marķēta valodas vienība.

Apgūstot ikviena mācību priekšmeta saturu, skolēns vienlaicīgi apgūst arī konkrētu zinātnisko, kultūras un valodas pasaulainu. Mācību līdzekļos onīmi (priekšvārdi, uzvārdi, hipokoristikas, iesaukas, pseidonīmi, vietvārdi, dzīvnieku vārdi, debess ķermeņu, iestāžu, uzņēmumu, izstrādājumu šķirņu nosaukumi u. c.) funkcionē vismaz divos veidos — pastarpināti — kā dažādu tekstu komponents un — lingvistiski aktualizēti — kā izziņas objekts. Tādējādi īpašvārds kļūst par bērna kulturoloģiskā redzesloka un lingvistisko zināšanu veidošanas līdzekli un sastāvdaļu.

Sākumskolas latviešu valodas mācību līdzekļos bagātīgi izmantoti dažādu žanru un autoru — gan latviešu, gan ārzemju — darbi, kuros onīms lielākoties veic tikai nominatīvo funkciju. Atsevišķos gadījumos tam ir īpaša funkcionālā slodze, specifiska papildsemantika. Piemēram, antroponīms un toponīms, tekstā kļuvis par laika, vides zīmi, rada noteiktas tekstuālās, vēsturiskās, kultūras, telpas u. tml. asociācijas (latviskās: *Daugaviņa mellupīte, Burtnieks, Inesis, Alauksts, Rāzna, Gaiziņš, Lāčplēsis, Kangars, Boņuks, Annele, Gaismas pils*; citu kultūru: *Ādams, Ieva, Alfons Trīcvaidziņš, Pepija Garzeķe, Bābele, Hiroshima*). Savukārt nekonkrēts īpašvārds (*Jānis, Saulcerīte, Laimdota, Antiņš*) nereti var funkcionēt kā nacionāls simbols vai autora pozīcijas izteicējlīdzeklis.

Lasot daiļdarbus, skolēni izlasa arī autora vārdu, uzvārdu, bet lielākoties negūst informāciju par autora kultūras piederību, dzīves laiku vai literāro darbību (izņemot komplektu „Zīle“, kurā vietumis sniegta īsa anotācija par rakstnieku). Bērna apziņā autors un literārais darbs it kā eksistē ārpus laika un telpas, kas savukārt rada indierentu attieksmi pret personību — vārds kļūst par skaņu, burtu kombināciju, nevis par personības un kultūrinformācijas zīmi, kas saistītos ar latviešu (vai citas) kultūras vērtībām. Tas savukārt turpmākajā mācību posmā sekmē paviršas attieksmes veidošanos pret personību kā nacionālās kultūras vērtību.

Skolēnu redzeslokā nonāk arī personvārdi un vietvārdi ar spilgtāku vai ne tik spilgtu etnolingvistisko marķējumu, piemēram, *Ziedīte, Rasiņa, Ozoliņi, Liepas, Mālnieki, Vilkauši*, kā arī igaunis *Raivo*, lietuviete *Gintare*, krievs *Nikolajs, Aleksandrs, čigāns Rolands, poliete Sofija, baltkrieviete Jūlija*, tomēr netiek risināta nopietna, mērķtiecīga saruna par to cilmi, kultūras vērtību.

Skolēnu valodas pasaulainā ienāk verbāli fakti no angļu, čehu, franču, zviedru, pat ķīniešu valodas (tiesa, bez plašākas valodiskās un kultūrinformācijas), samērā plašs dažādu pasaules vietvārdu klāsts dabas zinībās (*Eirāzija, Āfrika, Austrālija, Antarktīda, Dienvidamerika, Ziemeļamerika, Klusais okeāns, Atlantijas okeāns, Indijas okeāns, Ziemeļu Ledus okeāns, Everests, Nīla* u. c.), kuri veido samērā haotisku zinātnisko ainu. Arī Latvijas vietvārdi, mijoties ar citu zemju vārdiem, skolēniem pavīd gar acīm kā raibs karuselis.

Kaut arī skolēnam piedāvāts plašs onīmu kopums, tomēr mācību līdzekļu didaktisko nepilnību dēļ skolēnu valodas zināšanas, bet arī paplašinātos kulturoloģiskais redzesloks.

Второстепенное ударение в латышских диалектах как отражение прибалтийско-финской изохронии стопы

Анализ фактов, представленных в работе К. Лининьша (Līniņš 1928), показывает, что второстепенное ударение в латышском говоре Айзпуте подчиняется тем же факторам, что и в литературном языке. Второстепенные ударения вместе с основным образуют хореический или дактилический ритм ('*kaba,tiņa* 'кармашек', '*salipi,nami* 'слипаемые'), отклонения от которого объясняются количественными характеристиками слогов ('*za,ram* 'ветке (DSg)', '*ada,ti.ņai* 'иглолке (DSg)', '*suvē,nelis* ~ '*su,vēnelis* 'поросёночек'), а также свойствами морфем, экспонентам которых они принадлежат ('*ne,nes* 'не несешь', но '*dures* 'двери') (см. Daugaviete 2005). Однако чтобы объяснить все описанные К. Лининьшем случаи, необходимы дополнительные правила.

Во-первых, «лишнее» второстепенное ударение может появиться не только на последующем долгом слоге (как в '*za,ram*, '*ada,ti.ņai*'), но и на последующем кратком, напр., '*a,data* 'игла', '*šu,nelis* 'собачонка'. (Возможно, сюда относятся и случаи типа '*salipi,nami*, появляющегося на месте ожидаемого *'*salipinami*, которые в начале рассматривались как проявление дактилического ритма.) Во-вторых, слоги, содержащие сочетание краткого гласного с глухим шумным, препятствуют появлению второстепенного ударения на последующем слоге, как если бы сами были долгими: ср. '*za,ram*, но '*nākam* 'приходим' и '*klucim* [kluccim] 'чурбану (DSg)', '*pasku,bi.ņam* 'поторапливаем', но '*pame,klēsīm* 'будем искать' и '*nepa,likšim* 'не останемся'. Поскольку наличие интервокального глухого делает первый из слогов закрытым ([kluc-sim]), очевидно, именно закрытость таких слогов является тем свойством, которое функционально сближается с долготой. Правда, закрытые слоги приобретают не все свойства долгих — в частности, в отличие от долгих, они не могут вызвать появление второстепенного ударения в исходе слова, где оно возможно лишь на долгих (или корневых) слогах: ср. '*dedzi,nam* 'сжигаем', но '*kurinat* 'топите (печь)' как '*kurina* 'топит (печь)'.

Закрытость предшествующего слога, равно как и его долгота, препятствует появлению второстепенного ударения лишь тогда, когда оно не предусмотрено хореическим ритмом, т. е. падает на чётный слог, как в '*klucim* [kluccim], '*nepa,likšim*. Ударение на нечётном слоге появляется независимо от типа интервокального согласного, напр., '*pama,tam* 'основанию (DSg)' как '*dedzi,nam* и '*kaba,tiņa* как '*žaga,riņi* 'хворост'. Впрочем, если предшествующий слог является долгим, рядом с '*suvē,nelis* возможен и вариант '*su,vēnelis*. Таким образом, закрытость нечётного слога блокирует второстепенное ударение на чётном, но закрытость чётного, в отличие от долготы, не оказывает на место второстепенного ударения никакого влияния. Этот фактор действует лишь в пределах отрезка, образованного нечётным слогом, несущим основное или второстепенное ударение, и последующим безударным чётным. Отсюда следует, что нечётный слог с последующим чётным связан теснее, чем чётный с последующим нечётным. По-видимому, связь между ними свидетельствует о существовании единиц, промежуточных между слогом и словом.

В прибалтийско-финских языках такие единицы называются стопами. Помимо второстепенного ударения консолидации слогов в их составе здесь служит так называемая изохрония стопы, регулирующая соотношение длительностей первого (ударного) и второго (заударного) слога. Длительность гласного во втором слоге обратно пропорциональна количественным характеристикам первого (см. Viitso 2003: 11–16). В эстонском языке гласный, следующий за кратким слогом, является (фонетически) полудолгим ('*lagi* [laGi] 'потолок', '*lina* [linà] 'лен'), гласный, следующий за обычным долгим слогом, — кратким ('*saagi* [sāGi] 'добыча (GSg)', '*linna* [liŋna] 'город (GSg)', '*laki*

[laĳki] ‘лак (GSg)’), а гласный, следующий за сверхдолгим слогом, — сверхкратким (‘saagi [sāGi] ‘пила (PrtSg)’, ‘linna [līnnā] ‘город (Prt)’, ‘lakki [laĳki] лак (PrtSg)’)¹. В прибалтийско-финских любые закрытые слоги считаются долгими.

Нетрудно заметить, что второстепенное ударение в латышском говоре Айзпите появляется на чётном слоге при тех же самых условиях, что и полудолгий гласный в эстонском (также на чётном слоге!): ср. лтш. ‘ada,ta, но ‘pātegas ‘палки’, ‘kašeklis [kaššeklis] и эст. ‘lagi [laGi], но ‘saagi [sāGi] и ‘saagi [sāGi], ‘laki [laĳki] и ‘lakki [laĳki]. Можно сделать вывод, что обсуждаемая особенность говора Айзпите сложилась под непосредственным влиянием прибалтийско-финских языков в результате переосмысления полудолготы заударного слога как реализации второстепенного ударения.

Литература

- Daugaviete 2005 — Daugaviete A. Palīgacenti latviešu valodā (pēc A. Bīlenšteina, J. Endzelīna un M. Brēdes materiāla) // Baltu filoloģija, XIV(2), 2005. — 13.–46. lpp.
Līniņš 1928 — Līniņš K. Par zilbju pagarināšanu un saīsināšanu // FBR, II (1928). — 56.–59. lpp.
Viitso 2003 — Viitso T.-R. Structure of the Estonian language: phonology, morphology and word formation // Estonian Language / ed. M. Ereht. Tallinn, 2003. — p. 9–92.

Ina Druviete (Rīga)

Latvijas „ortogrāfijas karu“ sociolingvistiskie aspekti

1908. gada 18. jūnijā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Vasaras sapulcē tiek pieņemts vēsturiskais lēmums par vispārēju t. s. jaunās ortogrāfijas ieviešanu. Pieminot šī lēmuma simtgadi, šajā gadā latviešu valodnieki lielāku vērību veltī gan latviešu rakstības vēstures izpētei, gan ortogrāfijas teorijas jautājumiem.

Vispārzināms ir fakts, ka ortogrāfijas principi un konkrētu vārdu rakstība ir temats, kas izteikti dominējis latviešu lingvistiskajās diskusijās jau no 17. gadsimta beigām (piemēram, Bībeles tulkojuma redakcijas apspriešana 1683. gadā). Šīm diskusijām parasti bijis arī izteikts emocionāls konotāts, ko vērotāji no malas arī nav atstājuši neievērotu. „Mūsu rakstnieki un valodnieki turas pie saviem.. krikumiem ar tādu pat sirdību un izturību kā senais varonis, kas, uz ežiņas gulēdams, dziedāja: „Labāk manu galvu ņēma nekā manu ... ortogrāfiju““, raksta „Baltijas Vēstnesis“ 1898. gadā 17. (29.) jūn. Trāpīgo apzīmējumu „ortogrāfijas karš“ pirmais, šķiet, lietojis Rainis, aprakstot RLB Zinību komisijas 1903. gada Vasaras sapulci, kurā J. Endzelīns norādījis ka „kādas vienas mazas strīpiņas dēļ, kuras garums tikai kādi $\frac{1}{30}$ daļa no colla, kaujā plūda straumēm tinte“ (Rainis. Vecās strāvas pēdējs gads. II. Ortogrāfijas karš. // Rainis. Dzīve un darbi, IX. Rīga, 1925. — 247.–256. lpp.).

Rakstība ir redzams un lasāms valodas atspoguļojums, kas, dodot iespēju informācijai un idejām pārvarēt telpas un laika barjeru, nodrošinājis civilizācijas un kultūras attīstību. Radot un attīstot rakstību konkrētai valodai, nozīmīga ir sistēma (piem., fonogrāfija, semiogrāfija), alfabēts (piem., latīņu, kirilicas), rakstības principi (piem., fonomorfoloģiskais, vēsturiskais) un ortogrāfija (izvēle starp rakstības iespējām, lai valodu atveidotu vienotā un standartizētā veidā). Cieša saistība ar valsts vai valstiska veidojuma politisko orientāciju ir rakstības sistēmas un alfabēta reformām (piem., Korejā un Turcijā, PSRS Vidusāzijas un Kaukāza republikās). Ortogrāfija turpretim tradicionāli tiek uzskatīta par neitrālu, tehnisku līdzekli, kura galvenā funkcija ir reducēt runu uz rakstību. Tomēr šāda autonoma pieeja ortogrāfijai ignorē tās ciešo saistību ar varas dimensiju, ideoloģiju un politiku.

¹ Долгота и сверхдолгота в настоящее время большинством исследователей рассматриваются как противопоставление лёгкого и тяжёлого слогового акцента: ‘saagi — ‘saagi и т. д.

Jebkuras inovācijas ortogrāfijā saistās ar noteiktu sociālu un vēsturisku kontekstu. Beidzamajos 150 gados vismaz 30 valodās, kas izmanto latīņu vai kirilicas cilmes alfabētu (piem., albāņu, čehu, krievu, vācu, portugāļu, spāņu u. c.), ir veiktas vai iecerētas nozīmīgas ortogrāfijas reformas. Tikai retos gadījumos pārmaiņas pieņemtas bez iebildumiem. Parasti pārmaiņu process ildzis pat vairākus gadu desmitus, un inovācijas apstrīdētas arī pēc oficiāla lēmuma pieņemšanas (kā gandrīz 20 gadus gatavotā 1996. gada vācu ortogrāfijas reforma, ko vēl pašlaik ignorē vai kritizē ietekmīgi plašsaziņas līdzekļi, politiķi un kultūras darbinieki). Jāatzīst, ka kaislīga un emocionāla attieksme pret fonēmu un grafēmu attiecībām ir raksturīga vai visām tautām visos laikos, tā ka Latvija nav izņēmums citu valstu vidū.

Latvijas ortogrāfijas diskusijās visdažādāko sociālo grupu pārstāvji galvenokārt izsacījušies par attieksmēm starp izrunu un rakstību, savus secinājumus it kā pamatojot padziļinātā latviešu valodas izpētē un pretendējot uz objektīvu zinātnisku pieeju. Tādēļ latviešu ortogrāfijas vēstures apskatos galvenokārt analizēti fakti, kā arī priekšlikumu un lēmumu lingvistiskā argumentācija, tikpat kā neskarot politiskā konteksta, kā arī subjektīvo faktoru ietekmi. Tā kā diskusijas par latviešu rakstības jautājumiem ik pa brīdim uzplaiksnī arī mūsdienās, lietderīgi izvērtēt, cik nozīmīgi lēmumu pieņemšanā bijuši sociolingvistiska, tātad arī politiska, rakstura apsvērumi.

Анжелика Дубасова (Минск — Санкт-Петербург)

Особенности формирования консонантной системы древнепрусского языка

Эволюция консонантных систем балтийских языков после распада прабалтийского в значительной мере была обусловлена йотацией и палатализацией согласных. Указанные процессы привели, однако, к разным результатам:

- в литовском и латгальском языках — к образованию корреляции по твёрдости-мягкости;
- в латышском — к развитию палатального ряда, включившего, помимо йота, палатальные *k, ģ, l, ņ, r*.

Вопрос о существовании корреляции по твёрдости-мягкости в древнепрусском языке остаётся открытым (см. Schmalstieg 1974; Endzelīns 1982: 26; Mažiulis 2004: 20–21; но: Stang 1966: 103). Гипотеза о наличии в древнепрусском языке палатализованных согласных опирается на орфографию древнепрусских памятников. Можно предложить следующий дополнительный аргумент в пользу такой гипотезы. В. Н. Чекман показал, что в славянских языках имеются либо палатализованные согласные фонемы, либо ряд палатальных фонем (Чекман 1979); это правило, по-видимому, может быть применимо и к балтийским языкам, по крайней мере, оно действует для литовского и латгальского (нет ряда палатальных, но есть палатализованные) и латышского (есть ряд палатальных, но нет палатализованных). Поскольку ничто не указывает на существование в древнепрусском языке серии палатальных согласных, можно заключить, что в нём могли быть палатализованные.

Кроме того, В. Н. Чекман (Чекман 1975) показал, что йотация согласных не приводит к появлению палатализованных согласных при отсутствии таковых в других позициях. С учётом этого положения ситуация в древнепрусском языке выглядит довольно необычно, так как может указывать на позднее появление палатализованного *s'* (поскольку сочетания всех согласных с йотом, кроме *s*, дали соответствующие палатализованные). С другой стороны, возможно следующее объяснение особой йотации др.-прус. **s*: первоначальным результатом йотации **s* мог быть не *š*, а палатализованный *s'*,

который затем преобразовался в *š*, поскольку возникла необходимость отличать такой *s'* от *s'* из прабалт. **š*.

Итак, по сравнению с прабалтийским языком консонантная система древнепрусского не претерпела существенных изменений, кроме предполагаемого развития корреляции по твёрдости-мягкости, как в литовском и латгальском, а также такого же, как в латышском, перехода прабалтийских **š* и **ž* в /*s*/ и /*z*/. Других значительных перестроек нет, в том числе, в отличие от живых балтийских языков, в древнепрусском не возникли аффрикаты.

Литература

- Чекман 1975 — В. Н. Чекман. О йотации в праславянском и балтийских языках // *Baltistica*. 1975. Т. 9₍₁₎. — с. 63–76.
- Чекман 1979 — В. Н. Чекман. Исследования по исторической фонетике праславянского языка. Типология и реконструкция. Минск, 1979.
- Schmalstieg 1974 — W. R. Schmalstieg. *An Old Prussian Grammar: The Phonology and Morphology of the Three Catechisms*. London, 1974.
- Endzelīns 1982 — J. Endzelīns. *Darbu izlase IV*₍₂₎. Rīga, 1982.
- Mažiulis 2004 — V. Mažiulis. *Prūsų kalbos istorinė gramatika*. Vilnius, 2004.
- Stang 1966 — Chr. S. Stang. *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Oslo — Bergen — Trømsø, 1966.

Ресия Зауэре (Лиепая)

Реформа образования и качество образования в общеобразовательных школах Латвии

Задачей системы образования является обеспечение социализации общества, создание единой системы общественных ценностей и дальнейшее обеспечение её преемственности. Государственный язык — основа гражданского общества, которое приняло и развивает общие ценности, формирует стабильное, уважительное отношение к стране проживания. Успешного освоения государственного языка в системе образования невозможно добиться без систематической работы и положительной мотивации.

Обязанность государства — обеспечить освоение и использование государственного языка, в первую очередь, с помощью системы образования.

29 октября 1998 года в Латвии был принят новый закон об образовании, отдельные его поправки вступили в силу только с 1 сентября 2004 года. Прошло некоторое время, чтобы можно было сделать выводы о влиянии системы образования на качество образования.

В соответствии с учебными программами для нацменьшинств ученик осваивает латышский язык как второй язык, что способствует интегрированию в латвийское общество.

В докладе речь будет идти об общих принципах основного образования — единстве, обязательности, всеобщности, равноправии, целостности и доступности, а также о работе „Исследование о способствовании этнической идентичности нацменьшинств в общеобразовательных учебных заведениях“.

Упомянутое исследование доказало и подтвердило, что реформа образования в Латвии играет важную роль в способствовании процессам интеграции в стране, а также то, что реформа не снизила качество образования в общеобразовательных школах Латвии.

Vilma Zubaitienė (Vilnius)

Mažosios Lietuvos žodynų tekstologiniai tyrimai

Iki šiol Mažosios Lietuvos žodynai tekstologiškai mažai tirti. Pagrindinis tikslas buvo parengti rankraštinų žodynų faksimiles. Taip išleisti anoniminiai „Lexicon Lithuanicum“ (toliau — *Lex*, XVII a. vid.; LMAB RS: f. 137–10), „Clavis Germanico-Lithvana“ (toliau — *Clavis*; po 1680 metų; LMAB RS f. 137 13–14), rengiama Jokūbo Brodovskio „Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum“ (apie 1740; LMAB RS: f. 137–15) žodyno rankraščio faksimilė. Iki šiol neturime pirmųjų spausdintų Mažosios Lietuvos Lietuvos žodynų (XVIII a. — Vilhelmo Frydricho Hako, Pilypo Ruigio, Kristijono Gotlybo Milkaus) fotografuotinių leidimų.

Tolesniems tekstologiniams ir leksikologiniams tyrimams ypač svarbūs lietuviškų žodžių indeksai. Iki šiol teturime *Lex* lietuviškų žodžių indeksą, rengiama Jokūbo Brodovskio vokiečių-lietuvių kalbų žodyno lietuviškų žodžių rodyklė, planuojama parengti *Clavis* lietuviškų žodžių rodyklę.

Įvadinuose *Lex* ir *Clavis* straipsniuose pateiktos žodynų pasirodymo aplinkybės bei paskirtis, pagrindiniai registro sudarymo principai, leksikos pateikimo būdai. Nemažas dėmesys skirtas leksikografinio metodo analizei ir žodyno leksikos apžvalgai, tačiau žodynų šaltiniai beveik nenagrinėti. Tiesa, pagrindinius rankraštinų ir spausdintų žodynų šaltinius bando nustatyti vėlesniuose Vinco Urbučio ir Vincento Drotvino straipsniuose.

Šiuo metu ypač suintesyvėjo žodynų registrų pagrindinių ir šalutinių šaltinių tyrimai. Chistine Schiller parengė pirmą kritinį vokiečių–lietuvių kalbų žodyno leidimą „Das Halleische deutsch-litauische Wörterbuch von 1728. Textkritische Edition der Handschrift AFSt/H J 84“ (spausdinama). Apgintos dvi disertacijos: Birutės Triškaitės „Rankraštinio Mažosios Lietuvos žodyno Clavis Germanico-Lithvana genezė“ ir Vilmos Zubaitienės „Pilypo Ruigio žodynai“ (2007), Lina Plaušinaitytė magistro darbe „Untersuchungen zu einem deutsch-litauischen Wörterbuch aus dem 17. Jahrhundert“ tyrė *Clavis* vokiškąjį registrą, o dabar rašo disertaciją apie Jokūbo Brodovskio žodyno leksikografinį metodą.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos remiamas Vilniaus universitete vykdomas projektas Frydricho Vilhelmo Hako „Vocabularium lithvanico–germanicum et germanico–lithvanicum... Nebst einem Anhang einer kurtzgefaßten Litthauischen Grammatic“ (1730) mokslinis leidimas. Taip pat rengiamas spaudai Pilypo Ruigio žodyno (1747) kritinis leidimas.

Pranešime bus aptarti XVII ir XVIII a. žodynų ir lietuviškų, vokiškų, lotyniškų religinių tekstų bei XVIII a. žodynų ir ankstesnių rankraštinų žodynų filologinės analizės sunkumai.

Ванда Пятровна Казанскене (Санкт-Петербург)

Литва начала XIX века в дневниках Фредерика Дюбуа де Монпере

Швейцарский путешественник и исследователь Ф. Дюбуа (Frédéric Dubois de Montperreux, 1798–1850) получил разносторонне образование, позволившее ему впоследствии заниматься широким кругом наук. Он внёс вклад в геологию и археологию, нумизматику и эпиграфику, этнографию и историю.

В жизни он немало путешествовал, живо интересуясь тем, что наблюдал. Уроженец Швейцарии, он посетил Германию, Пруссию, Польшу, Украину, Крым и Кавказ. Во многих случаях Ф. Дюбуа оставил не только описание, но и рисунки геологических разрезов, схемы, а также зарисовки исторических памятников, в том

числе и разрушенных впоследствии. Работы Дюбуа де Монпере хорошо известны не только в Швейцарии, но и во Франции, Германии (см. например, статью Д. Кнопфлера [Knopfler 1988] и в России (в первую очередь благодаря монографии И. В. Тункиной [Тункина 2002: 87–103]).

Практически не известны записи Ф. Дюбуа, касающиеся Литвы, Латвии и Подолии. Совсем юным, в возрасте двадцати одного года, Ф. Дюбуа приехал в Елгаву (Mītauj) в качестве учителя детей Фердинанда фон Роппа и провел здесь 1819–1821 гг.; потом переехал к брату Фердинанда Теодору фон Роппу в Пакруойис, где прожил до 1829 года.

Хранящиеся в Петербургском филиале Архива Российской Академии наук (ПФА РАН, ф. 86) его записи большей частью не опубликованы.

Из рукописных работ о Литве наибольший интерес представляют следующие:

«Дневник моей поездки из Пакруойиса в Подолье» (Journal de mon voyage de Pokroy en Podolie) 1829, 170 с.;

«Нравы и обычаи Литвы» (Moeurs et usages de la Lituanie), 7 тетрадей;

Рисунки памятников ландшафта и архитектуры, 98 р.

Литература

Knopfler 1988 — D. Knopfler. Frédéric Dubois (1798–1850) // Histoire de l'Université de Neuchâtel. Hauterive, 1988. T. 1: La première Akadémie, 1838–1848. — p. 257–304.

Тункина 2002 — И. В. Тункина. Русская наука о классических древностях юга России (XVIII — середина XIX в). СПб., 2002.

Irena Vida Kaziūnaitė (Vilnius)

Nežinomas lietuviškos spaudos draudimo laikų laikraštis „Palemonas“

Aukso raidėmis į lietuvių tautos istoriją įrašyta didvyriška epocha — daraktorių ir knygnešių laikai, kaip pats unikalčiausias, analogų pasaulyje neturintis įvykis.

Po pirmojo lietuviško laikraščio „Aušra“ (1883–1886m.) leidimo kilęs nesustabdomas tautinis judėjimas vedė prie tautinės sąmonės atgaivinimo ir Nepriklausomybės paskelbimo 1918 metais.

Biržai — kaip šiaurinis Lietuvos pasienio miestas — tapo daugelio knygnešių veiklos vieta. Nemažai lietuvių jaunimo mokėsi Latvijoje (Kuršo gub.), ypač Mintaujoje (dab. Jelgava). Mintaujos gimnazijos auklėtiniai, (vėliau mokėsi Kauno kunigų seminarijoje) ir keletas apsišvietusių Biržų apskrities ūkininkų 1892 m. įkūrė slaptą lietuviškos spaudos platinimo draugiją „Araščios ir Nemunėlio vienybė“ (pavadinimas atspindi dviejų konfesijų — Romos katalikų ir reformatų susivienijimą). Ši draugija leido rankraštinių hektografuotą laikraštį „Palemonas“, informacijos apie kurį turime nedaug. Pirmasis jo paminėjimas — 1904 m. Imperatoriškosios viešosios bibliotekos bibliotekininko — lietuvio nuo Radviliškio — S. Baltramaičio išleistame bibliografiniame veikle „Сборник библиографических материалов для географии, истории, права, статистики и этнографии Литвы“. Rusijos nacionalinėje bibliotekoje saugomas laikraštis „Palemonas“ — vienintelis žinomas spaudos leidinys šiuo pavadinimu. Lieka neaišku, kaip jis ten pateko. Šis leidinys caro policijos nebuvo konfiskuotas, o draugija „Araščios ir Nemunėlio vienybė“ nebuvo susekta. Rusijos nacionalinėje bibliotekoje saugomame „Palemone“ — keturi straipsniai ir du L. Kondratavičiaus (V. Sirokomlės) eilių vertimai iš lenkų kalbos. Tiek straipsniai, tiek vertimai pasirašyti slapyvardžiais. Vertimų autorius — Stiga. Meniška parašytos „Įžangos“ autorius — Adata. Straipsnio „10-metinis lietuviško laikraščio „Aušros“ jubiliejus 10 kovos 1883–93“ autorius — Yla maiše. Yra žinomas

tik vieno straipsnio — „Krikščionis žydų Talmude“ autorius — tuometinis Kauno kunigų seminarijos klierikas Adolfas Sabaliauskas (slapyv. Skuja). Straipsnis „Apie partikimo draugystes“ aiškina prekių pardavimo kooperatyvo naudą. Autoriaus slapyvardis — Sskerslatvis.

Išnaginėjus tuometinio Kauno kunigų seminarijos klieriko Julijono Paliuko ir Leitiškių ūkininko Jono Čerkaus-Čerkausko korespondenciją, juos galima laikyti šio laikraščio redaktorais ir leidėjais.

Laiškuose buvo numatyta žymiai daugiau straipsnių, nei yra šiame RNB saugomame laikraštyje „Palemonas“.

Galima teigti, jog laikraštis „Palemonas“ — tai vienas iš bandymų atgaivinti „Aušrą“. Jame buvo numatoma publikuoti vertimų iš tuo metu leistų latvių žurnalų „Austrums“ ir „Tēvija“, iš rusų ir lenkų spaudos. Todėl jis svarbus kultūriniam latvių, rusų, lenkų ir lietuvių ryšiams atskleisti.

Kaip vertingas ir labai informatyvus spaudos ir kultūros istorijos paminklas, šis leidinys nusipelno tolesnio tyrėjų — kalbininkų ir istorikų dėmesio.

Andra Kalnača (Rīga)

Atgriezeniskie lietvārdi un to paradigmas latviešu valodā

Atgriezeniskie lietvārdi gan semantikas, gan deklinēšanas dēļ tradicionāli tikuši uzskatīti par vienu no nomena sistēmas nomaļus elementiem. Atgriezeniskie lietvārdi tiek darināti no atgriezeniskajiem darbības vārdiem, piemēram, ar piedēkli *-šan-*, izsakot darbības procesu (*mazgāties : mazgāšanās*), ar piedēkli *-um-* izsakot darbības rezultātu (*vēlēties : vēlējumies*), ar piedēkļiem *-āj-*, *-ēj-*, *-tāj-* nosaucot savstarpējas darbības veicējus (*smieties : smējējies, smējējās, peldēties : peldētājies, peldētājās*).

Nozīmes ziņā šādi lietvārdi blakus vārddarināšanas piedēkļa piešķirtajam priekšmetiskumam saglabā arī atgriezeniskā darbības vārda nozīmi, kas var būt saistīta gan ar senu vidējās kārtas semantiku (*celties* ‘celt sevi’ : *celšanās* ‘sevis celšana’, *vēlēties* ‘vēlēt sev’ : *vēlēšanās* ‘vēlēšana sev’, *runāties* ‘runāt savā starpā’ : *runāšanās* ‘runāšana savā starpā’), gan ar pēkšņas, negaidītas darbības nozīmi (*iesāpēties : iesāpēšanās*), ciešamās kārtas nozīmi (*glabāties : glabāšanās*) u. c.

Tomēr mūsdienu latviešu valodā vērojama tiešo un atgriezenisko lietvārdu semantiska tuvināšanās, valodas lietotājiem lietvārdu atvasinājumos vairs nav tik būtiska atgriezeniskās semantikas šķiršana. Uz to norāda fakts, ka daļa vēl salīdzinoši nesen daiļliteratūrā u. c. tekstos sastopamu atgriezenisku lietvārdu tiek lietoti visai reti, piemēram, ar izskaņām *-umies, -ējies, -ājies, -tājies*, to funkcijā parasti ir fiksējami atbilstošie tiešie lietvārdi (*vēlējums; smējējs, smējēja; peldētājs, peldētāja*). Par visbiežāk lietoto atgriezenisko lietvārdu izskaņu ir kļuvusi *-šanās*, ar to var atvasināt lietvārdus no visiem atgriezeniskiem darbības vārdiem.

Darbības vārdu sistēmā vērojama pilnīga tiešo un atgriezenisko formantu simetrija visās darbības vārda finītajās un infīnitajās formās, taču lietvārdu sistēmā šādas simetrijas nav. Atgriezenisko lietvārdu locījumu paradigmas ir nepilnas, jo trūkst vairāku locījumu abos skaitļos. Piemēram, lietvārdu *mazgāšana* un *mazgāšanās* paradigmas (sk. 1. tabulā).

Atgriezeniskā lietvārda *mazgāšanās* paradigmā vērojams ne tikai datīva un lokatīva trūkums, bet arī locījumu sinkrētisms — formāli ir tikai divas dažādas galotnes, tātad konkrētu locījumu semantika balstās uz kontekstuālu lietojumu.

Taču atgriezeniski lietvārdi ir nepieciešami ikdienas saziņā — gan sarunvalodā, gan oficiālos tekstos bieži tiek lietoti tādi vārdi kā *celšanās, mazgāšanās, ģērbšanās, smiešanās, skatīšanās, pārvākšanās, peldēšanās, iepazīšanās, iepirkšanās, tikšanās, sazināšanās, pulcēšanās, vēlēšanās, interesēšanās, transformēšanās, realizēšanās* u. tml. Teikuma izveidē tāpēc

<i>mazgāšana</i>		<i>mazgāšanās</i>	
vsk.	dsk.	vsk.	dsk.
N. <i>mazgāšana</i>	<i>mazgāšanas</i>	<i>mazgāšanās</i>	<i>mazgāšanās</i>
Ģ. <i>mazgāšanas</i>	<i>mazgāšanu</i>	<i>mazgāšanās</i>	<i>mazgāšanos</i>
D. <i>mazgāšanai</i>	<i>mazgāšanām</i>	—	—
A. <i>mazgāšanu</i>	<i>mazgāšanas</i>	<i>mazgāšanos</i>	<i>mazgāšanās</i>
I. <i>(ar) mazgāšanu</i>	<i>(ar) mazgāšanām</i>	<i>(ar) mazgāšanos</i>	—
L. <i>mazgāšanā</i>	<i>mazgāšanās</i>	—	—
V. <i>mazgāšana!</i>	<i>mazgāšanas!</i>	<i>mazgāšanās!</i>	<i>mazgāšanās!</i>

1. Tabula

svarīgs ir gan datīvs, gan lokatīvs. Tā kā šo locījumu atgriezenisko lietvārdu paradigmā nav ne literārajā valodā, ne arī izloksnēs, tad mūsdienu latviešu valodā norisinās interesants process — veidojas t. s. heteroklītiskās paradigmas, kur trūkstošo locījumu formās tiek lietotas tiešo lietvārdu formas. Šāda heteroklītiska paradigma varētu būt, piemēram, lietvārdam *mazgāšanās* (sk. 2. tabulā).

To apliecina arī, piemēram, tūrisma ceļveža teksts, kur nepārprotami redzams, ka teikumā nepieciešamās atgriezeniskā lietvārda datīva formas trūkums novērsts, izmantojot tiešā lietvārda *mazgāšana* datīvu: *Pirts visos laikos ir kalpojusi mazgāšanai, ķermeņa sasildīšanai, higiēnas vajadzību apmierināšanai un vienkārši relaksācijai jeb gara attīrīšanai* (Travel Latvia).

<i>mazgāšanās</i>		
	vsk.	dsk.
N.	<i>mazgāšanās</i>	<i>mazgāšanās</i>
Ģ.	<i>mazgāšanās</i>	<i>mazgāšanos</i>
D.	<i>mazgāšanai</i>	<i>mazgāšanām</i>
A.	<i>mazgāšanos</i>	<i>mazgāšanās</i>
I.	<i>(ar) mazgāšanos</i>	<i>(ar) mazgāšanām</i>
L.	<i>mazgāšanā</i>	<i>mazgāšanās</i>
V.	<i>mazgāšanās!</i>	<i>mazgāšanās!</i>

2. Tabula

Jāatzīst, ka heteroklītiskās atgriezenisko lietvārdu paradigmas netieši apliecina faktu, ka mūsdienu latviešu valodā vērojama tiešo un atgriezenisko lietvārdu semantiska tuvināšanās.

Regina Kvašytė (Šiauliai)

Tautinių realijų pavadinimai lietuvių ir latvių kalbose

Kiekviena tauta turi materialinio ir dvasinio gyvenimo realiju, nebūdingu ir nežinomu kitoms tautoms, atitinkamai kalboje esama ir specifinēs leksikos šioms realijoms iņvardinti. Iki šiol nēra vieningos nuomonēs, kaip vadinti tokiā leksikā. Lietuvių lingvistiniuose šaltiniuose tautines realijas žymintys žodžiai vadinami *neekvivalentine* arba *beekvivalente leksika*, o latvių kalbotyroje vartojami terminai *lakūna* (plg. latvių kalbotyros terminų žodyne „Izlaidums, kas mērķvalodas tekstā radies avottekstā lietotā vārda ekvivalenta trūkuma dēļ“), taip pat *kultūraiņgūvumi*. Panaši terminų iņvairovē ir kitose kalbose, pavyzdžiui, rusų *лакуны, безэквивалентная лексика*. Rečiau šia reikšme vartojami terminai *etnografizmas (etnografisms)* ir *egzotizmas (eksotisms)*. Vis dėlto pastarasis daugiau tinka tolimesnēs giminystēs sąvokoms apibūdinti ir negali būti taikomas artimos giminystēs ryšiais susijusių kalbų, tokių kaip lietuvių ir latvių, leksikai apibūdinti. Savo ruožtu etnografizmai išskiriami jau pačioje nacionalinėje kalboje — atitinkama pažyma vartojama aiškinamuosiuose žodynuose. Dar šiek tiek platesne reikšme latvių kalboje vartotas terminas *reģionālģeogrāfiskā leksika*, tokiu būdu akcentuojant teritorinį aspektą. Taigi, tinkamiausiu laikytinas terminas *beekvivalentė leksika*, nors jis taip pat sąlyginis ir neturi vartojimo tradicijos lietuvių kalbotyroje.

Beekvivalentė leksika nagrinėjama remiantis leksiniais semantiniais bruožais — dažniausiai skiriamos kelios teminės žodžių grupės pagal vartosenos sritis: „1) nacionalinė virtuvė; 2) rūbai; 3) muzikos instrumentai; 4) tautiniai šokiai; 5) tradicijos ir papročiai; 6) tautosaka ir mitologija; 7) tautos istorijos dalykai. Čia taip pat priklauso tautos gyvenamosios aplinkos — geografinių objektų, gyvūnijos bei augalijos, klimatinių gamtos reiškinių pavadinimai bei nevienodas tų pavadinimų detalumo laipsnis“ (A. Gudavičius. Etnolingvistika. Šiauliai, 2000. — p. 79–80).

Tokia leksika fiksuojama leksikografijos šaltiniuose, taip pat atsispindi įvairiuose tekstuose. Aiškinamuosiuose žodynuose tik retkarčiais tenka susidurti šių žodžių perteikimo sunkumais, o verčiamuosiuose žodynuose reikalaujama išsamių, bet kartu ir tikslių duomenų apie minimą realiją tokia forma, kuri būtų suprantama ir aiški kitakalbiui (kitataučiu) žodyno vartotojui. Dalis beekvivalentės leksikos turi tam tikras pažymas, pvz., *muz.* — muzika, *kul.* — kulinarija, *ist.* — istorija (pranešime remiamasi dvikalbiais latvių-lietuvių ir lietuvių-latvių žodynais), neretai žodyno straipsnyje papildomai pateikiamas komentaras *latvių (lietuvių) liaudies šokis* ir pan. Ypač įdomus reiškinys yra tautos istorijos dalykai — jie pastaruoju metu gali būti aktualizuoti, t. y. sugrįžę į aktyviają vartoseną, pvz., administracinių teritorinių vienetų pavadinimai: *seniūnija* — 1. *vėst.* seniūnija (*zemākā lauku administratīvā vienība*); 2. seniūnija (*Lietuvas pilsētu administratīvā vienība*) ir kt.

Vis dėlto dažniau pasirenkamas aprašomasis tokios leksikos fiksavimo būdas: nėra pažymų apie beekvivalentės leksikos priklausymą tam tikrai teminei grupei, o jo teminė ir tautinė specifika atskleidžiama apibrėžime. Kartais parenkamas kitas ekvivalentas, kuris tik iš dalies susijęs su specifine tautine realija — tokiu atveju vertimas labiau orientuotas į lietuvių (latvių) kalbos vartotoją, t. y. pagrindinį dvikalbio žodyno adresatą, nes remiasi analogija. Pvz., latvių patiekalo pavadinimas *jāņusiers* lietuviškai verčiamas *sūris su kmynais* ir pan.

Tekstuose beekvivalentė leksika gali būti pateikiama su gana išsamiu komentaru, rašoma kabutėse arba skiriama kitu šriftu — būdo pasirinkimas priklauso nuo autoriaus, taip pat kartais ir nuo publikacijos pobūdžio. Nagrinėti tekstai lietuvių ir latvių kalba atskleidžia didelę tautines realijas pavadinančios leksikos vartosenos įvairovę.

Алексей Сергеевич Кибинь (Санкт-Петербург)

К этимологии термина *ятвяги*

Наиболее распространенной этимологией этнонима *ятвяги*, фигурирующего в славянских летописях X–XIII вв. и других источниках, считается версия К. Буги, реконструировавшего в 1925 г. самоназвание **jātvingas* из ятв. **Jātvā* — ‘земля ятвягов’, которое, в свою очередь, связано с предположительно существовавшим одноименным гидронимом **Jātvā*. Множество иных версий (в том числе, мнение Е. Налепы, выводившего самоназвание **Antivingas* из **Antia*) сегодня уже не рассматриваются всерьёз. Но и этимология К. Буги наталкивается на ряд противоречий. Во-первых, на всём «ятвяжском» пространстве не известно о существовании реки, которая называлась бы в древности **Jātvā*. Во-вторых, ни в письменных источниках, ни в топонимическом материале нет никаких доказательств употребления этнонима *jātvingas* самими балтами. Вплоть до XIII в. этноним *ятвяги* характерен исключительно для старославянской письменной традиции, и только к середине этого столетия он проникает в латинские источники. И даже в это время особой «ятвяжской» идентичности, объединявшей обитателей территории к северу от р. Нарев и бассейна Немана, не существовало. В XIII в. ятвяги делились на несколько независимых образований, фигурирующих под разными именами (судовы, дайнавы, полешане, злинцы, покенцы, крисменцы).

В-третьих, как уже было замечено, для балтской этнонимии суффикс *-ing-* не является продуктивным. В связи с этим В. Мажюлис реконструировал самоназвание ятвягов в форме **jatuvis* (из гидр. **jat(u)va*), а появление суффикса *-яг* в славянском рассматривал в связи с древнерусскими этносоциальными обозначениями *колбяг*, *варяг* и *буряг*, в которых он имеет скандинавские истоки (древнесеверн. *kylfingr* ‘член элитной дружины’ от *kylfa* ‘дубина’; *váringr* — ‘член союза, корпорации’ от *vár* ‘верность, порука, обет, клятва’; *buríng* ‘обслуживающий судоходство, товарищ по жилью’ от *bár* ‘волок’, либо *bur* ‘дом’). Однако предложенная В. Мажюлисом этимология сталкивается с теми же препятствиями, что и этимология К. Буги, к тому же она предполагает, что основа и суффикс слова отдельно происходят из разных языковых традиций. Учитывая однотипность упомянутых социальных обозначений и этнонима *ятвяг*, более оправданным нам кажется поиск его древнесеверной этимологии.

Важно учитывать языковой контекст договора князя Игоря с греками 944 г., в котором большинство упомянутых имён русских послов имеют чётко выраженное древнесеверное происхождение. Одним из них является антропоним *Ятвяг Гунарев*. Ему наиболее соответствует известное по сагам имя *Játvígr*, образованное из распространённых формантов (*Ját-*: *Játgeirr*, *Játmundr*, *Játráðr*, *Játvarðr*; *-vígr*: *Kvígr*, *Hildvígr*, *Vígr*), соответствующее англосаксонскому *Eádwíg* (*eád* ‘удачливый’, *wíg* ‘война’). Однако это имя не объясняет возникновение носового гласного в славянском. По аналогии с *варяг*, *колбяг* и *буряг*, в исходном скандинавском скорее следует предполагать наличие суффикса *-ingr* (*Játvingr*, патронимическое производное от имени *Játvígr*). Менее вероятно, но не исключена, связь с древнесеверн. *játta* ‘согласие, союз’.

Скандинавское культурное влияние, особенно в X–XI вв., хорошо прослеживается по археологическому материалу Верхнего Понеманья и Поприпятья.

По всей видимости, первоначально термин *ятвяги* относился к смешанной в культурном плане социальной группе, занимавшейся судоходством, торговлей, промыслами и военным делом на Верхненеманском речном пути. После установления Русью контроля над этим путём (к сер. XI в.), в новых политических условиях ятвягами стали называть местное аборигенное население, разговаривавшее на балтских диалектах.

Sarma Kļaviņa (Rīga)

Sanktpēterburgas arhīvi — latviešu valodniecības vēstures izpētei

Latviešu valodniecības vēsture diemžēl vēl nav izpētīta un uzrakstīta. Taču jau līdzšinējā pieredze liecina, ka šis darbs nav paveicams bez Sanktpēterburgas arhīvu dokumentu studijām. Pilnā mērā tas attiecas uz latviešu valodniecības veidošanās periodu, t. i., uz laiku no 19. gs. vidus līdz 20. gs. 20. gadiem.

Kā zināms, latviešu valodas pētīšana un kopšana sākās ar tautas nacionālo atmodu 19. gs. vidū, ar jaunlatviešu darbību un „Pēterburgas Avīzēm“ (1862–1865). Kaut arī Latvijas Valsts vēstures arhīvā ir apjomīgs Krišjāņa Valdemāra fonds un 2007. gadā ir pabeigta viņa epistolārā mantojuma („Lietišķā un privātā sarakste“) akadēmiska edīcija, joprojām paliek nākotnes uzdevums — apzināt un izstudēt Sanktpēterburgas arhīvu un arī zinātnisko bibliotēku rokrakstu nodaļu materiālus par K. Valdemāra lingvistisko un publicistisko darbību Pēterburgā (1859–1867). Apgūstama būtu arī citu jaunlatviešu sarakste ar Krievijas zinātniekiem un sabiedriskajiem darbiniekiem, piem., Kaspara Biezbārža vēstules akadēmiķim A. Kunikam 1865. un 1866. gadā.

Rosinājumam ieskatīsimies dažos Krievijas ZA arhīva (turpmāk — KZAA) fondos.

Ļoti bagāts materiāls KZAA gaida Augusta Bīlenšteina (*Bielenstein*) zinātniskā manojuma pētniekus. 1892. gadā Sanktpēterburgā Ķeizariskā Zinātņu akadēmija izdeva A. Bīlenšteina darbu „Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert“. Par šā darba izdošanu gandrīz divus gadus rūpējās akadēmiķis Arists Kuniks. Autors tajā laikā jau bija daļēji zaudējis redzi, tāpēc milzīgo manuskriptu publicēšanai sagatavoja A. Kuniks un Eduards Volteris Sanktpēterburgā. Par to liecina A. Kunika (95. f.) un E. Voltera (178. f.) fondu materiāli, piem., A. Kunika fondā 113 A. Bīlenšteina vēstules un atklātnītes viņa paša vai divu viņa palīdzu rokrakstā, kā arī 26 A. Kunika vēstulju uzmetumi A. Bīlenšteinam. Šī sarakste (1889–1895) vēstī gan par abu zinātnieku sadarbību, gan par tā laika notikumiem zinātnē un sabiedrībā. A. Bīlenšteina vēstules glabājas arī citos KZAA fondos, piem., J. Boduēna de Kurtenē (*Baudouin de Courtenay*) fondā 5 vēstules (1886–1893).

Apjomīgais un daudzveidīgais Eduarda Voltera (*Volter*) fonds KZAA (178. f.) tika iepazīts viņa 150 gadu jubilejas sakarā. Šīs studijas atklāja gan E. Voltera devumu latviešu zinātnes attīstībā, gan arī nezināmas vai mazzināmas lappuses latviešu valodniecības vēsturē un Jāņa Endzelīna akadēmiskajā biogrāfijā. Fonda vēstulju daļā (352 lietas) ir daudz latviešu kultūras un zinātnes vēsturei interesantu lietu, piem., Raiņa un Aspazijas, Pētera Alunāna, Teodora Zeiferta, Valērijas Seiles u. c. vēstules, bet valodniecības vēsturei nozīmīgas ir, piem., 15 Pētera Šmita vēstules no Vladivostokas (1914–1917), arī E. Voltera manuskripti par baltu valodām un etnogrāfiju.

Manuskriptu ziņā vislielāko uzmanību pelna akadēmiķa Filipa Fortunatova fonds KZAA (90. f.). Tajā glabājas akadēmiķa plašais manuskripts par latviešu valodas trim intonācijām (49 lpp.). Šis darbs ir bijis iecerēts kā 2. daļa plašākam apcerējumam par uzsvaru un intonācijām baltu valodās. Fondā saglabāti arī šim pētījumam izmantotie materiāli. Starp tiem īpašas uzmanības vērti ir vārdu saraksti ar trejādu garo vokāļu izrunu Drustu draudzē, t. i., vidus dialekta triju intonāciju apgabalā: pedagogs Indriķis Cīrulis trīs slejās — ar stieptu, krītošu un lauztu izrunu — alfabēta secībā sakārtojot vārdus, pievienojot tiem arī tulkojumu vācu valodā. Akadēmiķa rīcībā ir bijuši šādi vārdu saraksti uz 20 dubulta A4 formāta lapām, un tos 1900. gada 10. oktobrī F. Fortunatovam ar pavadvēstuli ir nosūtījis toreizējais Rīgas mācību apgabala tautskolu inspektors Frīcis Brīvzemnieks (Treilands).

Latviešu valodniecības vēstures izpētei nozīmīgs arī akadēmiķa Alekseja Šahmatova fonds KZAA (134. f.). Tajā atrodamas septiņas K. Milēnbaha vēstules (1901–1911) par viņa publikācijām „Krievijas ZA Vēstīs“, bet galvenokārt — par latviešu valodas vārdnīcas sagatavošanu, arī A. Šahmatova vēstulju uzmetumi (1899–1907) Rīgas kolēģim. Te glabājas arī akadēmiķa nepabeigta un nedatēta vēstule J. Endzelīnam.

Ieva Kuplā (Rīga)

Latviešu valodas verba *nest* daudznozīmība prototipiskā skatījumā

Mūsdienās valodniecības pētījumos populāra ir kognitīvās lingvistikas pieeja. Tajā būtiski ir semantikas pētījumi, kuros kā vienu no problēmjautājumiem aplūko saikni starp valodu un objektīvo īstenību.

Polisēmijas pētījumos kognitīvās lingvistikas aspektā analizē situāciju kognitīvos modeļus. Tajos vārda nozīmes noteikšanai izmanto situācijā sniegto informāciju, kas ļauj veidot vispārīgu priekšstatu, kā izprast situāciju, uzskatot vārdu par situācijas semantisko modeli. Konceptualizēta un ar vārdu nosaukta situācija nosaka vārda atvasināto nozīmju sastāvu un raksturu. Lai gan vārds nosaka tikai daļu no situācijas, tas nodrošina plašāku informācijas struktūras izmantošanu, kā arī ir līdzeklis neizmantotās informācijas realizācijai, iegūšanai un

tās izmantošanai atvasinātājās nozīmēs (Кустова 2004: 38). Piemēram, lai saprastu vārda *skolotājs* nozīmi, ir jāzina situācija *mācību iestāde*, tātad — kas ir *mācību iestāde*, *mācības*, *skolēni*, *mācību stunda* utt.

Aplūkojot verba *nest* daudznozīmību, izmantots semantiskais lauks, kura centrā ir prototipiskā nozīme. Analizēti verba *nest* prototipiskās nozīmes perifērie locekļi, tajos iekļautā informācija, salīdzinot to ar verba *nest* pamatnozīmi.

Nemot vērā verba *nest* latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās minētās pamatnozīmes ‘ejot pārvietot vai nogādāt (ko — kur, kam), turot rokās (uz muguras, uz pleciem)’ (LVV 2006: 687); ‘turot (ko) parasti rokās, uz muguras, uz pleciem, un virzoties (kurp), pārvietot (to)’ (LLVV 1984, 5. sēj.: 451), jāatzīst, ka verba *nest* prototipiskajā situācijā ietilpst subjekts, kurš pārvietojoties, kādā noteiktā veidā nogādā, kādu priekšmetu, piemēram, *Izskatījās, ka nācējs uz muguras nes lielu, smagu nastu*. (L. Muktupāvela. Ducis. Rīga, 2002. — 198. lpp.). Teikuma priekšmets *nācējs*, kura nozīme ir ‘cilvēks, kas nāk kājām’ (LLVV 1984, 5. sēj.: 310), nesot uz muguras, pārvieto priekšmetu — *lielu, smagu nastu*.

Salīdzinot verba *nest* prototipisko situāciju un tā lietojumu citās situācijās, vārda atvasināto nozīmju prototipisko subjektu un objektu precizēšanai jāaplūko verba *nest* situatīvie lietojumi saistījumā:

- ar subjektu,
- ar tiešo objektu,
- ar netiešo objektu,
- ar adverbiālas nozīmes paplašinātājiem.

Kognitīvās lingvistikas pārstāvju uzskati par prototipu izpratni ir atšķirīgi. Daļa pētnieku uzskata, ka prototips ir priekšstats par konkrētu situāciju, citi to uztver kā prototipisko situāciju, kas ir ļoti vispārīga un ietver tikai tos elementus, kas realizējas visos vārda lietojumos. Šajā pētījumā par prototipu uzskatīts konkrētas situācijas modelis.

Grupējot situācijas dalībnieku semantiku un formālās izteikšanas paņēmienus, iespējams veidot vārdu nozīmju aprakstus vārdnīcās. Kognitīvās lingvistikas pieeja vārdu nozīmju aprakstu veidošanā vārdnīcās ļauj to padarīt sistēmiskāku, izvairīties no sinonīmiskiem nozīmju skaidrojumiem.

Literatūra

LLVV — Latviešu literārās valodas vārdnīca. Rīga, 1972–1996.

LVV — Latviešu valodas vārdnīca. Rīga, 2006.

Кустова 2004 — Г. И. Кустова. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. Москва, 2004.

Lidija Leikuma (Rīga)

Norma un varianti mūsdienu latgaliešu pareizrakstībā

1. Kopš 18. gs. vidus latviešiem ir divas rakstu tradīcijas — latviešu rakstu jeb literārā valoda un latgaliešu rakstu valoda (tuvāk par abām, ietverot arī salīdzināšanu, sk. Leikuma 2004: 65–75). Latgaliešu rakstu valodas pastāvēšana vairāk nekā 250 gadu ilgumā, turklāt bieži valodas attīstībai nelabvēlīgā sociālā un politiskā situācijā, ir vēsturisku apstākļu nosacīta un daudzu ekstralingvistisku faktoru balstīta.

Latgaliešu rakstu valoda mūsdienās ir definēta kā vēsturisks latviešu valodas paveids (Valsts valodas likuma 3. panta 4. apakšpunkts). Latgalē tā funkcionē kā reģionālā valoda. Latgaliešu rakstu valodai latviešu valodas attīstības plānošanas un valodas politikas procesos, tāpat izglītības sistēmā būtu ierādāma pienācīgāka vieta. Patlaban tas tā vēl nav.

2. Jebkuras valodas attīstības svarīgs faktors ir tās literāro normu kodifikācija. Latgaliešu rakstu valoda ir normēts latviešu valodas paveids ar normu fiksāciju gramatikās, vārdnīcās, citos normatīvos avotos (pirmā publicētā gramatika — 1817. gadā, pirmā vārdnīca — 1858. gadā, pirmā ābece — 1768. gadā u. tml.). Par zināmu normatīvismu var runāt kopš pirmās līdz mūsu dienām saglabājušās publicētās latgaliešu grāmatas „Evangelia toto anno..“ (1753). Sākotnēji stihiski veidojušās, vēlāk apzināti regulētās normas kļūst par vairāk vai mazāk obligātu priekšrakstu kopumu ikvienam valodas lietotājam, par paraugu rakstītājiem, un ar latgaliešu rakstību ir tāpat. Literārās normas teorētiskajiem aspektiem latviešu valodniecībā plašāk pievērsusies I. Freimane monogrāfijā „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā“ [Freimane 1993, 39–104], valodnieces atzinumi respektējami arī latgaliešu rakstu valodas kopšanas sakarā.

3. Latgaliešu rakstu valodas normēšanas gaita pašu Latgales latviešu ziņā ir kopš 20. gs. sākuma, pareizrakstības apspriežu, ortogrāfijas komisiju lēmumi parasti tikuši iestrādāti sekojošos normatīvos izdevumos — gramatikās un pareizrakstības vārdnīcās (O. Skrindas gramatikā „Latwišu wolúdas gramatika“, Sanktpēterburga, 1908; P. Stroda gramatikā un pareizrakstības vārdnīcā „Pareizraksteibas vōrdneica“, Rēzekne, 1933; M. Bukša un J. Placinska gramatikā un pareizrakstības vārdnīcā „Latgaļu gramatika un pareizraksteibas vōrdneica“, Minchene, 1973), dažādos valodas prakses materiālos.

4. Latgaliešu rakstībai atgriežoties dzimtenē Atmodas sākumā, latgaliešu pareizrakstības problemātiskie jautājumi aktualizējās Latvijā, kur tie risināti galvenokārt filoloģijas doktora Antona Breidaka vadībā. 1996. gadā vairākos oficiālos saietos vispārējam lietojumam pieņemti modificēti Pītera Stroda pareizrakstības komisijas 30. gadu ortogrāfijas noteikumi [sk. „Tāvu zemes kalendārs“, 1997: 288]. „Tāvu zemes kalendāros“ publicētas arī O. Breidaka iestrādes par vairāku vārdšķiru locīšanu [Breidaks 1997; 1998], tomēr uzrakstīt pilnu latgaliešu rakstu (O. Breidaka terminoloģijā — literārās) valodas gramatiku profesoram diemžēl nebija lemts. Pēc viņa latgaliešu pareizrakstības kopšana turpināta valodnieces Annas Staņeckas vadībā. 2003. gadā iznākusi J. Cibuļa un L. Leikumas latgaliešu valodas mācība „Vasals!“, kur rakstu valodas un vairāk izplatītie izlokšņu varianti sniegti atšķirīgā marķējumā.

2003. gadā latgaliešu pareizrakstības normēšanas darbu atsāka Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisija. Tās svarīgākais darbs ir beidzies ar kodificēto latgaliešu valodas normu „Latgaliešu rakstības noteikumi“ pieņemšanu 2007. gada 28. septembrī. Pareizrakstības noteikumi ieteikti iekļaušanai vispārējās izglītības programmās mācību priekšmeta „Latviešu valoda“ standartā, kā arī akadēmisko un profesionālo studiju programmās „Latviešu filoloģija“ un „Baltu filoloģija“ („Latvijas Vēstnesis“ 2007. g. 18. okt.; Noteikumi publicēti arī atsevišķā izdevumā). Ar šo (lielos vilcienos) ir atrisināta jautājuma formālā puse, pie noteikumu iedzīvināšanas darbs ir turpināms.

5. Ar pieņemtajiem „Latgaliešu rakstības noteikumiem“ vairākas valodas prakses aktualitātes — divskaņa [uo] apzīmēšana ar [ō] vai [uo], divskaņa [ie] apzīmēšana ar [ē] vai [ie], [yu] vai [iu] rakstījums aiz līdzskaņiem g un k, kā arī vārda sākumā, izskaņas *-ija* vai *-eja* lietojums īpašvārdos u. tml.) jeb t. s. vecās vai jaunās pareizrakstības izvēle (termini nav precīzi) pārgājusi valodas lietotāju ziņā. Minētā variēšanas iespēja ir ļāvusi izbeigt ieilgušās neauglīgās diskusijas starp t. s. tradicionālistiem un jauno rakstītāju paaudzi, kuri latgaliešu rakstību vēl tikai apgūst (vienotas runas prasības latgaliešiem nekad nav bijušas īpaši stingras).

6. Variantu daudzveidībai ir gan sava pozitīvā, gan negatīvā puse. Tā saucamā demokrātiskā pieeja (izvirzītās normas apmierina iespējami lielu valodas lietotāju loku), lūkojoties no otras puses, vairo rakstītāja nedrošību, rada papildu grūtības tam, kurš rakstību māca, turklāt „Liela variantu bagātība valodā liecina, ka šī valoda nav visai augsti attīstīta“ [Freimane 1993: 86].

Latgaliešu rakstu valodas normēšanas sakarā uzmanība pievēršama gan tradicionālajiem fonētiskajiem un morfoloģiskajiem variantiem, kā paralēls lietojums pieļauts jau līdzšinējās latgaliešu normatīvajās gramatikās, gan arī formām, kuras kā izvēles variants parādī-

jušās tikai minētajos 2007. gada nosacījumos. Tādu ir diezgan daudz un ne visu vajadzība liekas pietiekami izsvērta.

7. Lietotāja izvēlei atstātie varianti jaunajos „Latgaliešu rakstības noteikumos“ nav viendabīgi pēc to nozīmīguma. Pozitīvi vērtējama tradīcijas saglabāšana gadījumos, kad joprojām pastāv reģionālie varianti ar plašu lietojumu: *kačs // kaķis, tūs lobūs draugu // tū lobū draugu, vacys sātys, zalis eglis // vacas sātas, zaļas egles, mozguoju, skoloju // mozgovu, skolovu, ģtu // ģtum*. Papildu varianti ir parādījušies vairākās vārdšķirās, izvēršot to gramatisko aprakstu, tādējādi minētie ortogrāfijas nosacījumi uzskatāmi arī par gramatikas konspektu (daudzi papildinājumi ieviesti valodas sistēmas pilnīgumam, bet ne prognozējot iespējamus grūtumus pareizrakstībā). Pievienoti vairāki izplatīti paralēlie varianti, kas līdz šim latgaliešu pareizrakstībā nav bijuši fiksēti, — atgriezeniskais vietniekvārds (*sevis* vietā ir *seve // sevi*), kārtas skaitļa vārdi ar nenoteikto (blakus *trešais* arī *trešs*) un noteikto (*ūtruo // ūtrei*) galotni, īpašības vārdu atvasinājumi ar *-ojs* (*muolains // muolojs*). Daža papildinājuma iederība izraisa šaubas (atvasinājums *moziņks* blakus *mozeņš*; pagātnes daudzskaitļa formas ar *-am, -at*, kas izloksnēs izveidojušās paradigmu jaukšanas dēļ un rada sakritumu ar attiecīgām tagadnes formām). Diskutējams arī refleksīvās morfēmas *-za-* ieviešums blakus agrākajam *-sa-* verbos un no atgriezeniskajiem darbības vārdiem atvasinātajos lietvārdos.

Ar normu variantiem tiek mazināta valodas vienotība un precizitāte, tiek grauts normas virsdialektālais raksturs, kas ir svarīgi ikvienai rakstu jeb literārajai valodai. Kā rakstījusi I. Freimane, „pareizs ir zelta vidusceļš — ne par maz, ne par daudz variantu, bet tik daudz, cik nepieciešams, lai valoda varētu attīstīties brīvi un mierīgi, bez liekiem konfliktiem un satricinājumiem“ [Freimane 1993, 88], vien kā lai to izsver?

Literatūra

- Breidaks 1996 — O. Breidaks. Latgalīšu literāruos volūdys pareizraksteibys nūteikumi // Tāvu zemes kalendars 1997. Rēzekne, 1996. — 281.–287. lpp.
- Breidaks 1998 — O. Breidaks. Latgalīšu literāruos volūdys lītvuordu lūceišona // Tāvu zemes kalendars 1998. Rēzekne, 1997. — 233.–238. lpp.
- Freimane 1993 — I. Freimane. Valodas kultūra teorētiskā skatījumā. Rīga, 1993.
- Leikuma 2004 — L. Leikuma. Divejis latvīšu rokstu tradicejis: kūpeigais i atškireigais // Valodas politika un sociolingvistiskie jautājumi, I. „Reģionālās valodas mūsdienā Eiropā“. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2004. gada 20.–23. maijs. Rēzekne, 2004. — 65.–75. lpp.

Ilze Lokmane (Rīga)

Vispārīgā un konkrētā attieksmes sintaktiskās struktūrās

1. Viens no neatrisinātiem jautājumiem latviešu sintaksē ir dažādu vienkāršā teikumā lietotu intonatīvi nošķirtu vienību sistematizācija un tipoloģija. Šīs vienības tradicionālajā sintakses aprakstā iekļautas dažādās grupās: tie ir savrupinājumi, vienlīdzīgi teikuma locekļi saistījumā ar vispārinātājevārdu, paskaidrojošas vārdu grupas, daļa iespraudumu. Nereti atsevišķi tiek izdalītas korelatīvās jeb pronomiņālās ekvivalences attieksmes.

2. Minētais dalījums veidots, balstoties uz tradicionālajā sintaksē apzinātajiem teikuma locekļiem (apzīmētājs, papildinātājs, apstākļis u. c.), turklāt jautājums aplūkots galvenokārt interpunkcijas, ne sintaktisko struktūru sakarā. Tādējādi šo intonatīvi (runā) un grafiski (rakstos) izcelto vienību gramatiskā daba un sakari ar pārējo teikumu nav pētīti. Līdzšinējā klasifikācija nepamierina, jo, pirmkārt, tā nav balstīta uz būtiskām pazīmēm, otrkārt, starp minētajām grupām pastāv pārejas pakāpes.

3. Vienību klasifikācija jābalsta galvenokārt uz jēdzienisko attieksmju, resp., semantikas izpēti. Attieksmes starp minētajām vienībām un pārējo teikumu (vai atsevišķu vārdu tei-

kumā) vispārinot tiek sauktas par paskaidrojuma attieksmēm. Paskaidrojuma attieksmes īsti neiekļaujas ne sakārtojumā, ne pakārtojumā, bet runāt par īpašu paskaidrojuma sintaktisko sakaru nav pietiekama teorētiska pamata. Paskaidrojuma konstrukcijās diviem vai vairākiem teikuma locekļiem ir viens un tas pats denotāts vai referents.

4. Paskaidrojuma attieksmes var dalīt trīs lielās grupās.

- a) Korelatīvas jeb pronomiņālās ekvivalences attieksmes. Vietniekvārds nenosauc nevienas situācijas daļbnieku, tas ir leksiski tukšs, konkretizētājvienības pilnībā atklāj tā saturu. Vietniekvārdam un konkretizētājvienībām ir viena un tā pati sintaktiskā funkcija.
- b) Ģints un sugas attieksmes. Vispārinātājavārds leksiskās nozīmes ziņā nav gluži tukšs, tomēr konkretizētājvienības zināmā mērā atklāj tā saturu un tām ir sekundāri predikatīva komponenta nianse.
- c) Raksturojošas attieksmes. Konkretizētājvienībām ir spilgti izteikta sekundāra predikativitāte, tās var robežoties ar izteicēju.

5. Paskaidrojuma attieksmes var pastāvēt arī starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem, ja tie ir vienas semantiskās grupas vārdi.

Asta Leskauskaitė (Vilnius)

Pietų aukštaičių daugiaskiemenių būdvardžių daryba

Lietuvių bendrinės kalbos būdvardžių daryba aprašyta gana plačiai ir išsamiai, tačiau tarmės šiuo aspektu tiriamos retai. Apie pietų aukštaičių šnektose vartojamus būdvardžius dažniausiai užsimenama apibendrinamojo pobūdžio dialektologijos darbuose. Didesnio dėmesio sulaukė tik kai kurios periferinės šnektos.

Pranešime aptariami pietinėse pietų aukštaičių plote šnektose vartojami daugiaskiemeniai būdvardžiai. Medžiaga rinkta iš Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos Tarmių archyve saugomų 1952–1967 metais užrašytų pietinių pietų aukštaičių šnektų rankraštinių tekstų ir 1961–2005 metų garso įrašų, Ž. Urbanavičiūtės-Markevičienės ir V. Grinaveckio „Lietuvių tarmių“ (1992), Ž. Markevičienės „Aukštaičių tarmių tekstų“ (1999) ir didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ elektroninio varianto (2005). Šiuose šaltiniuose rasta per 1600 daugiaskiemenių būdvardžių formų.

Dauguma pietinių pietų aukštaičių daugiaskiemenių būdvardžių padaryti su priesagomis bei darybos galūnėmis ir priklauso senoms darybos kategorijoms — veiksmo ir rezultato ypatybių, atributinių ypatybių ir deminutyvams. Pagal darybos pamatą priesagų ir galūnių šie vediniai skirtni į dvi grupes: vardažodinius ir veiksmažodinius. Vardažodiniai vediniai yra tik priesaginiai ir priklauso dviem darybos kategorijoms — deminutyvams ir atributinių ypatybių vediniams. Pačios dariausios priesagos: *-(i)ukas, -ė, -(i)okas, -ė, -(i)ulis, -ė, -inis, -ė, -ingas, -a, -(i)uotas, -a, -iškas, -a*. Iš veiksmažodžių daromi priesagų ir galūnių vediniai, turintys veiksmo ir rezultato darybos reikšmę. Ši grupė negausi. Dažniausios veiksmažodinių vedinių darybos priemonės yra priesaga *-inis, -ė* ir galūnė *-us, -i*. Vardažodiniams priesaginės darybos vediniams priskirtini ir kai kurie hibridai (*drabnūkas, -ė, skūpókas, -a, dratìnis, -ė*).

Priešdėlinių daugiaskiemenių būdvardžių vartojama nedaug. Jie žymi ne visai pilną ypatybės kiekį ir daromi su priešdėliais *apy-* (*apyžliebis, -ė*), *po-* (*pódidokas, -a*), *su-* (*sūgelsvas, -a*).

Dūriniai dažniausiai vardažodiniai, turintys konkrečiasias darybines reikšmes. Daugumos jų antrasis dėmuo sietinas su daiktavardžiu, o pirmasis dėmuo remiasi daiktavardžiu (*uosialāpis, -ė*), būdvardžiu (*grynakāklis, -ė*), skaitvardžiu (*dešimtanýtis, -ė*) arba įvardžiu (*savadarbìs, -ė*). Dūrinių, kurių vienas dėmuo sietinas su veiksmažodžiu, užrašyta tik keletas (*išverstarankōvis, -ė, dūonkepìs, -ė* ir kt.).

Dace Markus, Irina Degtjarjova (Rīga)

Bērnu valodas pētījumu vieta baltu valodniecībā

1. Bērnu valodas pētījumos tradicionāli dominē divas pieejas:
 - „pa vertikāli“, t. i., veic lingvistisku pētījumu, kura laikā bērna valodas piemēri tiek salīdzināti ar pieaugušo valodu;
 - „pa horizontāli“, t. i., bērna valoda tiek analizēta kopā ar bērna attīstības analīzi. Šo pieeju mēdz saukt arī par ontolingvistiku.
2. Bērnu valoda var būt lingvistisku, psiholingvistisku, sociolingvistisku, kā arī pedagoģisku pētījumu objekts. Ir kompleksi un starpnozaru bērna valodas pētījumi.
3. Pētot bērnu valodu, sastopam parādības, kas raksturīgas bērniem neatkarīgi no viņu dzimtās valodas un kultūras, tomēr šajos pētījumos rodamas arī specifiskas, piemēram, tikai latviešu bērniem raksturīgas parādības.
4. Baltu tautu bērnu valodas lingvistiskie pētījumi ir daļa no baltu valodniecības, tomēr arī citās zinātņu nozarēs veiktie baltu tautu bērnu valodas pētījumi dod bagātīgu materiālu valodnieku, psihologu, pedagogu, fiziologu, ģenētiķu u. c. speciālistu atziņām un rekomendācijām.

Monika Mihališina (Varšava)

Baltās un melnās krāsas semantiskā lauka kontrastīvā analīze latviešu un poļu valodā

Pētījums balstīts Vilhelma fon Humbolta semantiskā lauka teorijā un tās izstrādātāju, it īpaši J. Trīra un V. Porciga darbos. J. Trīra pētījumos raksturoti semantiskie lauki, kas attiecas uz paradigmaticajām saiknēm, savukārt V. Porciga koncepcija attiecas uz teikumu sintagmātiskajiem sakariem.

Izmantojot minētās teorijas un poļu valodnieka Jana Gžeņas izstrādātos krāsu semantiskā lauka raksturojuma principus, kas atklāti rakstā „Krāsu semantiskā lauka izpētes pamatprincipi poļu valodā“ (Grzenia, 1999), tika izveidots un salīdzināts krāsu *biały, czarny / balts, melns* semantiskais lauks poļu un latviešu valodā.

Semantiskais lauks katrai krāsai tika veidots šādi.

1. Tika noteiktas analizējamo krāsu lauka robežas, ietverot vai neietverot tajās konkrētas leksēmas vai izteicienus, kas apzīmē krāsas.
 2. Tika izstrādāta krāsas semantiskā lauka hierarhija, proti:
 - 1) hierarhijas virsotnē atrodas īpašības vārds *krāsains*, kas ir arhisēma;
 - 2) tika noteikts pamatlīmenis, pie kura pieder krāsas, kas semantiskā aspektā ir dēvējamas par pamatkrāsām;
 - 3) tika noteikts pakārtotais līmenis, pie kura pieder vārdi, kas papildina krāsu nosaukumus.
- Balstoties uz B. Berlina un P. Kaja pamatkrāsu teoriju (Berlin, Kay 1969), kā arī ņemot vērā atsevišķu krāsu nozīmi poļu un latviešu kultūrā un krāsu nosaukumu lietojuma biežumu, par pamatkrāsām latviešu valodā tika uzskatīta *baltā, pelēkā, melnā, dzeltenā, sarkanā, brūnā, zilā, zaļā* krāsa. Savukārt poļu valodā tā ir *baltā, pelēkā, melnā, dzeltenā, oranžā, sarkanā, brūnā, zilā, zaļā* krāsa.
3. Tika izmantotas arī citas semantiski diferenciables īpašības jeb sēmas, kas atbilst fizikālajām vērtībām, piemēram: gaišums (luminiscence) un tīrība (intensitāte). Intensitātes pakāpe tika apzīmēta ar sēmas *balts* starpniecību, jo intensitāte ir atkarīga no baltā daudzuma. Šīs sēmas negatīva vērtība nozīmēs krāsas intensitāti. Gaišuma pakāpe — krāsainās

virsmas lielāka vai mazāka gaismas atstarošana — tika apzīmēta, izmantojot sēmas *gaišs* un *tumšs*.

Tika izmantota arī sēma *mirdzošs*, kas ietverta leksēmu *zelta* un *sudraba* (krāsa) nozīmē.

4. Konstatēta arī potenciālā asociatīvā *poētiskais* sēma.

Analīzē tika ņemtas vērā arī atsevišķas pētāmo vienību sintagmātiskās īpašības. Daļa krāsu nosaukumu tiek izmantota tikai noteikta tipa designātu apzīmēšanā. Tie ir vārdi, kas apzīmē ādas un matu krāsu, kā arī zirga spalvas krāsu.

Balstoties uz minētajiem principiem, tika izveidoti krāsas *balts* un *melns* apakšlauki latviešu valodā, kas pēc tam tika analizēti sastatījumā ar krāsas *biały* un *czarny* lauku poļu valodā. Pētījuma rezultātā tika secināts:

1. Leksēmas, kas minētajās valodās apzīmē krāsas *biały* / *balta*, attiecas uz tiem pašiem ārpusvalodas īstenības elementiem, kuriem ir raksturīga *baltā* krāsa: *baltajai* krāsai prototipisks ir sniegs un piens, kā arī papīrs un krīts. Krāsas *melns* un *czarny*, līdzīgi kā *balts* un *biały*, sinonīmi gandrīz pilnībā sakrīt, tas ir, apzīmē līdzīgus ārpusvalodas īstenības elementus.

2. Grūtības rada atsevišķu leksēmu iekļaušana apakšlaukos. Piemēram, leksēma *krēmkrāsa* skaidrojošajā definīcijā ir atzīta par *balto* krāsu ar dzeltenā piejaukumu (LVV), savukārt poļu vārdnīcā piedāvātajā krāsas *kremowy* definīcijā *baltā* krāsa vispār netiek minēta (SJPD). Gadās arī, ka semantiski atbilstošas leksēmas, piemēram, poļu *blond* un latviešu *blonds* (kuras abās valodās ir aizgūtas), vārdnīcās ir atšķirīgi definētas, tas ir, *blond* un *blonds* sēmu sastāvs poļu latviešu valodā ir atšķirīgs. Ņemot vērā krāsas *melns* stipro dominēšanu, visās krāsās, kuras minētas krāsas *melns* / *czarny* apakšlaukā netika konstatētas semantiskā sastāva atšķirības atsevišķās leksēmās, kā tas bija krāsas *balts* / *biały* gadījumā.

3. Analizējot leksēmas, kas apzīmē kombinētas krāsas poļu valodā un tām atbilstošas leksēmas latviešu valodā, varam izdalīt vairākas grupas:

- leksēmas, kuru vārdu saistāmība abās valodās pārklājas (sal. poļu *srebrny* un latviešu *sudrabains*),
- leksēmas, kuru vārdu saistāmība ar atsevišķām leksēmu grupām ir tikai daļēja (piemēram, poļu *kremowy*, latviešu *krēmkrāsa*),
- nav atrodamas vienādas nozīmes leksēmas, kuru vārdu saistāmība būtu pilnīgi atšķirīga.

Ņemot vērā visus krāsu nosaukumus, kas pieder pie *melnās* un *baltās* krāsas apakšlaukiem abās salīdzinātajās valodās, var pamanīt, ka poļu leksēmas ir sīkāk specializētas un savienojas ar mazāku daudzumu leksēmu kas apzīmē ārpusvalodas īstenības elementus.

Gan poļu, gan latviešu valodā lielāka daudzveidība raksturīga baltās krāsas apakšlaukam, kas visdrīzāk saistāms ar lielāku tajā ietilpstošo leksēmu skaitu. Poļu krāsu nosaukumu apakšlaukos vērojams neliels leksēmu skaitliskais pārsvars.

Gunta Nešpore, Baiba Saulīte (Rīga)

„SemTi-Kamola“ valodas automātiskas gramatiskās analīzes modelis

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta projektā „SemTi-Kamols“ ir izveidots latviešu valodas gramatiskais analizators. Lai veiksmīgi analizētu dažādas latviešu valodas sintaktiskās konstrukcijas, izveidots hibrīdmodelis, kura pamatā ir atkarību gramatika ar frāžu struktūras gramatikas elementiem¹.

¹ G. Bārzdīnš, N. Grūzītis, G. Nešpore, B. Saulīte. Dependency-Based Hybrid Model of Syntactic Analysis for the Languages with a Rather Free Word Order // Proceedings of the 16th Nordic Conference of Computational Linguistics (NODALIDA). Tartu, 2007. — pp. 13–20.

Pašlaik analizators piedāvā visus iespējamus gramatiski pareizos teikuma sintaktiskās analīzes variantus, ko var izsecināt no vārdu gramatiskajām formām, neņemot vērā leksisko semantiku. Piemērs: *vakaros* (laika, veida, vietas apst.) *draudzenes* (teikuma priekšmets, apzīmētājs) *meiteni* (papildinātājs) *sauca* (izteicējs) *laukā* (laika, veida, vietas apst.).

Lai automātiski izvēlētos pareizo teikuma analīzes variantu, vajadzīga informācija par leksisko semantiku, pašlaik projektā tiek meklētas piemērotākās metodes semantikas analīzes sistēmas izveidei.

Šobrīd analizators diezgan precīzi analizē vienkāršus paplašinātus teikumus, daļu pārlīgteikumu (kuru tips nosakāms pēc formālām pazīmēm), atsevišķus sekundāri predikatīvos komponentus; salikti sakārtoti teikumi tiek analizēti kā divi vai vairāki vienkārši teikumi. Pagaidām netiek analizēta lielākā daļa ārpusshēmas komponentu, daļa saliktu pakārtotu teikumu.

Lai veiksmīgāk formāli analizētu valodu (sintaksi), tika izveidoti daži vārdu morfoloģiskā raksturojuma papildinājumi:

- atsevišķi izšķirtas verbu grupas, kas var veidot izteicēju semantiskos modificētājus — modālie (piem., *gribu gulēt*), fāzes (piem., *sāku skriet*) un izpausmes veida (piem., *gadījās nokrist*);
- norādāmie vietniekvārdi iedalīti sīkāk pēc tā, vai tie aizstāj adjektīvu (*šāds, tāds* u. c.) vai substantīvu (*šis, tas* u. c.); šī pazīme nepieciešama, lai varētu noteikt anaforiskā vārda referentu (piem., *Pa ielu iet liels suns. Tas ir slapjš.*);
- lai formāli aprakstītu atļauto skaitļa vārdu komponentu secību un skaitu, tie iedalīti sīkāk — atsevišķās grupās ievietoti skaitļa vārdi no 1 līdz 10; no 11 līdz 19; no 20 līdz 99; no 100 līdz 999 utt.;
- kā atsevišķa grupa tiek izšķirti prievārdi ar vietas nozīmi — kuru veidotās konstrukcijas var būt vietas apstākļi; tā kā tikai daži prievārdi nevar būt vietas apstākļa daļa, šāda pazīme ļauj samazināt gramatikas likumu skaitu, kas vajadzīgs prievārda konstrukciju funkciju aprakstam;
- tā kā analizators balstās galvenokārt uz vārdu morfoloģiskajām pazīmēm, grūtības rada apstākļu iedalījums pēc nozīmes — apstākļa veids tikai pēc morfoloģiskām pazīmēm parasti nav nosakāms, nepieciešama arī semantiska informācija, piemēram, lietvārds lokatīvā var būt gan laika (*vakarā*), gan vietas (*istabā*), gan veida apstākļi (*savā nodabā*); pašlaik analizators piedāvā visus apstākļu analīzes variantus, bet tiek apsvērtā doma atteikties no apstākļu veidu noteikšanas līdz laikam, kad tiks izstrādāta pietiekama semantiskā analīze, lai apstākļa veidus automātiski nošķirtu.

Svetlana Polkovņikova (Daugavpils)

Krievu valodas runas verbu analītiskais tulkojums

Oriģinālteksta un tulkojuma salīdzināšana ir viens no valodu sastatāmās izpētes veidiem. Krievu valodas daiļdarbu tulkojumi latviešu valodā ir pazīstami kopš 19. gs. vidus; Antona Čehova daiļdarbu latviskie tulkojumi iznāca jau 1890. gadā.

Analizējamais materiāls tika ekscerpēts no A. Čehova stāstiem un to latviskajiem tulkojumiem, kas publicēti 1985. gadā (A. Čehovs. Stāsti. Rīga: Liesma, 1985). Izdevumā ietilpst 41 stāsta tulkojumi, daļa tekstu ir publicēta atkārtoti, daļa — pirmoreiz. Jāteic, ka pēdējos publicētos A. Čehova stāstu tulkojumus latviešu valodā veikusi Regīna Ezera.

Lai gan tulkošanai no krievu valodas latviešu valodā un otrādi ir sena vēsture, paši tulkojumi netika vispusīgi un detalizēti pētīti. Nevar teikt, ka šajā jomā nekas nav ticis darīts, taču lielākoties materiāla analīzei bija nevis lingvistisks, bet literatūrzinātnisks aspekts. Tas ir

svarīgi tādējādi, ka nevar veidot mūsdienu krievu-latviešu un latviešu-krievu tulkošanas teoriju, ja nav apzināta iepriekšējā pieredze un pēctecība.

Viena no daiļdarba valodas pētījumu galvenajām tendencēm ir noteikt katras atsevišķas teksta vienības nozīmi un funkciju. Protams, ka izskatīt visus leksiskos līdzekļus ir ļoti sarežģīti, tāpēc lingvistiskajos pētījumos ir nostiprinājusies pieeja aprobežoties ar noteiktām vienībām, kas ļauj caur atsevišķo atklāt kopīgo. Šajā gadījumā tiek aplūkoti piemēri, kad krievu valodas runas verbam latviskajā tulkojumā atbilst analītisks ekvivalents. Daļa piemēru ir krievu valodas runas verbi, kuriem latviešu valodas leksiskajā sistēmā nav atbilstoša vienvārda ekvivalenta, piemērtam, *заклинать, намекать, одобрить, посоветоваться, противоречить, представиться* u. c. Divvalodu leksikogrāfijā jau ir nostiprinājusies pieeja tos atveidot aprakstoši, kas būtībā ir bezekvivalenta vārda skaidrojums citā valodā, savukārt daiļdarbu tulkošanas praksē šādas vienprātības nav, jo atbilstoša ekvivalenta atlasī lielā mērā nosaka konteksts un tulkotāja radošās darbības īpatnības. Dažkārt tulkojumos sastopami arī gadījumi, kad analītiski ir atveidoti krievu valodas runas verbi, kuriem latviešu valodā ir vienvārda ekvivalents, piemēram, *благодарить* — *pasacīt paldies* (pateikties), *поздравлять* — *vēlēt laimes* (apsveikt), *распорядиться* — *nodot rīkojumus* (izrīkot), *посоветовать* — *dot padomu* (ieteikt) u. c.

Sanda Rapa (Rīga)

Toponīmiskā nomenklatūras vārda *purvs* semantiskās pārbīdes

Starp toponīmiskajām vārdkopām un salikteņiem bieži nācies sastapt nomenklatūras vārdus, kas īsti precīzi neatbilst reālajiem ģeogrāfiskajiem objektiem: tā, piemēram, ir daudz upju, kas dažviet dēvētas par strautiem vai urgām, netrūkst arī purvu, kas nosaukti par lāmām, lejām, liekņām, un otrādi. Parasti šis semantiskās pārbīdes process skar nomenklatūras vārdus, kuru semantiskā struktūra ietver kopējas sēmas, taču ir arī lielākas pārbīdes, kad, piemēram, pļavu un mežu nosaukumos ir hidronīmijas nomenklatūras vārdi *dīķis, ezers, strauts, purvs, upe, atvars* utt.

Lai arī semantiskās pārbīdes uzskata par vienu no raksturīgākajiem fizioģeogrāfiskās terminoloģijas procesiem un nereti pat par vietvārdu rašanās sākumu, pirmatnējo onimizācijas procesu, tās ir maz pētītas, tāpēc, lai gūtu priekšstatu par šā procesa cēloņiem un veidiem, izvēlēts nomenklatūras vārds *purvs* (ieskaitot visus tā fonētiskos un morfoloģiskos variantus — *purs, puriņš, pūrs, pūriņš, puors, puoriņš* utt.), kuram konstatēts visvairāk semantisko pārbīžu (aptuveni sestā daļa ģenitīvo vārdkopu un salikteņu, kuros ietverts vārds *purvs*, neapzīmē attiecīgo fizioģeogrāfisko objektu).

LU Latviešu valodas institūta vietvārdu kartotēkā tika atrasti 1836 vietvārdi, kuros ar nomenklatūras vārdu *purvs* apzīmēts kāds cits objekts: par purviem saukta 1051 pļava, 202 meži, 107 ganības, 67 lauki, 19 dīķi, 18 krūmāji, 15 ciemi, 6 lejas, 5 liekņas, 4 neapdzīvotas vietas, 3 līči, 2 bedres, 2 birzis, 2 grāvji, 2 lāmas, 1 tilts, 1 ceļš, 1 dūkst, 1 ieplaka, 1 atmata, 1 apara, 1 sēklis (pārējie 324 ir mājvārdi).

Nomenklatūras vārda *purvs* semantiskās variabilitātes cēlonis, iespējams, meklējams tajā, ka jau pats vārds *purvs* balansē uz hidronīmiska un nehidronīmiska nomenklatūras vārda robežas, turklāt *purvs* kā objekts var atrasties ļoti dažādā ģeogrāfiskā vidē, kur vien ir purva mikroflorai raksturīgi apstākļi. Ekspedīciju vākumos pie vietvārda ar nomenklatūras vārdu *purvs* bieži vien atrodami komentāri «mitra vai dūmakaina pļava, mežs» utt. vai arī «kādreiz bijis purvs». Tātad šādu nomenklatūras vārda izvēli noteikusi vai nu teritorijas asociatīva līdzība ar purvu, vai arī īsta purva un purva nosaukuma jeb helonīma kādreizējā reālā esamība.

Nereti apelaīva *purvs* lietojumu kāda cita objekta nosaukumā nosaka objekta atrašanās vieta, respektīvi, mežs, pļava, ganības, lauks vai cita teritorija atrodas vai nu purvā, vai netālu no tā. Tādēļ bieži vien šie objekti iegūst tādu pašu nosaukumu kā purvs. Šāda tipa semantikas pārbīdi varētu dēvēt par toponīmisko sinekdohu.

Iespējams, ka nomenklatūras vārds *purvs* kalpo arī kā sava veida epitets objektam un lietojumā pilnībā veic onomastiskās leksēmas, ne nomenklatūras vārda funkcijas, ietverdams sevī nozīmi «dubļains, netīrs» (sal. leišu *puřvas* ‘dubļi, netīrumi’). Šādos semantisko pārbīžu gadījumos vārds *purvs* var kļūt par zemes kvalitātes raksturotāju — vairākumā gadījumu gan par sliktas augsnes apzīmētāju.

Kopumā ir trīs dominējošie nomenklatūras vārda *purvs* semantisko pārbīžu eksistences iemesli:

- 1) ar nomenklatūras vārdu *purvs* apzīmētais objekts ir bijis reāla hidrogrāfiska teritorija;
- 2) objekts atrodas pie helonīma objekta vai tajā;
- 3) nomenklatūras vārds *purvs* veic kvalitātes izteicēja funkcijas.

Jaunākajās ekspedīcijās vāktajā materiālā gan redzama tendence šādām semantiskajām pārbīdēm izzust, jo bieži vien blakus it kā neatbilstošajam nosaukumam tiek likts paralēlais nosaukums ar atbilstošu fiziogēogrāfisko apelaīvu vai arī objekti tiek diferencēti. Tas varētu liecināt, ka vietvārdi ar nomenklatūras vārdu semantiskajām pārbīdēm praksē vismaz palaiķam nav sevišķi ērti, jo var izraisīt pārpratumus. Taču šādu vietvārdu izpēte var papildināt mūsu priekšstatus par vietvārdu semantiku.

Agnieszka Rembiałkowska (Varšuva)

Apie vadinamųjų laisvųjų naudininkų skirstymo kriterijus lietuvių kalboje

1. Vadinamieji laisvieji naudininkai ģia suvokiami kaip naudininko linksniu žymimi vardažodžiai (vardažodiniai junginiai), kuriems sintaksinę poziciją atveria ne pagrindinę sakinio predikaciją reiškiantis veiksmazodis („laisvumas“ neturėtų būti sutapatinamas su fakultatyvumu).

Laisvieji naudininkai priešinami, viena vertus, naudininko linksniu žymimiems (netiesioginiam) papildiniam, kita vertus, naudininko linksniu žymimoms aplinkybėms. Kol kas kiek nuošalyje paliekamas klausimas, ar tam tikrais atvejis naudininko linksniu žymimiems vardažodžiams prasminga priskirti veiksnio statusą.

2. Pranešimo tikslas — svarstyti, kaip laisvieji naudininkai gali būti aprašomi sintaksinių ryšių kontekste.

Lietuvių kalbotyroje šis klausimas dar nepakankamai ištirtas. Dažniausiai ypatingas laisvųjų naudininkų statusas nepastebimas arba nekomentuojamas ir jie aprašomi — taikant visų pirma semantinį kriterijų — kaip tam tikros paskirties arba tikslo naudininkų realizacijos. Pastaruoju metu daugiau dėmesio susilaukė *dativus sympathicus* kaip išorinio posesyvumo raiškos būdas.

A. Holvoeto, V. Čiřik-Prokařevos 2005 m. straipsnyje „Papildiniai ir aplinkybės“ minimi keturi laisvųjų naudininkų tipai; svarstydami jų statusą sakinyje autoriai nurodo galimas interpretacijas, tarp kurių labiau priimtiniomis laiko šias (pavyzdžiai pateikti straipsnio autorių): a) *dativus commodi/incomodi* — kaip beneficianto aplinkybė: *Jonas atnešė Onai vyno*; b) *dativus sympathicus* — kaip „suskaidomo argumento“ dalis: *Jonas paspaudė šeimnininkui ranką*; c) *dativus iudicantis* — kaip laipsnio rodiklio (būdvardžio) valdiny: *Šis paveikslas man visai gražus*; d) *dativus ethicus* — kaip tam tikra sakinio aplinkybė: *Jis tau atvažiuos!*

3. Atrodo, kad aprašant laisvuosius naudininkus prasminga pasitelkti apibendrintos sluoksniuotos sakinio struktūros sąvoka, taikoma S. Diko funkcinėje gramatikoje. Skirtinguose šios struktūros lygmenyse nurodomi skirtingas funkcijas atliekantys operatoriai ir palydovai; laisvojo naudininko priskyrimas tam tikram lygmeniui leidžia nustatyti, tarp kitko, su kuriais sakinio elementais laisvasis naudininkas labiausiai susijęs. Sekant A. Machtelt-Bolkestein ir jos lotynų kalbos laisvųjų naudininkų klasifikacija, bandoma sudaryti panašią klasifikaciją remiantis lietuvių kalbos faktais. *Dativus sympatheticus* nagrinėjamas pagrindinės predikacijos, *dativus commodi/incommodi* — išplėstinės predikacijos, *dativus iudicantis* — pagrindinės predikacijos arba propozicijos, *dativus ethicus* — šnekos akto lygmenyse. (Siūloma skirti 2 *dativus iudicantis* tipus.)

4. Tarp pagalbinių kriterijų — „euristinių procedūrų“ — padedančių išryškinti laisvųjų naudininkų ypatumus, taikytini šie: a) praleidimo testas, b) relatyvizacijos testas, c) pronominalizacijos testas, d) leksinio subkategorizavimo testas, e) distribucinis kriterijus.

Veronika Ruža (Daugavpils)

Konversija nelokāmo divdabju sistēmā

Daudzi vārdi bieži vien ir daudznozīmīgi ne vien pēc savas leksiskās, bet arī gramatiskās nozīmes. Parasti katras patstāvīgas vārdšķiras vārds teikumā funkcionē par kādu noteiktu teikuma locekli, bet daudziem vārdiem piemīt vairāku vārdšķiru raksturs — tie, būdami vienas vārdšķiras piederums, reizē pāriet vai ietiecas citā vārdšķirā. Šādu vārdšķiru pāreju vai ietiekšanos citā vārdšķirā sauc par konversiju jeb morfoloģisko transpozīciju. Konversijas iemesls parasti ir konteksts, tātad ļoti svarīgs ir funkcionālais aspekts.

Konversija latviešu valodniecībā ir maz pētīta, plašākie pētījumi ir par lietvārdu, īpašības vārdu, dažu verba formu, skaitļa vārdu, apstākļa vārdu pāreju vai ietiekšanos citā/citās vārdšķirā/vārdšķirās (A. Ozola, D. Nītiņas, Dz. Paegles, A. Vulānes, A. Bergmanes pētījumi).

Konversijas procesi tiek iedalīti dažādi:

- 1) daļēja un pilnīga konversija;
- 2) daļēja, pilnīga un tekstuālā konversija;
- 3) morfoloģiskā un funkcionālā konversija.

Lai konversija tiktu pilnīgi izpētīta, ir nepieciešami noteikti kritēriji, kuri pagaidām latviešu valodniecībā ir tikai ieskicēti.

Daudzas problēmas ir saistītas ar latviešu valodas nelokāmo divdabju konversijas gadījumiem.

Latviešu valodā visbiežāk lietotais ir nelokāmais divdabis ar *-ot(ies)*. Šim nelokāmajam divdabim nonākot salikteņa līmenī, notiek adverbācija (piemēram, *promējot, projāmejot, garāmejot, acīmredzot* u. c.). Teikumā šādi salikteņi var funkcionēt ne tikai par apstākļiem, bet arī par partikulām, veidot iespraudumus.

Pilnīgi adverbējušies ir arī vēl citi nelokāmie divdabji ar *-ot(ies)*: (*vis*)*beidzot, nekavējoties, gribot negribot* u. c.

Nelokāmajam divdabim ar *-dams, -dama* ir raksturīgs lietojums kopā ar tās pašas saknes finīto verbu (kas ir teikuma izteicējs), veidojot tādus vārdu savienojumus kā *lai dara ko darīdams, lai domā ko domādams, lai iet kur iedams, lai notiek kas notikdams, lai dod ko dodams* u. c. Šādos savienojumos funkcionējošie divdabji vēl prasa izpēti un problēmas risinājumus.

Gan funkcionālajā ziņā, gan vārdšķiras piederības ziņā īpatnējs ir arī nelokāmā divdabja ar *-dams, -dama* lietojums frazeoloģiskos teicienos, piemēram: *dzīvo cepuri kuldams, iet klupdams krīzdams*.

Irita Saukāne (Daugavpils)

Frazeoloģismu motivēti okazionālie darinājumi

Valodas lietotāji, vēloties izteikties īsi, arī oriģināli un interesanti, izmanto gan zināmus, pierastus valodas līdzekļus, gan meklē jaunus — tādus, kas palīdzētu iespējami precīzi un trāpīgi pateikt (nosaukt, raksturot) tieši to, ko runātājs ir iecerējis. Tādi gan mirkļa iespaidā radušies vārdi, gan pilnīgi apzināti, ar noteiktu nolūku darināti vārdi — okazionālismi — funkcionē kā ikdienas saziņā, tā plašsaziņas līdzekļos. Valodnieciskajā literatūrā par okazionālismiem atzīst „jaunus vārdus, kas darināti galvenokārt stilistisku funkciju īstenošanai konkrētā literārajā tekstā vai konkrētā runas situācijā, nereti pārkāpjot spēkā esošās vārddarināšanas normas. Okazionālisms parasti ir viena autora lietots un nekļūst par valodas leksiskās sistēmas sastāvdaļu“ (Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca, 267–268).

Kā zināms, visi okazionālismi ir sekundāri vārdi, un sekundāru vārdu var motivēt vārds, vārda forma, arī divi vārdi — tāad jaunu derivātu motivē arī vārdu savienojumi. Starp daudzajiem vārdu savienojumiem pēc noteiktām pazīmēm tiek nodalīti frazeoloģismi. Frazeoloģismi latviešu valodniecībā ir definēti kā „tradicionāli vārdu savienojumi ar pilnīgu vai daļēju nozīmes pārsemantizējumu“. Frazeoloģismi var kļūt par okazionālā darinājuma nozīmes semantisko pamatu, un, tikai zinot frazeoloģisma nozīmi, kontekstā ir izprotama arī okazionālisma nozīme.

Izmantojot tādus derivatīvos paņēmienus kā sintaktisko un sintaktiski afiksālo, ir radīti dažādu vārdšķiru okazionālie vārdi (lietvārdi un īpašības vārdi).

Radio programmā bērniem un jauniešiem 2007. gadā ir fiksēts okazionāls saliktenis *spurcēlāja* ar nozīmi ‘cilvēks, kas ātri apvainojas, sadusmojas’ un to motivē frazeoloģisms *sacelt spuras* ‘izrādīt neapmierinātību, sadusmoties, apvainoties’ (LFV II, 424).

Radio raidījuma „Kā labāk dzīvot“ vadītājs H. Burkovskis kādai samērā bieži uzaicinātai viesnīnai saka: „Nu, mēs jau esam kļuvuši tādi *vienratnieki!*“ Zinot kontekstu un frazeoloģisma *braukt vienos ratos* nozīmi ‘sadarboties’ (LFV II, 222), var izprast šī okazionālā darinājuma nozīmi ‘cilvēki, kuri sadarbojas, sadarbības partneri’.

Savukārt okazionālo adjektīvu *vistkājīgs* motivē frazeoloģisms *skrāpēt kā ar vistas kāju* ‘rakstīt sliktā, grūti salasāmā rokrakstā’ (LLVV 8, 544). Minētais saliktuatvasinājums ir izmantots, lai norādītu, cik neizkopts, paviršs rokraksts ir daudziem skolēniem.

Jānorāda, ka visi frazeoloģismi, kuri motivē okazionālos darinājumus, ir frazeoloģismi ar pilnīgu nozīmes pārsemantizējumu, t. i., idiomās. Turklāt nepastāv tieša atbilsme starp motivētājfrazeoloģisma piederību pie noteikta leksikogramatiska tipa un jaunā derivāta vārdšķiru, tā, piem., verbālais frazeoloģisms *sacelt spuras* motivē substantīvu *spurcēlāja*.

Daiva Sinkevičiūtē (Vilnius)

Paskutinių dviejų dešimtmečių lietuvių onomastikos tyrimai (1987–2007)

Pranešime aptariama paskutinių dviejų dešimtmečių pagrindinės lietuvių onomastikos tyrimo kryptys ir svarbiausi onomastikos tyrimai. Pasirinktu laikotarpiu lietuvių onomastikos moksle (po aštunto dešimtmečio viduryje pasirodžiusių ir į kitų ide. toponimų tyrimo kontekstą įtrauktų A. Vanago lietuvių hidronimų tyrimų) suintensyvėja oikonimų analizė. Pirmiausia minėtini A. Vanago miestų ir miestelių vardų tyrimai, taip pat per aptariamą laikotarpį tęsiama M. Razmukaitės sisteminė oikonimų analizė. Šiuo laikotarpiu A. Vanago hidronimų tyrimus plėtoja L. Bilkis, nagrinėjantis lietuvių priesaginius helonimus. Iš paskelbtų toponimikos darbų matyti, kad tolimesnės negyvųjų lietuvių vietų vardų tyrimo kryptys yra objektiniai ir

regioniniai lietuvių toponimų tyrimai. Čia minėtini I. Mickienės, R. Endzelytės, N. Bartkutės, D. Sviderskienės darbai iš regioninės toponimikos ir kt. darbai. Taip pat šiuo laikotarpiu publikuojami vietovardžiai (minėtinas išleistas Vietovardžių žodynas), rūpinamasi jų norminimo klausimais. Su visais darbais susijęs LKI rengiamas Lietuvos vietovardžių žodynas, kurio instrukcija rašyta ir svarstyta apie dešimtmetį. Periferinis šio laikotarpio toponimikos tyrimo objektas yra istorinė toponimika, dažnai neperžengianti istorinių toponimų rinkimo ir publikavimo ribų (ryškiausi tyrėjai J. Jurkštas, V. Garliauskas, J. Palionis ir kt., taip pat LKI vykdomi istorinių vietovardžių išsaugojimo projektai).

Antroponimikos moksle šio laikotarpio pradžioje (1989) publikuojamas antrasis Lietuvių pavardžių žodyno tomas, kuriam pasirodžius paviešinamos lietuvių pavardės, pravarčios tolesniuose onomastikos darbuose. Per visą laikotarpį yra tobulinami ir publikuojami Lietuvių vardų kilmės žodynai, rašoma vardų kultūros klausimais, nagrinėjama senojo lietuvių vardų sluoksnio paveldas (Z. Zinkevičius, D. Sinkevičiūtė ir kt.), tiriamos lietuvių pravardės (A. Butkus). Pagrindinis aptariamojo laikotarpio antroponimikos tyrimo objektas — istoriniai antroponimai. Čia minėtini V. Macijauskienės darbai, kuriuose tiriamas lietuvių pavardžių susidarymas XV–XVIII a., taip pat ir XIX a. Kaip miestiečių istorinių antroponimų tyrėja minėtina A. Ragauskaitė, ištyrusi kauniečių įvardijimus, taip pat istorinei antroponimikai aktualios ir J. Palonio Punios antroponimų publikacijos. Šio laikotarpio antroponimikos mokslo straipsniuose pasirodo svarstymų dėl lietuvių pavardžių klasifikacijų pagal kilmę ir darybą (struktūrą), tačiau galutinių klasifikacijų taip ir nesukuriama. Šiuo laikotarpiu randasi ir straipsnių apie lietuvių zoonimus (M. Norkaitienės darbai).

Valentina Skujiņa (Rīga)

Valodniecība un terminoloģija

Ar tālredzīgu skatu 1998. gadā Sanktpēterburgā tika rīkota apaļā galda sanāksme „Baltu filoloģija“, iecerot ikgadējas konferences turpmākajam 10 gadu posmam un tematiski aptverot visas galvenās valodniecības apakšnozares: fonētiku un akcentoloģiju, morfoloģiju un vārddarināšanu, sintaksi, leksikoloģiju un leksikogrāfiju, etimoloģiju un onomastiku, vēsturisko gramatiku un literārās valodas vēsturi, dialektoloģiju, stilistiku un valodas kultūru un psiholingvistiku, sociolingvistiku, datorlingvistiku.

Šajā uzskaitījumā nav iekļauta terminoloģija. Tam ir rodams objektīvs pamatojums, kas arī ir noteicis iecerētā referāta tematu.

No vienas puses, tīri lingvistiskā skatījumā tradicionāli terminoloģiju aplūko tikai kā leksikas slāni un to parasti iekļauj leksikoloģijā. No otras puses, terminoloģija ir arī pētniecības joma un tā — kopš 20. gs. 60. gadu beigām — postulēta par patstāvīgu starpdisciplināru nozari, kam dažādās valodās dots arī precizēts termins: latv. *terminzinātne*, kr. *терминоведение*, a. *terminology science*.

Sākotnēji par terminzinātnes sastāvdaļām minētas (Фотиев 1969: 47–48):

- mācība par zinātniski tehniskajiem jēdzieniem, to būtību, pazīmēm, sistēmām un klasificēšanu;
- mācība par jēdzienu definīcijām kā jēdzienu fiksācijas līdzekli;
- mācība par terminiem kā loģiskiem dabiskās valodas līdzekļiem jēdzienu izteikšanai;
- mācība par indeksiem (saīsinātiem apzīmējumiem) un citiem jēdzienu izteikšanas līdzekļiem.

Terminu ciešais sakars ar konkrētas speciālās nozares jēdzieniem (jēdzienu sistēmu), kā arī īpašās zinātniskās prasības, kas tiek izvirzītas terminiem (sistēmiskums, viennozīmī-

gums, nozīmes precizitāte un formas īsums u. c.) nosaka terminoloģijas kā leksikas slāņa un terminzinātnes pētniecības objekta (terminu) specifiku. Protams, terminoloģijai joprojām ir ciešs sakars ar valodniecību, turklāt ar visām tās apakšnozarēm, bet bez tam tajā būtiski svarīga loma ir arī loģikas, ontoloģijas, kognitīvistikas, zinātniecības, zinību tehnoloģijas un daudzu citu saskarozaru teorētiskajiem aspektiem.

Kā uzsvērts jaunākajos pētījumos (Cabre 2000: 55), terminzinātne kā starpdisciplināra nozare vienlaikus ir arī transdisciplināra, jo nevienā nozarē nav iespējami teorētiskie pētījumi, vienlaikus neattīstot šīs nozares terminoloģiju, un nav iespējama pieredzes apmaiņa un zinātnisko atziņu izplatīšana un nodošana nākamajām paaudzēm bez terminoloģijas.

Terminu izvēle un vērtējums lielā mērā atkarīgs gan no konkrētās nozares, gan arī no aspekta, kādā termins tiek vērtēts. Piemēram, atšķirīgi kritēriji ir terminam kā jēdziena izteicējam nozares terminu un jēdzienu sistēmā (t. i., kā sistēmas vienībai) un tā lietojumam tekstā. Atšķirīgi tiek veidoti arī šķirkļi vispārlietojamās leksikas un terminu vārdnīcās. Tādēļ ir pamats runāt arī par terminogrāfiju kā patstāvīgu terminoloģijas un leksikogrāfijas starpnozari.

Viens piemērs, kas ilustrē valodisko un terminoloģisko kritēriju atšķirību termina izvēlē: kam dot priekšroku — *valsts pakļautības pilsēta* vai *valstspakļautības pilsēta*? Uzsverot fonētisko resp. valodisko aspektu, daļa valodnieku priekšroku dod pirmajam variantam (jo „grūti izrunāt vienkop 5 līdzskaņus“), savukārt jēdzieniski precīzāks, nepārprotamāks ir otrais variants. Bez tam latviešu valodas leksikas sistēmā ir (un tas atspoguļots arī pareizrakstības vārdnīcās): *valstspiederība*, *valstsvīrs* u. c. (kur ir tāda pati līdzskaņu koncentrācija).

10 gados valodnieki, kuri piedalījušies Sanktpēterburgas baltistu organizētajā konferenču ciklā, uzkrājuši derīgu pieredzi galveno valodniecības apakšnozaru teorijā. Domājams, ka uzkrājusies arī terminoloģija, ar ko turpmāk papildināt 2006. gadā publicēto „Valodniecības pamatterminu skaidrojošo vārdnīcu“.

Kā liecina šīs „Valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas“ izstrāde, terminoloģiskā pieeja speciālās leksikas materiālam ir ļāvusi dziļāk izprast terminu un ar tiem saistīto jēdzienu būtību, norobežot šķietami sinonīmiskos terminus (piemēram, *apvidvārds* un *leksiskais dialektisms*, *vārda forma* un *vārdforma*, *saplūdenis* un *teleskopējums*) un novērst domstarpības vairākos valodniecības teorijas problēmjautājumos.

Turpmāk valodniecības un terminoloģijas saskaraspektu pētniecībai varētu paredzēt īpašu vietu jaunā baltistikas tālāko pētījumu ciklā.

Literatūra

- Cabre 2000 — M. Teresa Cabré Castellví. *Elements for a Theory of Terminology* // Terminology, vol. 6, No 1. Amsterdam/Philadelphia, 2000. — p. 35–57.
- Pihta, Draskau 1985 — H. Picht, J. Draskau. *Terminology: An Introduction*. Guildford, 1985.
- Skujiņa 2002 — V. Skujiņa. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga, 2002.
- Фотиев 1969 — Научный симпозиум “Место терминологии в системе современных наук”. Тезисы докладов и сообщений. 24–27 дек. 1969 г. Москва, 1969.

Antanas Smetona (Vilnius)

„Lietuvių kalbos žodynas“ ir ideologemos

„Lietuvių kalbos žodynas“ rašytas vos ne šimtą metų. Ir iš tiesų, jei prisiminsime K. Būgos lapelių pūdus, karus ir suirutes, epochų kaitas — tikrai suskaičiuotume tą šimtmetį. Tačiau kartotekos kaupimo darbai yra viena, o leidyba (su vienokia ar kitokia duomenų atranka, redagavimu ir pateikimu) — kas kita. Šiandien lentynoje stovintys juodieji foliantai išleisti 1953–2002 metais. Pirmieji du tomai perleisti, nes anai epochai pasirodė pavojingi, ir šian-

dien jau tapo bibliografinėmis retenybėmis. Taigi, didžioji Žodyno dalis išleista sovietmečiu. O kokie tai buvo laikai (ypač pirmieji dešimtmečiai), ne kiekvienas šiandien ir besupranta.

Pranešimo temą padiktavo būtent pirmųjų dviejų tomų perleidimo faktas ir aplinkybės, kuriomis tai buvo padaryta. 1948 metais randasi LTSR Mokslų Akademijos raštas LKP(b) Centro komitetui: „Didžiojo Lietuvių Kalbos Žodyno, kaip ir kiekvieno tarybinio veikalo, pagrindinis uždavinys yra tarnauti liaudžiai, prisidėti prie priešakinio tarybinio mokslo išvystymo, prisidėti prie socializmo statybos, prie visuomenės komunistinio auklėjimo, prie buržuazinės nacionalistinės ir klerikalinės ideologijos liekanų likvidavimo žmonių sąmonėje.“ Toliau konstatuojama, kad antrasis tomas „su tuo pagrindiniu uždaviniu žymiai prasilenkė“. Taigi, žvelgiant į jau stovinčius lentynoje 20 tomų, kyla labai įdomus klausimas: kaip gi tiems Žodyno rašytojams sekėsi „auklėti ir likviduoti“?

Žodyno „auklėjamas“ poveikis galėtų pasireikšti šaltinių ir iliustracinės medžiagos atranka. Šaltinių atranka šiuo požiūriu nėra labai reikšmingas dalykas: mat galima ir labai ideologiškai patikimuose, ir nepatikimuose šaltiniuose aptikti kalbos perliukų. Juoba, kad Žodyno autoriams kažkoku būdu pavyko nenukrypti dar nuo K. Būgos suformuluotų istorizmo principų — iš beveik pusės tūkstančio rašytinių šaltinių du trečdaliai yra iki 20 a. pradžios. O ir cituojamų tarybinių rašytojų kalbos turtingumu ir gražumu tikriausiai niekas neabejoja (turima galvoje S. Nėris, A. Vienuolis, J. Baltušis ir kt.).

Svarbiausia „ideologinio skautumo“ sąlyga lieka tinkamai atrinkta iliustracinė medžiaga. Šiandien apie jos ideologinę kokybę spręsti labai sunku, tačiau apžvelgti vyravusias tendencijas galima. Ypač tai paranku daryti pagal tam tikrus ideologinius burtazodžius, kitaip dar apibrėžiamus ideologemomis — tai pastovus žodžių junginys, frazeologizmas, turintis tam tikrą ideologinį krūvį, pvz.: *bendražmogiškosios vertybės, žodžio laisvė, lygios galimybės* ir pan. Kita vertus, pasak kai kurių autorių, ideologema gali būti ne tik žodžių junginys, bet ir viskas nuo raidės arba simbolio iki ištisų citatų, pvz., aiškios šių laikų raidinės ideologemos *банк* ir *коммерсантъ*. Mus, aišku, domina tik ideologema kaip verbališkai įforminta ideologinė nuostata. Taigi, turint omeny minėtą raštą ir LKŽ išleidimo metus (1–15 tomai 1953–1991 ir 16–20 tomai 1995–2002) galima apžvelgti ryškiausias sovietines ideologemas (*Leninas, partija, komunistas, proletariatas, socializmas* ir kt.) ir jų kaitą žodyno leidimo pabaigoje.

Šiandieninės techninės priemonės labai palengvina kiekybinę ir kokybinę žodyno analizę, o kai kuriais atvejais šios priemonės atskleidžia ir labai netikėtus aspektus. 20 tomų žodyne yra apie 300 000 žodyno straipsnelių ir netoli vieno milijono iliustracinių sakinių — tai kiekybiniai atskaitos taškai. Patyrinėjus pateikiamas ideologemas, paaiškėjo tokie skaičiai: *komunistas, komunizmas* ir jų vediniai pateko į maždaug 300 straipsnelių, *Leninas* su visais vediniais pateko į 185 straipsnelius, *tarybos, tarybinis* — 800, *bolševikas* — 70, *menševikas* — 19, *Hitleris* su vediniais — 63, *Stalinas* — 13, *socialistas, socializmas* ir vediniai — 350, *kolchozas* — 30, *kolūkis* — 350, šaknis *proletar-* pavartota 180 straipsnių, *buržua* — 450, *kapitalistas, kapitalizmas* — 400.

Kokias iš to galima padaryti išvadas? Turint galvoje, kad daugelis šių ideologemų po kelis kartus pasikartoja viename žodyno straipsnelyje arba sakinyje, galima teigti, kad jų yra apie 3000. Tai rodo, kad žodyno rašytojai vis dėlto nepasuko žodyno ideologizavimo keliu, kelias ideologemas įdėdami tik dėl akių — vargu ar sakiniai su sovietinėmis ideologemomis sudaro daugiau kaip 1 proc. Tiesa, galima konstatuoti, kad neatsispirta pagundai 16–20 tomuose keisti ideologemų ženklus — tai greičiausiai savotiškas kerštas.

K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcas“ elektroniskā versija: vācu valodas teksta tulkošanas problemātika

K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīca“ (ME) ir unikāls latviešu valodas materiālu krājums, bet šķirkļa pamatvārda nozīmes skaidrojums, informācija par etimoloģiju, vārdu pierakstītāji, izmantotie avoti un vietvārdi, kas norāda leksēmu teritoriālo izplatību vai izcelsmes vietu, ir doti vācu valodā.

Lai ME darītu plašāk pieejamu mūsdienu lietotājam un ērtāk lietojamu, ir izveidota un ievietota internetā¹ tās elektroniskā versija. Mūsdienās vācu valodu prot arvien mazāk potenciālo vārdnīcas lietotāju, tāpēc, lai atvieglotu vārdnīcas lietošanu tiem, kas šo valodu neprot, ME vācu valodas teksti tiek tulkoti latviski. Šis tulkojums būs pieejams elektroniskās versijas lietotājiem un tiks publicēts internetā.

Visu vārdnīcā vācu valodā pieejamo informāciju nav iespējams kvalitatīvi iztulkot latviski, jo gandrīz gadsimtu vecas vārdnīcas teksta tulkošana ir problemātiska latviešu un vācu valodas attīstības, vārdu nozīmju pārmaiņu dēļ. Turklāt ME ir ļoti komplicēts saturs, vārdu etimoloģijas skaidrojumos ir izmantotas citas vāciski rakstītas vārdnīcas un avoti, kur sastopama vēl senāka valoda. Lai kvalitatīvi iztulkotu visu vārdnīcā sastopamo vācu valodas informāciju, būtu jāatrisina vairākas problēmas.

1. Vārdnīcā tiek lietota virkne vācisku vietvārdu un vietvārdu saīsinājumu, kam ME esošajā vietvārdu sarakstā nav dots analogs latviski, piemēram, vairākām apdzīvotām vietām atbilstošie nosaukumi *Hopfenhof*, *Grenzhof*, *Lindenhof*, vai ir doti paralēli nosaukumi, piemēram, *Jürg.*, *Jürgensb(urg)* — *Jaunpils (Vidzemē)*, *Zaube*. Nereti nemaz nav iespējams noskaidrot precīzu apdzīvotās vietas latvisko nosaukumu. Šī iemesla dēļ vietvārdi netiek tulkoti, lai arī rodas grūtības iekļaut tos latviešu valodas teikumā, jo nav iespējams parādīt locījumu: *in Ruhental (Rundālē)*. Līdzīga situācija ir ar vārdnīcas avotu norādēm.

2. Nereti valodas attīstības gaitā vārdu nozīmes ir mainījušās kā latviešu, tā vācu valodā — vārdnīcā doto vārda pamatnozīmi mūsdienās ir aizstājusi pārnestā nozīme, kas tulkojot var maldināt. Šādas situācijas var risināt, izmantojot ME tapšanas laikā izdotas vārdnīcas. Savukārt vārda etimoloģijas tulkošana šī iemesla pēc ir apgrūtināta — ME ir izmantoti seni avoti, tajos sastopama sena latviešu, vācu un citu valodu leksika. Piemēram, *pīplis: aus li. pyplys „Steinpeizker“*. Vārds *Steinpeizker* ‘iespējams, kādas zivs nosaukums’, ir izmantots 1856. gada lietuviešu gramatikā². No turienes, acīmredzot, nonācis ME.

3. Vāciski doti arī tulkojumi vārdnīcā ievietotajām citu valodu (piem., lietuviešu, krievu, senslāvu, sanskrits u. c.) vārdformām, piemēram, *li. aplakióti „umherfliegen um“*. Lai nerastos pārpratumi dubultas tulkošanas dēļ (no leišu valodas vācu valodā un no vācu — latviešu valodā), tulkot labāk būtu no oriģinālvalodas bez vācu valodas starpniecības, bet to nav viegli īstenot ME sastopamo valodu daudzveidības un piemēru senuma dēļ.

Tāpat bez plašāka konteksta studijām vārdnīcas etimoloģijas daļas tulkošana nav iespējama. Šī iemesla dēļ pašlaik tiek tulkoti tikai vārdu nozīmju skaidrojumi, vispārīgi norādījumi par šķirkļa vārdu un vārdnīcas papildburtnīcās sastopamie paskaidrojumi par labojumiem, precizējumiem. Netiek tulkota vārdu etimoloģija, vietvārdi, avotu nosaukumi. Tomēr arī daļēja ME satura atveide latviešu valodā ievērojami palielinās potenciālo vārdnīcas lietotāju skaitu.

Arī tulkojot tikai vārdnīcā esošos nozīmes skaidrojumus, jāsaskaras ar vairākām problēmām.

1. Daudziem vārdiem, piemēram, *dukuris*, *vīzes*, *klūgas* vārdnīcā nav dots vācu valodas analogs, skaidrojumā šis vārds ir ievietots latviešu valodā fonētiskajā transkripcijā nomi-

¹ www.ailab.lv/mev

² A. Schleicher. Litauische Grammatik. Prag, 1856.

natīvā. Tulkojot skaidrojumu latviski, reizēm jāmaina vārda locījums, bet vārdnīcā nav informācijas par šī vārda transkripciju citās locījumu formās. Šī problēma tiek risināta, vārdu tulkojot vajadzīgajā locījumā un iekavās ievietojot vārdnīcā doto formu. Piemēram, šķirkli *pieprasīt: mēzēju daudz pieprasīts (zu einer mēslu talka) — mēzēju daudz pieprasīts (uz mēslu talku (mēslu talka))*.

2. Nereti vāciski ir doti arī šķirkli ievietoto piemēru vai atsevišķu vārdu skaidrojumi, precizējumi, tulkojumi. Piemēram, *piekratīt, 1): p. salmiem sienu (Heu) klāt*. Lai arī tulkojums rada nevajadzīgu atkārtosanos, šie vārdi tomēr tiek tulkoti — *p. salmiem sienu („siens“ vācu val.) klāt*. Nav iespējams izvairīties arī no vārdu atkārtosšanās tulkotajā šķirkli, ja vāciski dotais vārda skaidrojums sakrīt ar pašu vārdu: *pīle: „Ente“ — pīle „pīle“ vācu val.*

3. Vārda skaidrojumam vācu valodā nereti ir plašāka nozīme nekā šķirkļa vārdam. Piemēram, *piekacēt, 2) einen Schlag versetzen* (nozīme — *iesist, izdarīt sitienu*), piemērs: *p. zirgam pa pavēderi vai pītene: ein geflochtener Behälter* (tas ir, *pīts trauks, tvertne*, tajā skaitā arī *šķirsts, glabātuve, kaste, lāde* u. c.).

Anta Trumpa (Rīga)

Atsevišķas šķirkļu veidošanas problēmas topošajā „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“

Referātā tiks aplūkotas vairākas problēmas, kuras rodas, „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“ (LVVV) apstrādājot lielos šķirkļus (vairāk nekā 1000 vārdlietojumu) un t. s. *hapax legomena*, proti, šķirkļus, kuri gatavoti, pamatojoties tikai uz vienu vārdlietojumu.

I. Tā kā šķirklis tiek veidots, apzinot visus Latviešu valodas seno tekstu korpusā (<http://www.ailab.lv/SENIE/>) sastopamos attiecīgā vārda piemērus, tad vārdlietojumu ziņā lielo šķirkļu apstrāde ir ļoti darbietilpīga. Sīkāk tiks aplūkotas dažas lielo šķirkļu apstrādes problēmas, galvenokārt balstoties uz trīs homonīmu *nu* šķirkļu materiāla.

1. Homonīmu vārdlietojumu sadalīšana pa atsevišķiem šķirkļiem. Vārds *nu* seno tekstu korpusā ir sastopams ne tikai kā partikula un adverbs, bet arī kā prievārds ar nozīmi ‘no’, līdz ar to vārdnīcā ir jāizšķir pat trīs homonīmi *nu* šķirkļi. LVVV parasti katrā šķirkli tiek doti visi vārdlietojumi (visas formas un rakstības varianti ar lietojumu skaitu), tādēļ homonīmu gadījumos tie visi vispirms jāsašķiro pa šķirkļiem. No visiem *nu* vārdlietojumiem visvieglāk ir nodalīt tieši prievārdus, jo to nozīme un lietojums krasi atšķiras no abu pārējo vārdšķiru vārdu nozīmēm. Tomēr atlikušo vārdlietojumu sadalīšana pa atšķirīgiem divu dažādu vārdšķiru šķirkļiem ir problemātiska, jo daudzos gadījumos nav iespējams noteikt precīzu nozīmi un līdz ar to nošķirt adverbu no partikulas, piemēram, teikumā *NU preezajees mihļa Krištita Draudše/ In laid mums lihksmodameem deet* (LGL1685_K1, 102₂₅) vārdu *nu* var saprast gan kā adverbu ar nozīmi ‘tagad’, gan kā partikulu. Tādēļ, lai izvairītos no faktu nepareizas interpretācijas, viens no vārdnīcas autoru piedāvātajiem risinājumiem šajā gadījumā ir daudzskaitlīgajos šķirkļos (kuros ir vairāk nekā 1000 vārdlietojumu un kuros ir grūti noteikt nozīmes un šajā gadījumā arī vārdšķiras), sniegt aptuvenu vārdlietojumu skaitu, piemēram: vairāk nekā 1000 vārdlietojumu.

2. Vārdu nozīmju izšķiršana. LVVV pie katras nozīmes tiek sniegts pirmais un pēdējais lietojuma piemērs, līdz ar to vārdnīcas veidotājiem ir rūpīgi jāizvērtē katrs lietojums un jānosaka, kurai nozīmei tas piederīgs. Visos trīs homonīmajos *nu* šķirkļos ir katrā pa vienai nozīmei, tādēļ 1. un pēdējo piemēru noteikt nav problemātiski, taču daļa šķirkļu, tajā skaitā arī lielie šķirkļi, protams, ir ar vairākām nozīmēm. Ja šādā lielā šķirkli vārdlietojumu nav vairāk par diviem trim tūkstošiem, tad ir iespējams šos gadījumus izskatīt un noteikt pirmo un pēdējo lietojumu katrai nozīmei. Turpretī tādiem šķirkļiem kā *ka* (16 054) vai *und*

(14207), kur ir daudzi tūkstoši vārdlietojumu, laikam tomēr galvenās nozīmes ir jāapzina, materiālu pārskatot izlases veidā, jo izskatīt pilnīgi visus gadījumus ir neiespējami.

3. Vārdu savienojumu izšķiršana. Parasti LVVV tiek īpaši izcelti tie vārdu savienojumi, kas korpusā minēti trīs vai vairāk reizi, taču lielajos šķirkļos šādu vārdu savienojumu var būt ļoti daudz. Ar laiku bieži lietotos vārdu savienojumus atrast varētu palīdzēt datora programma, kas lietojuma biežuma kārtībā atrod bigrammas, trigrammas vai tetragrammas, taču pagaidām arī vārdu savienojumus var nošķirt, vienīgi izlasot un apkopojot pilnīgi visus lietojuma piemērus. Apstrādājot adverbu *nu* šķirkli, atklājās dažādas bieži lietotas kristīgās formulas, kuras mūsdienās ir pazīstamas citādā formā, piemēram, *nu, allažiņ un mūžīgi; nu und allaž* (mūsdienās: *tagad un mūžīgi*) u. c., taču izrādījās, ka vismaz seno tekstu korpusā nav atrodams, piemēram, saliktais saiklis *vai nuvai*.

II. Ne tik laikietilpīgs, bet ne mazāk problemātisks ir t. s. *hapax legomena* fenomens, proti, šķirkļi, kuros ir tikai viens vārdlietojums. Ir gadījumi, kad tas ir korpusā tikai vienreiz minēts vārds, kuram tomēr nav grūti atrast nozīmi (gan pēc konteksta, gan pēc citām latviešu valodas vārdnīcām), piemēram, *ķirkstēt* 'čirkstēt (parasti par putnu)' (ME II 384) (Manc1654_LP1 — formā *kirrxt*), taču ir ne mazums gadījumu, kad vārds mūsdienās vairs nav saprotams, senajās vārdnīcās nav lietots, bet seno tekstu korpusā minēts tikai vienu reizi. Šādos gadījumos nozīmju izšķiršanā iespējami vairāki risinājumi:

- 1) pēc konteksta mēģināt noteikt vārda nozīmi (piemēram, *käpparaht* 'ķepuroties');
- 2) uztvert īpatnējo lietojumu kā kļūdu, piemēram, ja ir aizdomas, ka sajaukts vai izlaists kāds burts, un skaidrot kā pareizo formu (piemēram, *attreps{attreeps}* 'atriebt');
- 3) gadījumā, ja vārda nozīme nav izprotama, pagaidām tās vietā rakstīt jautājuma zīmi (piemēram, *laitšch* '?').

Saisinājumi

LGL 1685_K — Lettische geistliche Lieder vnd Collecten [Kurzemes luterāņu dziesmu grāmata]. Mitau, 1685.

LVVV — Topošā „Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca“.

Manc1654_LP — Mancelius G., Lang=gewünschte Lettische Postill, I–III. Rīga, 1654.

ME — Mīlenbahs K. Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.–4. sēj. Rīga, 1923–1932.

SENIE — Latviešu valodas seno tekstu korpus, <http://www.ailab.lv/SENIE/>

Edmundas Trumpa (Ryga)

Fonetikos reiškinių lyginimo problemas lietuvių ir latvių tarmėse

Lietuvių kalbos instituto ir LU Latvių kalbos instituto dialektologų pastaruoju metu rengiamoje „Baltų kalbų atlaso“ koncepcijoje didžiausias dėmesys skiriamas leksikai. Bendriems lietuvių ir latvių leksikos arealams nustatyti medžiagos rasta daugiau nei 100 anketų. Užduotį palengvina ir 1977 bei 1999 m. išleisti abiejų kalbų leksikos atlasai, suklasifikuoti atsakymai į „Europos kalbų atlaso“ anketos klausimus.

Ateityje kalbininkai iš turimų duomenų bandys palyginti ir lietuvių bei latvių tarmių fonetines ypatybes. Medžiagos, atrodytų, daug — pradedant išsamiais kartografuotais V. Rūkės (1939, 1940), Z. Zinkevičiaus (1966), M. Rudzytės (1964, 1969, 2005), tarmių aprašais, baigiant „Lietuvių kalbos atlaso“ fonetikos tomu (1982), A. Breidako latvių aukštaičių šnektų atlasu (1996). Jau parengta dauguma „Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika“ tomo žemėlapių. Lietuvių ir latvių fonetikos atlasų žemėlapiu kartografuoti pagal „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos“ (1951, 1956) ir „Latviešu valodas dialektologijas atlanta materialu vākšanas programa“ (1954) fonetikos skyrių klausimynus, kurie kiekybiškai labai

panašūs — atitinkamai 104 ir 103 klausimai (dauguma jų suskaidyti detaliau). Vis dėlto ši gausi medžiaga rinkta ne pagal vienodus principus, todėl lyginimui tinkama tik jos dalis.

Skirtingą klausimynų struktūrą, be abejo, galėjo nulėmti nevienoda pačių kalbų fonetinė sandara: latvių, atitraukusių kirtį į pirmą skiemenį, galūnės sutrumpėjo. Dėl to labai maža lygintinų pozicijų — kirčiuotas kamienas, pokirtinis kamienas, nekirčiuota galūnė. Atsižvelgta ir į tai, kad dabartinėse lietuvių ir latvių kalbose tik dalis trumpųjų galūnių yra tos pačios kilmės (pvz., $a < *ā$). Gretinamų pozicijų kiekį sumažina ir kai kurių balsių ar dvigarsių raida (pvz., negalūniniai $*an$, $*en$, $*in$, $*un$ latvių tarmėse visiškai sutapo su dabartinių uo , ie , $ī$, $ū$ atitikmenimis). Bet kuriuo atveju, vienintelis teisingas lyginimo pagrindas — istorinės fonetikos požiūriu vienodi garsai ir pozicijos.

Baltų kalbų atlasas, A. Breidako žodžiais, „turėtų didelę reikšmę baltų kalbotyros raidai įvairiais aspektais: tiek baltų kalbų dialektologijai, tiek baltų kalbų lyginamajai istorinei gramatikai“ (1995). Šių žodžių teisingumą patvirtina atskirų žemėlapių analizė ir bendrų arealų nustatymas. Pavyzdžiui, kirčiuotų balsių $*a$, $*ā$, $*e$, $*ē$ refleksai lietuvių ir latvių tarmėse labai panašūs, izofonių linijos eina peržengdamos kalbų sienas. Matyt, garsiniai skirtumai tam tikrais atvejais nusistovėjo labai anksti, dar tik diferencijuojantis kalboms. Įdomių faktų galima rasti ir palyginus priebalsių atitikmenis, pavyzdžiui, r kietinimo / minkštinimo ribas, joto išlaikymo po p , b , m , v prieš galūnę, tam tikrų priebalsių įterpimo atvejus. Visiškai netikėtų sutapimų gali būti rasta ten, kur iš pirmo žvilgsnio jų neturėtų būti. Pavyzdžiui, $*tj$, $*dj$ (prieš užpakalinį vokalizmą) ir $*k$, $*g$ (prieš priešakinį vokalizmą), abiejose kalbose virtę afrikatomis, dėl skirtingos kilmės nelygintini. Tačiau žodžio *dadzis* vns. kilm. formos *dadza* (vietoj latviams įprasto *dadža*) paplitimas latgališkose šnektose netiesiogiai galėtų būti gretinamas su vilniškių, išlikusių lietuviškose Latgalos salose, dzūkavimo izofone.

Inta Urbanoviča (Rīga)

Jėdziena latviešu literārā valoda metamorfozes 20.–21. gs.

Termins *literārā valoda* Eiropā kļuva pazīstams 20. gs. pirmajā pusē, kad Prāgas lingvistiskā pulciņā tēzēs literārā valoda tika definēta kā noteikts nacionālās, resp., tautas, valodas funkcionāls paveids, kas nodrošina saziņu dažādās sabiedriskās dzīves sfērās un ir pakļauts kodifikācijai. Jėdziens, kas atbilst šim terminam, valodniecībā ir pazīstams jau kopš antīkās pasaules laikiem.

Dažādu valodu terminoloģijā ir vērojama samērā plaša sinonīmija attiecīgā jėdziena definēšanai, piemēram, *literatūras valoda*, *rakstu valoda*, *grāmatu valoda*, *standartvaloda* u. c. Latviešu valodniecībā 20. gs. laikā ir nostabilizējies termins *literārā valoda*, tomēr pēdējā laikā vērojama tendence šo terminu aizstāt ar citiem ekvivalentiem.

Jėdziena *literārā valoda* izpratnē latviešu valodniecībā vēsturiski vērojami vairāki posmi, kas raksturo lingvistiskās domas attīstību.

I posms ir saistāms ar jaunlatviešu darbošanos 19.gs. otrajā pusē. Šajā laikā jėdziens *literārā valoda* attiecināms uz rakstu valodas materiāliem, kuros jaunlatvieši cenšas aktualizēt latviešu valodas gramatiskās un leksiskās īpatnības un atbrīvoties no svešu valodu ietekmes. Tas ir vērojams arī terminoloģijā, piemēram, Jura Alunāna darbos var atrast apzīmējumu *tīra valoda*, Atis Kronvalds lieto terminoloģisku vārdkopu *skaidrā rakstu valoda*, izplatīts apzīmējums ir arī *kopta valoda*. Samērā didaktiska pieeja literārās valodas izpratnē ir pirmajam akadēmiskajam valodniekam Kārlim Mīlenbaham, kurš ievieš praksē terminu *pareiza valoda* un arī *kļūda*.

II posmu, kas būtu attiecināms uz 20.gs. pirmo trešdaļu, raksturo termina *literārā valoda* parādīšanās latviešu valodniecībā. Ernests Blese 30. lieto terminu *literāriskā valoda*,

norādot, ka tas ir absolūts sinonīms vārdsavienojumam *rakstu valoda*. Šajā posmā jēdziens *literārs* vēl aizvien ir saistāms tikai ar rakstu valodu, tāpēc daži valodnieki, piemēram, Jānis Endzelīns, lieto terminu *rakstu valoda*.

III posmu varētu saistīt ar pēckara periodu, kurā tiek aktīvi veidotas un realizētas dažādas padomju valodniecības idejas. Jēdziens *literārā valoda* labi iederējās sociālistiskās ideoloģijas koncepcijā, tāpēc tam tika pievērsta īpaša uzmanība. Nostiprinājās viedoklis, ka literārā valoda ir prestižākais nacionālās valodas paveids, kas ir kvalitatīvi un kvantitatīvi prioritārs attiecībā pret citiem nacionālās valodas paveidiem, turklāt tā realizējams ne tikai rakstos, bet arī mutvārdu veidā. Šajā posmā vērojama jēdziena *literārā valoda* paplašināšanās un mēģinājumi pielīdzināt to nacionālās valodas statusam.

IV posmā, kas ir saistāms ar 20. gs. beigām un 21. gs. sākumu, vērojama literārās valodas funkciju sašaurināšanās, piedāvājot par pamatu aplūkot noteiktas rakstu valodas funkcionēšanas sfēras (piemēram, zinātne un lietišķā vide), kurās kodificēta valoda ir sociāli nepieciešama. Teorētiskajos pētījumos termins *literārā valoda* aizvien biežāk tiek kritizēts, jo tas neatbilst izpratnei par attiecīgo jēdzienu:

- 1) padziļinoties teorētiskajai izpratnei par literārās valodas iespējām, termins ir kļuvis pārāk daudznozīmīgs;
- 2) tas ir polisēmisks vārds, kas attiecināms ne tikai uz kodificēto valodas paveidu, bet arī uz daiļliteratūras valodu kopumā;
- 3) tas ir kļuvis nezinātnisks, jo daudzu lietotāju apziņā ieguvus subjektīvi vērtējošu nozīmes niansi;
- 4) tradicionāli termins *literārā valoda* attiecināts uz valodas sistēmu, nevis konkrēto realizāciju, tādā veidā tiek ignorēta konteksta ietekme, kas ir būtisks valodas izvēles faktors.

Pēdējā laikā ir vērojama tendence, ka terminu *literārā valoda* aizvien biežāk aizstāj ar vārdu *standartvaloda*, kas tomēr pilnībā neatrisina problēmu par jēdziena *latviešu literārā valoda* izpratni mūsdienās.

Dzintra Hirša (Rīga)

Latvijas valodas politika pēc Valsts valodas likuma pieņemšanas: sociolingvistiskais aspekts

Skatoties pagātnē un tagadnē, gribas saprast, kāpēc Latvijas valodas politika kā Latvijas nacionālās politikas sastāvdaļa ir visai kusla, bailīga, pretrunīga un bieži vien latvieti paze-mojoša. Tāpēc man likās svarīgi izzināt mūsu valdītāju domas un noskaidrot, kas ir tās saknes, tās domas, kas baro mūsu politiķus un sabiedrību kopumā. Manuprāt, šīs saknes ir inteliģence. Katra Latvijas Saeima neapšaubāmi ir vēlētu tautas pārstāvju, galvenokārt tomēr inteliģences, pārstāvniecība. Tātad valodas likteni mūsu valstī lemj galvenokārt viņi — skolotāji, ārsti, tehniskās inteliģences pārstāvji, lauksaimnieki. Tomēr — definēt Latvijas valodas politiku kā tādu, kas latviešu valodu īpaši atbalsta, nebūt nav iespējams. Jā, ir Satversmes 4. pants. Bet tas netiek īstenots. Kāpēc?

Tam, manuprāt, ir vairāki iemesli.

Pirmkārt un galvenokārt, tā ir pašapziņa. Par to nepārtraukti runāja un runā daži politiķi, valodnieki, daži juristi, arī politologi, daži inteliģences pārstāvji. Taču kā zināms, tautas pašapziņa nerodas tikai no runāšanas. Vai valsts nacionālā politika visus šos 17 gadus veicinājusi un veicina latviešu tautas pašapziņas veidošanos un celšanos? Kas notiek Latvijā pašreiz? Kā šodienas politiķi veicina latviešu valodas nostiprināšanos? Vērā ņemamu domu šai sakarā izteica filozofe M. Kūle: „Pastāv deputātiem raksturīgas psiholoģiskas noskaņas: kad iegūta vara, tad godaprāts nereti atkāpjas. Kāda vajadzība runāt latviski, ja lietas tāpat kustas v a j a -

dzīgajā virzienā. Sabiedriskā doma, kurai vajadzētu pieprasīt valodas zināšanu, nobīstas no ievēlētā kunga. Zināms, ka ļoti daudz dod kolektīvais uzstādījums, prasība pēc valodas zināšanas. Acīmredzot šā kunga psiholoģiskā apkārtnē ir tāda, kas pieļauj nezināšanu. Tāpēc jautājums nereti ir plašāks: ne tikai par vienu personu, bet par kolektīvo noskaņojumu, latviešu valodas kā nācijas vērtības apzināšanos“ („Filozofes vērtējums: bažas paliek“ — Latvijas Avīze, 2007, 15.I.). Un šis kolektīvais noskaņojums 17 g. pēc neatkarības atgūšanas atspoguļojas:

- 1) jaunajā integrācijas programmas projektā, kura autori (dažādu sabiedrības grupu pārstāvji) vairs negrib pat definēt latviešu valodu kā integrācijas bāzes vērtību, jo, lūk, „krieviem grūti pieņemt okupācijas ideju tāpēc, ka viņi to saista ar savu likteni. Nedrīkst uzstāt, lai visi tūlīt pieņemtu tās vai citas nostādnes; tam nepieciešams laiks“. Faktiski aiz šīs retorikas slēpjas vāji maskēts vēlējumies panākt krievu valodai oficiālas valodas statusu;
- 2) ar latviešu valodu saistīto augstāko amatpersonu izpratnē par valodas situāciju valstī, piemēram, skumji, bet fakts, ka pat mūsu Rakstnieku savienības priekšsēdētāja I. Kolmane, kurai būtu mazliet vairāk jāzina par latviešu valodas stāvokli Latvijā, domā, ka, piem., „konkurss [„Gada vārds, nevārds, spārnotais teiciens“ — Dz. H.] kultivē nepareizu priekšstatu par latviešu valodu — it kā valodai būtu nepieciešama pastāvīga diagnostika. Patiesībā tas tā nav, ar mūsu valodu nekas slikts nenotiek.. Vairums latviešu valodas jaunvārdu ir angļu izcelsmes vārdi, bet aizguvumus no krievu valodas mēs vairs nepārņemam“ (O. Антоненко „„Батька“ и „саммит“ изменили латышский язык“ — Телеграф 2007, 16 января), kas ir pretrunā ar valodnieku vērojumiem, turklāt pat ar reālo valodas stāvokli patērētājtiesību aizsardzībā;
- 3) arī augstākās izglītības kopējos, kas plāno sašaurināt latviešu valodas telpu uz svešvalodu rēķina un atgriezties pie mazliet pārveidotā padomju izglītības modeļa augstskolās; jau vismaz otro gadu tam tiek gatavota sabiedrība. Nozaru terminoloģijas jautājums latviešu valodā šajā sakarā pat netiek apspriests, nemaz nerunājot par Latvijas darba tirgu, no kura tādējādi latviešu valoda tiek apzināti izspiesta;
- 4) ierēdņu attieksmē pret valodas pareizību — no Ministru kabineta noteikumiem ir izzdusi norma par pareizas latviešu valodas lietošanu informācijā un publiskajos uzrakstos. Protams, kā likuma norma šī prasība pastāv, bet tai cenšas pievērst pēc iespējas mazāk uzmanības.

Varētu uzskaitīt vēl citus ar valodu saistītos sabiedrisko noskaņojumu atspoguļojušos faktus, bet šeit minētie vistiešāk atspoguļo ar latviešu pašapziņas celšanu vai veidošanu saistītus nacionālās valodas politikas parādības, kas pietiekami objektīvi atspoguļojas visās pēdējo gadu sociolingvistiskās aptaujās, un tās liecina, ka latviešu pašapziņa, noteiktās situācijās izvēloties valodu, ir ļoti zema. Piemēram,

- pēc 2004. g. sociolingvistiskās aptaujas datiem sadzīvē 36,6 % latviešu reti vai nekad nerunā ar ciltautiešiem latviešu valodā (V. Ernstsone, D. Joma. Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums. 2004. Rīga, 2005. — 15. lpp.);
- pēc jau minētās aptaujas datiem 41,7 % latviešu, uzrunājot ciltautiešus, reti vai nekad nelieto latviešu valodu; ja vēl pieskaitām 11,5 % latviešu, kas uz šo jautājumu nav atbildējuši, un, ja kaut puse no viņiem arī nelieto šajās situācijās latviešu valodu, tad tas tikai liecina par ļoti vāju sava valstiskuma apzināšanos;
- mūsu valstiskumu analogiskā runas situācijā nerespektē arī krievi. Tikai 27,3 % ciltautiešu, uzrunājot latviešus, lieto latviešu valodu, resp., valsts valodu (Turpat, 15., 16., 17. lpp.).

Visi šie fakti liecina arī par to, ka iedzīvotāji joprojām pietiekami neapzinās latviešu valodu kā valsts valodu.

Lilija Jurgīte (Rīga)

Daugavpils apriņķa Izvaltas pagasta vecticībnieku personvārdi Krievijas impērijas 1897. g. tautskaites materiālos

19. gs beigās Daugavpils apriņķa Izvaltas pagasts (Ужвалдская волость Динабургского уезда) ir bijis daudz plašāks nekā mūsdienās. Pagastā ietilpa gan mūsdienu Aulejas, Grāveru, Šķeltovas, gan arī atsevišķas Naujenes un Maļinovas apdzīvotās vietas. Šādās robežās tas bija izveidots 1836. gadā, kad tika likvidēta pēc 1828 g. izveidotā pirmā (vienīgā Latgales teritorijā) kara kolonija. Tajā blakus vietējiem iedzīvotājiem bija noņemti arī rekrūši no dažādām Krievijas guberņām. Pēc 20 gadu ilga dienesta rekrūši varēja doties uz savām dzimtajām vietām [Brežgo 1943]. Tomēr daļa no viņiem palika Izvaltā un kļuva par kroņa zemniekiem.

Par šī perioda lomu pagasta iedzīvotāju etniskā sastāva veidošanās procesā visvairāk rakstījis Latgales vēstures pētnieks B. Brežgo. Balstoties uz arhīva materiāliem, viņš ir secinājis, ka kara kolonijā bija latvieši, baltkrievi un lielkrievi, arī to, ka lielkrievi te apmetušies uz dzīvi vēl pirms Latgales pievienošanas Krievijai. Vairāk nekā puse iedzīvotāju ir katoļi, pārējie — pareizticīgie un vecticībnieki [Brežgo 1943].

Šī pētījuma mērķis ir, izmantojot Krievijas impērijas 1897. g. tautskaites pirmatnējās uzskaites kartītēs atrodamos personvārdus, dot ieskatu Izvaltas vecticībnieku antroponīmikonā. Diemžēl ir iespējams rekonstruēt tikai daļu no šī antroponīmikona, jo avotā fiksētas personvārdu oficiālās formas, tādēļ tas nav izmantojams iesauku un hipokoristiku pētīšanā.

Tiek uzskatīts, ka tautskaites individuālajām kartītēm ir pietiekami augsta ticamības pakāpe, tādēļ tās plaši izmantojamas zinātniskos pētījumos, jo sniedz informāciju par personas vārdu, uzvārdu, tēva vārdu, ziņas par vecumu, dzimšanas vietu, nodarbošanos, konfesionālo piederību, dzimto valodu un izglītību.

Pēc personvārdu īpatnībām Izvaltā viegli nošķiramas divas lielas iedzīvotāju grupas: katoļticīgie latgalieši un baltkrievi; nelielā pareizticīgo kopiena un vecticībnieki (gan baltkrievi, gan krievi). Pie otrās pieskaitāmi zemnieki, kas runā lieto austrumslāvu valodu dialektus un dzīvo pēc ortodoksu tradīcijām. Tās pārstāvjiem ir austrumu kristiešu kanoniskā kalendāra vārdi un galvenokārt patronīmiskie uzvārdi. Savdabīgi ir tas, ka daudzi Šahmanu sādžas zemnieki, atšķirībā no pārējiem pagasta iedzīvotājiem, nosaukti tikai ar divlocekļu antroponīmu: *Калина Васильевъ, Егоръ Евлампиевъ* utt. Nav īsti skaidrs, vai antroponīma otrais loceklis ir tēva vārds vai arī patronīmiskais uzvārds, kas radies no vārdu savienojuma *Васильев сын > Васильев*.

Izvaltas vecticībniekiem nav daudz tādu uzvārdu, kuru pamatā ir iesauka: *Богдановъ, Красняковъ, Малюхинъ*. Atšķirībā no katoļu dzimtas vārdiem, kas var būt par informācijas avotu par to īpašnieku senču dzīves vietu un seniem migrācijas ceļiem, vecticībnieku uzvārdi šādam nolūkam gandrīz nav izmantojami. Tie liecina tikai par šīs sociālās grupas pārstāvju valodas, tradīciju un konfesionālo norobežošanos. 19. gs. beigās vecticībnieku ģimenēs laulības ar citu konfesiju pārstāvjiem ir netipiska un pat ārkārtīgi reta parādība.

Tā kā kartītēs ir ziņas par visiem saimes locekļiem, tad tās izmantojamas arī ģimenes vārda došanas tradīciju pētīšanā. Te gan jāņem vērā, ka 19. gs. to, kāds kristāmvārds jaundzimušajam tiks dots, bieži vien noteica ne vecāki, bet garīdznieks, kas bērnu kristīja. Pēc tradīcijas kristāmajam parasti deva tā svētā vārdu, kura dienā viņš dzimis vai tiek kristīts (Унбегаун 1995; Суперанская 1991). Izvaltas vecticībniekiem doti gan daudzi tradicionālie kristāmvārdi: *Иванъ, Денисъ, Петръ*, gan arī savdabīgāki vārdi: *Калина, Лактионъ, Логинъ, Фролъ, Лука, Кирсанъ, Пелагея* u. c. Detalizētāk Izvaltas vecticībnieku personvārdi tiks analizēti referātā.

Avoti un literatūra

LVVA, 2706. f., 1. apr. 71.–73. l.

Brežgo 1943 — B. Brežgo. Karaveiri orōji Latgolā. 1828.–1856. // Olūts: rokstu krōjums. 5. Daugavpils, 1943. — 196.–228. lpp.

Суперанская 1991 — А. В. Суперанская. Имена и раскол. (Пересмотр русских имён в XVII веке) // Наука и жизнь, 1991, №1. — с ??–??.

Унбегаун 1995 — Б. О. Унбегаун. Русские фамилии. Москва, 1995.

Birutė Jasiūnaitė (Vilnius)

Kai kurie mitologinių personažų daiktai frazeologijoje

1. Pranešimui panaudota medžiaga iš šiuo metu rašomos knygos „Folkloriniai frazeologizmai liaudies kultūros kontekste“. Jame aptarsime tam tikras socialinės sferos realijas, minimas dialektinėje frazeologijoje drauge su populiariomis mitinėmis būtybėmis. Dalis jų — valstietiškajai kultūrai įprasti ūkinės paskirties daiktai, vartojami namų apyvokoje, o kita dalis — kai kurie prabangos dalykai, susiję su mitologiniams personažams būdinga veikla bei funkcijomis.

2. Daugiausia dėmesio skirsime tiems tradiciniams frazeologiniams junginiams, kuriuose greta mitologinių personažų minimi šie daiktai: 1) priemonės patalpoms apšviesti, 2) pinigai, brangenybės, 3) rūkymo priemonės. Tradicinius posakius su šių realiųjų pavadinimais apžvelgsime etnolingvistiniu aspektu, daugiausia dėmesio skirdami kalbos ir etninės kultūros santykiams atskleisti.

3. Etnolingvistinė mus dominančių posakių analizė rodo, kad jie pirmiausia sietini su įvairiomis etnografinėmis senojo kaimo buitės realijomis bei populiariais folkloro siužetais. Pavyzdžiui, frazeologizmas *Jau penkiolika liktarnų smertis sudegino manęs beieškodama* Šd „sakoma apie labai ilgo amžiaus sulaukusį žmogų“ atspindi kelis liaudies kultūros reiškinius: 1) laiko matavimą iš gamtos procesų kitimo (turime galvoje vadinamąjį ugnies laikrodį), 2) folkloro motyvus apie mirtį, kuri nustato žmogaus gyvenimo ilgį, 3) šviesos ir tamsos simboliką, sąlygotą folklorizuotos religinės tradicijos.

4. Kalba, būdama konservatyvesnė už kultūrą, tradiciniuose stereotipiniuose posakiuose įamžina ir tarsi vabzdžius gintare „išsaldo“ labai įvairią informaciją. Ją atskleisti padeda frazeologinių junginių tyrimas ne izoliuotai, bet remiantis platesniu folkloriniu bei etnologiniu kontekstu, kuris labai svarbus jų kilmei bei motyvacijai atskleisti. Tarmių frazeologijos tyrimas pamažu pereina į diachronijos sferą.

Участники конференций «Балтистика в Петербурге» (1998–2008)

- A. В. Андронов 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008
- E. Andronova (Milčonoka) 1998, 2000, 2002, 2004, 2007, 2008
- A. E. Аникин 2002, 2003
- R. Аранавиčius 2003
- П. М. Аркадьев 2008
- I. Auziņa (Āboltiņa) 1999, 2007, 2008
- M. Baltiņa 2000
- M. Baltiņš 2007, 2008
- L. Baluodė 1998, 2002, 2003
- D. Balšaitytė 1999,
- I. Balčiūnienė 2008
- A. Bankavs 2002, 2004
- A. Baņģiere 1999, 2000
- G. Bārzdīņš 2008
- D. Bataitytė 2002
- Ф. Бахчинян 1998
- R. Vasevičiūtė 2000, 2005, 2008
- L. Beļska 1998
- S. Berg-Olsen 2000, 2001, 2008
- I. Bernota 2008
- A. Bielinskienė 2003
- A. Blinkena 2003
- A. Breidaks 1999, 2000
- K. Bredelis 2001
- V. Butkienė 2003
- A. Butkus 2003
- B. Bušmane 2005
- O. Bušs 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008
- L. Vaba 1998, 1999, 2003
- D. Atkočaitytė 1999
- J. Valdmanis 2002
- I. Vanaga 1998
- P. Vanags 1998
- V. Vasiliauskiene 2004
- J. Vaskelienė 2006
- B. Wiemer 1998, 2000, 2002
- R. Vladarskienė 2001, 2006
- P. Wójcik 1998, 2000
- Л. Б. Воробьева 2002, 2005, 2006, 2007, 2008
- A. Vulāne 2000, 2002, 2007, 2008
- A. Genelytė 2005
- Л. Г. Герценберг 1998
- J. Girčienė 2006
- B. Gliwa 2003
- Т. А. Горноста́й 2007
- A. Grasis 2004
- N. Grūzītis 2007, 2008
- L. Grumadienė 2005
- A. Д. Даугавет 2004, 2005, 2006, 2007, 2008
- I. Degtjarjova 2008
- N. Dvarionaitė 1999
- I. Dimante 2000
- P. U. Dini 1998
- V. Drotvinas 2002
- I. Druviete 2007, 2008
- A. Drukteinis 2001
- A. Дубасава 2004, 2005, 2006, 2007, 2008
- Ф. А. Елоева 1998, 2001
- P. Žvinys 1999
- K. Župerka 2006
- J. Zabarskaitė 2002
- M. В. Завьялова 2000, 2001, 2002, 2007
- E. Zaikauskas 2000, 2002
- R. Zauere 2008
- V. Zubaitienė 2002, 2008
- I. Zuicena 2002, 2007
- Z. Ikere 2002
- M. Itkonen 2001
- G. Kavaliūnaitė 2004
- E. Kagaine 2005
- O. Kažukauskaitė 2004
- В. П. Казанскене 1998, 2003, 2004, 2006, 2007, 2008
- I. V. Kaziūnaitė 2008
- A. Kaikarytė 2005
- A. Kalnača 2000, 2001, 2002, 2004, 2006, 2008
- V. Kardelis 2002
- A. Kaukienė 1999, 2001, 2002, 2003
- A. Kaškelevičienė 2002
- R. Kvašytė 2002, 2006, 2007, 2008
- S. Kessler 2005
- A. С. Кибинь 2008
- D. Kiseliūnaitė 1999
- I. Klēvere 1998, 1999
- Ю. А. Клейнер 1999
- S. Kļaviņa 2000, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008
- J. Kovalevskaitė 2007
- V. Kuzina 2000, 2002, 2006
- I. Kuplā 2008
- V. Labutis 2001
- V. Lazauskaitė-Ragaišienė 1999, 2000, 2002
- V. Laugale 2002
- J.-S. Laučiūtė 1998, 2002, 2003
- A. Laczházi 1998
- K. Levāne-Petrova 2000, 2007
- L. Leikuma 1998, 2000, 2004, 2005, 2008
- D. Liepa 2002
- A. Lisinskaitė 2002
- I. Lokmane 2000, 2001, 2002, 2004, 2006, 2008
- A. Leskauskaitė 1998, 1999, 2000, 2005, 2008
- M. Lučinskienė 2004
- M. В. Луковникова 2006
- R. Makare 2000, 2001, 2002, 2003, 2004
- D. Markus 1999, 2008
- B. Maskuliūnas 2004
- J. Macienė 2006
- B. Metuzāle-Kangere 2000
- I. Migla 2002
- D. Mikulėnienė 2005
- I. Milėviča 2001, 2002, 2003
- A. Mitreviča 2000
- Н. А. Михайлов 1998
- M. Michaliszyn 2008

- S. Murāne 2002, 2003
L. Murinienė 2006
N. Nau 2001
A. П. Непокупный 2000, 2001, 2002
G. Nešpore 2007, 2008
И. С. Николаев 1998
D. Nītiņa 1998
L. Oldere 2002
N. Ostrowski 2003, 2004
Ю. В. Откупщиков 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008
D. Pakalniškienė 1999
J. Pakerys 2002, 2003
S. Paurēlytė-Klovienė 2006
I. Rauniņa 2002
R. Petkevičius 1998, 2000
Г. В. Пионтек 2001
G. Pitkeviča 1999
S. Polkovnikova 2001, 2002, 2003, 2008
О. В. Поляков 2002
V. Poriņa 2007
I. Pūtele 2002
S. Rapa 2008
O. Rause 1998
- A. Rembiałkowska 2008
E. Rimkutė 2003, 2007
V. Rimša 2000
D. Roszko 2000
R. Roszko 2000
J. Rozenbergs 2000, 2001, 2002, 2003, 2004
A. Rudžionis 1999
V. Rudžionis 1999
V. Ruža 2008
I. Saukāne 2008
B. Saulīte 2007, 2008
И. А. Сержант 2004
I. Sideravičiūtė-Mickienė 2003, 2006
D. Sinkevičiūtė 2003, 2008
I. Greitāne 1998, 2000
V. Skujiņa 2000, 2002, 2006, 2008
A. Smetona 2000, 2008
I. Sperga 2008
A. Štafecka 2005
V. Stankevičienė 2006
B. Stundžia 1998
N. Taluntytė 2004
A. Tīsiņa 2002
В. И. Трубинский 1998, 2001
- A. Trumpa (Buharina) 1998, 2002, 2004, 2005, 2006, 2008
E. Trumpa 1998, 1999, 2005, 2008
J. Urbanavičienė 2005
I. Urbanoviča 2004, 2008
L. Freimane 2002
Dz. Hirša 2008
A. Holvoet 1998
A. Chomičienė 2002
Ю. В. Храмов 1998
M. Huelmann 2006
G. Čepaitienė 2007
V. Šaudiņa 1999, 2000, 2002, 2003
Dz. Šulce 2002
J. Švambarytė 2000, 2001
H. M. Eckhoff 2001
R. Endzelytė 2005
V. Ernstson 2002
A. Judžentis 1998, 2001
S. Juzelėnienė 2002, 2003, 2006
L. Jurģīte 2007, 2008
E. Jakaitienė 2002, 2004
E. Jakulis 2003
I. Jansone 2002
B. Jasiūnaitė 2008

Содержание

От редактора	3
Конференции по балтистике в СПбГУ	4
<i>A. B. Андронов (Санкт-Петербург)</i> . Ещё раз о морфологической сегментации глагольных и именных словоформ в современных балтийских языках	5
<i>E. Andronova (Rīga — Sanktpēterburga)</i> . 1998.–2007. gada devums latviešu valodas 16.–17. gs. tekstu izpētē	6
<i>P. Arkadiev (Moscow)</i> . Morphosyntax of “accusativus cum participio” constructions in Lithuanian	7
<i>I. Auziņa (Rīga)</i> . Zilbju robeža trīslīdzskaņu savienojumos	9
<i>M. Baltiņš (Rīga)</i> . Daži latviešu terminoloģijas saskaņošanas centieni līdz 1918. gadam	10
<i>I. Balčiūnienė (Kaunas)</i> . Tipiškiausios lietuvių vaiko morfologijos klaidos	11
<i>G. Bārzdiņš, N. Grūzītis, G. Nešpore (Rīga)</i> . Metodes un rīki tekstu korpusa daudzdimensionālai anotēšanai: projekta „SemTi-Kamols” pieredze	12
<i>R. Bacevičiūtė (Vilnius)</i> . Žemaitiškų ir aukštaitiškų upatybių sankirta šiaurinėse vakarų aukštaičių šnektose	14
<i>S. Berg-Olsen (Oslo)</i> . On the productivity of dative constructions in modern Latvian	15
<i>И. Бернота (Луеная)</i> . Заимствования в первых поваренных книгах на латышском языке (1795, 1796)	16
<i>О. Бушс (Рига)</i> . К изучению латышских — и не только латышских — прозвищ	16
<i>Л. Б. Воробьева (Псков)</i> . Пословицы с зоонимами в литовском и русском языках	17
<i>A. Vulāne (Rīga)</i> . Onīms — viens no bērna pasaulainas komponentiem	19
<i>A. Д. Даугавет (Санкт-Петербург)</i> . Второстепенное ударение в латышских диалектах как отражение прибалтийско-финской изохронии стопы	20
<i>I. Druviete (Rīga)</i> . Latvijas „ortogrāfijas karu” sociolingvistiskie aspekti	21
<i>A. Дубасова (Минск — Санкт-Петербург)</i> . Особенности формирования консонантной системы древнепрусского языка	22
<i>P. Зауэре (Луеная)</i> . Реформа образования и качество образования в общеобразовательных школах Латвии	23
<i>V. Zubaitienė (Vilnius)</i> . Mažosios Lietuvos žodynų tekstologiniai tyrimai	24
<i>В. П. Казанскене (Санкт-Петербург)</i> . Литва начала XIX века в дневниках Фредерика Дюбуа де Монпере	24
<i>I. V. Kaziūnaitė (Vilnius)</i> . Nežinomas lietuviškos spaudos draudimo laikų laikraštis „Palemonas”	25
<i>A. Kalnača (Rīga)</i> . Atgriezeniskie lietvārdi un to paradigmas latviešu valodā	26
<i>R. Kvašytė (Šiauliai)</i> . Tautinių realijų pavadinimai lietuvių ir latvių kalbose	27
<i>A. С. Кубинь (Санкт-Петербург)</i> . К этимологии термина <i>ятвяги</i>	28
<i>S. Kļaviņa (Rīga)</i> . Sanktpēterburgas arhīvi — latviešu valodniecības vēstures izpētei	29
<i>I. Kuplā (Rīga)</i> . Latviešu valodas verba nest daudznozīmība prototipiskā skatījumā	30
<i>L. Leikuma (Rīga)</i> . Norma un varianti mūsdienu latgaliešu pareizrakstībā	31
<i>I. Lokmane (Rīga)</i> . Vispārīgā un konkrētā attieksmes sintaktiskās struktūrās	33
<i>A. Leskauskaitė (Vilnius)</i> . Pietų aukštaičių daugiaskiemenių būvdvardžių daryba	34
<i>D. Markus, I. Degtjarjova (Rīga)</i> . Bērnu valodas pētījumu vieta baltu valodniecībā	35
<i>M. Mihališina (Varšava)</i> . Baltās un melnās krāsas semantiskā lauka kontrastīvā analīze latviešu un poļu valodā	35
<i>G. Nešpore, B. Saulīte (Rīga)</i> . „SemTi-Kamola” valodas automātiskas gramatiskās analīzes modelis	36
<i>S. Polkovņikova (Daugavpils)</i> . Krievu valodas runas verbu analītiskais tulkojums	37
<i>S. Rapa (Rīga)</i> . Toponīmiskā nomenklatūras vārda <i>purvs</i> semantiskās pārbīdes	38

<i>A. Rembialkowska (Varšuva)</i> . Apie vadinamųjų laisvųjų naudininkų skirstymo kriterijus lietuvių kalboje	39
<i>V. Ruža (Daugavpils)</i> . Konversija nelokāmo divdabju sistēmā	40
<i>I. Saukāne (Daugavpils)</i> . Frazeoloģismu motivēti okazionālie darinājumi	41
<i>D. Sinkevičiūtė (Vilnius)</i> . Paskutinių dviejų dešimtmečių lietuvių onomastikos tyrimai (1987–2007)	41
<i>V. Skujiņa (Rīga)</i> . Valodniecība un terminoloģija	42
<i>A. Smetona (Vilnius)</i> . „Lietuvių kalbos žodynas“ ir ideologemos	43
<i>I. Sperga (Rīga)</i> . K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcas“ elektroniskā versija: vācu valodas teksta tulkošanas problemātika	45
<i>A. Trumpa (Rīga)</i> . Atsevišķas šķirkļu veidošanas problēmas topošajā „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“	46
<i>E. Trumpa (Rīga)</i> . Fonētikas reiškinių lyginimo problemos lietuvių ir latvių tarmėse	47
<i>I. Urbanoviča (Rīga)</i> . Jēdziena latviešu literārā valoda metamorfozes 20.–21. gs.	48
<i>Dz. Hirša (Rīga)</i> . Latvijas valodas politika pēc Valsts valodas likuma pieņemšanas: sociolingvistiskais aspekts	49
<i>L. Jurģīte (Rīga)</i> . Daugavpils apriņķa Izvaltas pagasta vecticībnieku personvārdi Krievijas impērijas 1897. g. tautskaites materiālos	51
<i>B. Jasiūnaitė (Vilnius)</i> . Kai kurie mitologinių personažų daiktai frazeologijoje	52
Участники конференций «Балтистика в Петербурге» (1998–2008)	53